

Mars et Historia

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

40e Jaargang nummer 1 - Januari/Maart 2006

MARS et HISTORIA

De "NEDERLANDSE VERENIGING VOOR MILITAIRE HISTORIE", opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij K.B. no. 50 van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de studie van geschiedenis, ceremonieel, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

ERELEDEN:

M. Botma, drs B.G.J. Elias, F.J. van Lier,
H. Muller, drs J. Nuis.

BESTUUR:

Voorzitter: A.G. Westendorp
A. Neuhuyslaan 42
8072 HT Nunspeet
0341-416605

Vice-voorzitter: drs R. de Winter
Koolwitjehof 29
3124 BH Schiedam
010-4709516 (thuis)
070-3165332 (kantoor)

Secretaris: H.A. Bresser
Lindenlaan 38
7461 XM Rijssen
0548-522342

Penningmeester: mr W.J. Zaagman
Stadhouderslaan 7
3832 AB Leusden
033-4940485

Redacteur: T.L.D. Postma
Kalfjeslaan 123
2623 AD Delft
015-2612663

Leden: drs J.P.C.M. van Hoof,
mw. M. Groen, drs A.J. van der Peet,
W.L. Plink, J.W.H. Sonnemans

Foto's omslag: Commandant Walaardt Sacré In Gesprek Met Een Vliegenier (Foto Nimh).

Het Vliegkamp Soesterberg Na De Eerste Wereldoorlog (Foto Nimh)

Colofon

LIDMAATSCHAP:

Kosten: € 27,50/jaar (buitenland: € 35,-/jaar) te storten op rek.nr. 65.82.12.125 van de ING-bank te Waddinxveen of op giro 2940790 t.n.v. de Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie.

LEDENADMINISTRATIE:

mr W.J. Zaagman
Stadhouderslaan 7
3832 AB Leusden
033-4940485

REDACTIE:

T.L.D. Postma.

REDACTIEADRES:

Kalfjeslaan 123, 2623 AD Delft
015-2612663

E-mail: theo.postma@xs4all.nl

ADVERTENTIES:

Voorbeeld tarief: kwart pagina per jaar (vaste tekst): € 115,-; invoegen bedrukt A4 per keer: € 100,-.
Inlichtingen bij penningmeester.

DRUK:

"Pro Patria", Zwijndrecht.

ISSN - 0928-5156

ARCHIEF OUDE NUMMERS:

Redactie

NABESTELLEN OUDE NUMMERS:

vóór '97: P.N.M.A. van der Baan
Postbus 183
3900 AD Veenendaal

v.a. '97: bij de redactie

Prijzen:

per nummer € 2,50 + porto,
lustrumnummer € 5,- + porto,
per jaargang € 7,50 + porto,
alle bij vooruitbetaling.

INTERNETSITE:

www.marsethistoria.nl

Inhoud

Drs. F. Anders

Omslagartikel: Het ontstaan en de vroege ontwikkeling van de militaire
luchtvaartafdeling in Nederland 2

Theo Postma

Op bezoek bij ... Harry de Bles 11

P.I.M. Evers

Militariade, met: 12

Hans Sonnemans

Jubileumexpositie in het Legermuseum 22

Frits Snapper

De val van Napoleon na zijn overwinning bij Craonne op 7 maart 1814 23

Drs. J.P.C.M. van Hoof

De Oude Hollandse waterlinie 33

Joep van Hoof

Voor u gelezen: Staat van Oorlog 39

C.D.M.J. Leebeek

17E Eeuwse oorlogspropaganda 40

Kees Leebeek

Voor u gelezen: Nassau in het nieuws 58

Wil Zaagman jr.

Wijziging op de ledenlijst 60

Van de voorzitter

Dit jaar bestaat onze vereniging 40 jaar en het omslag van 'Mars' toont dat overduidelijk. Om een lustrumjaar luister bij te zetten, worden - naast de reguliere - een aantal extra activiteiten ontwikkeld. Met de voorbereiding daarvan is uw bestuur volop bezig. Op stapel staan de volgende programmapunten:

- Algemene Ledenvergadering in het Mariniersmuseum te Rotterdam
- Excursie naar de Grebbeberg (gevechtsacties mei 1940)
- Opening Lustrumtentoonstelling in het Legermuseum te Delft
- Een extra activiteit
- Presentatie Jubileumpublicatie
- Marsdag in het Marechausseemuseum te Buren

De uitvoering van het programma is afhankelijk van o.a. beschikbare financiën en toestemming van diverse instanties. Om die reden wordt u aangeraden nauwkeurig de Marsberichten te raadplegen teneinde niets te missen.

Ik wens u allen een goed lustrumjaar toe.

A.G. Westendorp

Voorzitter

Drs. F. Anders

HET ONTSTAAN EN DE VROEGE ONTWIKKELING VAN DE MILITAIRE LUCHTVAARTAFDELING IN NEDERLAND:

DE OPKOMST VAN HET VLIEGTUIG ALS NIEUW WAPENSYSTEEM

IN DE NEDERLANDSE KRIJGSMACHT.

De militaire vliegbasis Soesterberg gaat sluiten in 2007. De bakermat van de Nederlandse militaire luchtvaart heeft zijn langste tijd gehad. De gedachten gaan dan automatisch uit naar het roemrijke verleden van deze luchtmachtbasis. Hoe begon het allemaal en wie waren de mannen die in de eerste jaren van het bestaan van de vliegbasis de stuwende krachten waren achter de ontwikkeling ervan? En uiteraard rijst de vraag: waarom kreeg het militaire vliegtuig in Nederland vaste grond onder de voeten?

Hieronder geef ik een korte beschrijving van mensen en gebeurtenissen die belangrijk zijn geweest voor de vroege ontwikkeling van het luchtwapen in Nederland. Achtereenvolgens behandel ik de generaal C.J. Snijders, de nationale politiek, Walaardt Sacré, de Eerste Wereldoorlog en de zogenaamde vliegtuiginterneringen.

Generaal C.J. Snijders.

Een belangrijke rol bij het ontstaan van de militaire luchtvaart in Nederland was weggelegd voor generaal C.J. Snijders. Deze genieofficier was opperbevelhebber van de Land- en Zeemacht van 1913 tot 1918. Hiervoor, in 1909, ontwikkelde hij plannen om binnen het Nederlandse leger te komen tot een structurele aanpak van het vraagstuk van de militaire luchtvaart. Snijders was op dat moment souschef van de Generale Staf.¹ Hij legde zich serieus toe op bestudering van een mogelijke rol van het vliegtuig als nieuw onderdeel van de landstrijdkrachten. Hij probeerde te komen tot concrete voorstellen voor de oprichting van een luchtvaartorganisatie binnen het Nederlandse leger.²

De Militaire Luchtvaart Commissie.

Generaal Snijders deed in 1910 de

toenmalige minister van Oorlog, W. Cool, een belangrijk voorstel. Hij vroeg de minister om een militaire commissie in te stellen om de mogelijkheden en problematiek van de militaire luchtvaart te gaan onderzoeken. Cool willigde het verzoek in. Snijders nam zelf het voorzitterschap op zich.³ In maart 1910 werd de 'Militaire Luchtvaart Commissie' ingesteld.⁴ Op deze manier werd in Nederland voor het eerst serieus naar de mogelijkheden van de militaire luchtvaart gekeken. Snijders was daar de instigator van.

Generaal Snijders bleef echter geen voorzitter van de commissie. Hij werd op 1 juli 1910 Chef van de Generale Staf. Het voorzitterschap van de luchtvaartcommissie was gekoppeld aan de functie van Souschef en dus droeg Snijders het voorzitterschap

over aan de nieuwe Souschef van de Generale Staf, luitenant-kolonel W.H. van Terwisga, die tot de ontbinding van de Militaire Luchtvaart Commissie als voorzitter aan zou blijven.⁵

De commissie kwam na een tijd studeren tot de conclusie dat er een luchtvaartorganisatie diende te worden opgezet. Letterlijk valt in het rapport van de luchtvaartcommissie te lezen: "De Militaire Luchtvaart Commissie beveelt aan: de oprichting van eene centrale organisatie voor militaire luchtvaart bij ons leger."⁶ Hiermee was de belangrijkste conclusie getrokken. Wat verder opvalt in het eindrapport is het belang dat, bijvoorbeeld op operationeel gebied, aan het vliegtuig wordt gehecht. Te lezen valt namelijk: "...wanneer niet de verschillende legerbesturen⁷ terecht hadden ingezien welke groot nut er in de oorlog vermoedelijk van vliegtuigen zal zijn te trekken voor verkenningdiensten."⁸

Het rapport van de commissie werd in 1912 aan de minister van Oorlog voorgelegd. Belangrijk was dat generaal Snijders zich 'in algemeenen zin en geheel'⁹ in de voorstellen kon vinden. Hij was het met de commissie eens dat alle takken van luchtvaart en alles wat daarbij hoorde (zoals kabelballonnen, motorballonnen, kabelvliegers en motorvliegers) in de nieuw op te richten luchtvaartorganisatie dienden te zijn vertegenwoordigd.¹⁰ De zienswijze van generaal Snijders zou later door de politiek echter niet geheel worden overgenomen.

De benoeming van Hendrik

Opperbevelhebber Van Land- En Zeemacht Generaal C.J. Snijders. (Foto Nederlands Instituut Voor Militaire Historie Den Haag, Nimh).

Walaardt Sacré.

Een belangrijke beslissing van Snijders was verder de voordracht van Walaardt Sacré als eerste commandant van de op te richten Luchtvaartafdeling. Hiermee was het Snijders die, zoals later zou blijken, de juiste man op de juiste plaats zou neerzetten en daarmee de militaire luchtvaart in Nederland een grote dienst zou bewijzen. Snijders zorgde ervoor dat Sacré direct onder hem ressorteerde. Formeel had

Sacré dus alleen de allerhoogste baas van de landmacht boven zich. Hierdoor had Snijders de weg vrijgemaakt voor een snelle ontwikkeling van de militaire luchtvaart in Nederland. Gedurende de Eerste Wereldoorlog, waarbij Snijders de opperbevelhebber van de Land- en Zeemacht was, bleef Snijders de 'grote beschermheer' van de Nederlandse militaire luchtvaart. Hij bleef dit tot het einde van zijn functioneren als Chef van de Generale Staf. Zijn opvolger, luitenant-generaal Willem Frederik Pop, was veel minder geïnteresseerd in het vliegtuig als belangrijk wapensysteem, wat samenvallend met het einde van de Eerste Wereldoorlog, resulteerde in een drastische verkleining van de Luchtvaartafdeling.¹¹

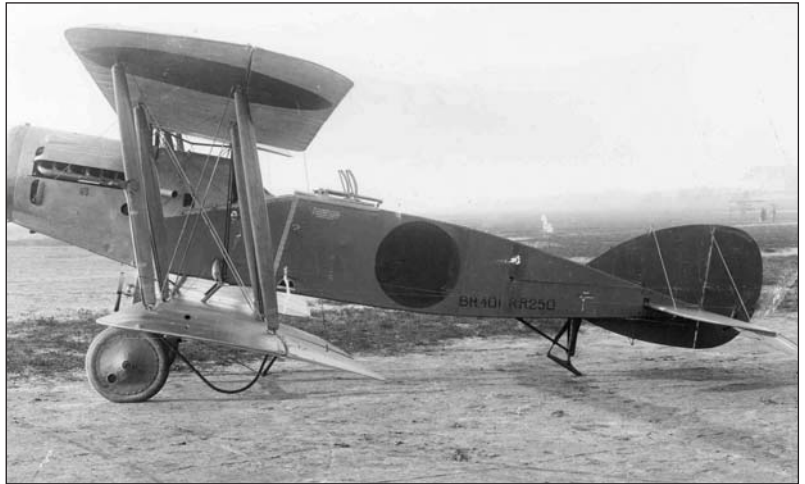
Kapitein H. Walaardt Sacré, Was Van 1913 Tot 1919 De Eerste Commandant Van De Luchtvaartafdeling (Foto Nimh)

De politiek en de invloed van Tydeman.

Tevens van groot belang was de rol die de landelijke politiek speelde in de oprichting van de Luchtvaartafdeling. Nadat minister Colijn de adviezen van de Militaire Luchtvaart Commissie had overgenomen vroeg hij op de begroting van 1913 de financiële middelen aan die nodig waren om de nieuw op te richten

Luchtvaartafdeling te bekostigen.

Bij het debat over de begroting van het departement van Oorlog was een belangrijke rol weggelegd voor de liberale parlementariër Tydeman. Hij was fel tegenstander van de manier waarop minister Colijn het geld wilde gaan besteden. Tydeman wilde het

Deze Bristol F-2b Fighter werd eind september 1917 in Zeeuws-Vlaanderen geïnterneerd en zou nadien door luchtvaartpionier Willem Versteegh worden gevlogen. (Foto Nimh)

geld dat Colijn vroeg wel toezeggen, maar niet besteden aan

ballons. Het totale bedrag zou in zijn geheel aan vliegtuigen moeten worden besteed. Een kamermeerderheid was het met hem eens. Voor ballons, die Walaardt Sacré graag als onderdeel van de Luchtvaartafdeling wilde hebben, wilde het parlement geen geld vrijmaken. Tydeman was erg duidelijk over de nieuw op te richten militaire Luchtvaartafdeling: 'De op te richten afdeling moet naar het mij voorkomt gericht zijn op de vliegtuigen en op niets anders.'¹²

Om de voorstellen van de regering kracht bij te zetten werd Walaardt Sacré in de Tweede Kamer opgevoerd om een toelichting te geven op de plannen van de bewindslieden. Dit is een belangrijk gegeven. Daar waar hij namelijk veel invloed had binnen het leger, met zijn directe verbintenis met de chef van de generale staf, generaal Snijders, daar had hij maar weinig invloed op de zienswijzen van de parlementariërs, onder leiding van Tydeman. Letterlijk zei deze laatste: 'Deskundigen zijn uit de aard der zaak te eenzijdig.'

Minister Colijn bleef echter vasthouden aan zijn voorstellen, waarop Tydeman een amendement indiende. Kort gezegd kwam

dit neer op het vasthouden van de omvang van het bedrag dat Colijn wenste, maar de besteding ervan zou alleen ten gunste van vliegtuigen komen; er werd geen geld gereserveerd voor ballonnen. Naast de aanschaf van vliegtuigen zou ook het vliegterrein bij Soesterberg worden aangekocht.¹³

Nadat gebleken was dat het ingediende amendement op een kamermeerderheid kon rekenen, besloot minister Colijn overstag te gaan en het amendement over te nemen. Het amendement werd op 15 januari 1913 in stemming gebracht en met 54 tegen 15 stemmen aangenomen. Hiermee was de weg vrijgemaakt voor de oprichting van een Nederlandse militaire Luchtvaartafdeling.¹⁴ Deze episode laat zien hoe belangrijk het parlement en in dit geval de invloed van de volksvertegenwoordiger Tydeman was. Het parlement heeft een belangrijke rol gespeeld bij de oprichting van de Luchtvaartafdeling. Door de besluitvorming in de Tweede Kamer is er uiteindelijk een andersoortig militair luchtwapen gekomen dan Walaardt Sacré, generaal Snijders en minister Colijn voorstonden. De Nederlandse politiek is daarom een belangrijke vormend element

geweest in de opbouw van de militaire Luchtvaartafdeling.

Kapitein der Genie, Hendrik Walaardt Sacré.

Een man die, als gezegd, veel invloed had op het ontstaan en de vroege ontwikkeling van de militaire luchtvaart in Nederland was Hendrik Walaardt Sacré.¹⁵ Als officier der Genie kreeg hij in 1908 het commando over de luchtscheepvaart bij zijn regiment. Een jaar later, in 1909, vroeg generaal C.J. Sniijders Sacré zich te verdiepen in de militaire luchtvaart. Kapitein Sacré maakte om zich te oriënteren op de luchtvaart twee reizen naar Berlijn, waar hij bijvoorbeeld op een bouwplaats van motorscheepvaart onderzoek deed. Hij ontwikkelde zich tot een specialist op het gebied van de (militaire) luchtvaart¹⁶ en werd daarom gevraagd door generaal Sniijders, destijds souschef van de generale staf, zitting te nemen in een door hem opgerichte

luchtvaartcommissie. Sacré werd benoemd tot secretaris.

In de Militaire Luchtvaart Commissie pleitte Sacré voor de aanschaf van ballonnen naast vliegtuigen. Dit advies werd echter, zoals boven beschreven, niet door het parlement overgenomen. In plaats daarvan werden er voor de nieuw op te richten Luchtvaartafdeling alleen vliegtuigen aangeschaft. Niettemin werd Sacré voorgedragen en benoemd tot eerste commandant van de Luchtvaartafdeling. Op 1 juli 1913 werd de kapitein der Genie Hendrik Walaardt Sacré commandant van de Luchtvaartafdeling, welke gevestigd werd op Soesterberg.

Sacré kreeg een aantal belangrijke taken. Zijn aandacht moest hij concentreren op vier gebieden, te weten: de opbouw van de grondorganisatie, de verwerving van vliegtuigmaterieel, selectie en opleiding van het luchtvaartpersoneel en de institutionalisering van de militaire lucht-

Hoog Bezoek Op Bij De Luchtvaartafdeling (Lva). Opperbevelhebber Sniijders (Midden) Luistert Aandachtig Naar Een Uiteenzetting Van Lva-Personeel (Foto Nimh)

vaartorganisatie.¹⁷ Sacré was door zijn takenpakket direct verantwoordelijk voor de groei van de Luchtvaartafdeling en de begeleiding en opbouw van het vliegtuig als belangrijk wapensysteem binnen de Nederlandse landstrijd-krachten.

De activiteiten breidden zich in de eerste jaren van de militaire luchtvaart sterk uit. Mede onder invloed van de Eerste Wereldoorlog ontstonden specialismen op het vliegveld, zoals een vliegmedische dienst, een meteorologische dienst en een radiotelegrafiedienst. Op de vliegbasis werd verder bijvoorbeeld voor het personeel een groot kazernement gebouwd. Zo verrees er een houten barak, waar 50 onderofficieren werden gehuisvest en werd er een stenen barak gebouwd voor de behuizing van nog eens 144 manschappen en vijf onderofficieren.¹⁸ Ook nam het aantal vliegtuigen vanaf 1913 sterk toe, maar daarover later meer.

De internationale dreiging.

Nadat op 4 augustus 1914 Duitse troepen België waren binnengevallen en vervolgens oprukten naar de Franse grens nam ook voor Nederland de dreiging vanuit de omringende landen toe. Het was immers mogelijk dat Duitsland Nederland binnen zou vallen¹⁹ en ook was een Britse landing op de Hollandse kust niet ondenkbaar. Al voor de oorlog waren er door de Nederlandse generale staf verschillende scenario's bedacht voor het geval in Europa de lont in het kruidvat zou worden gestoken. Het was voor de Nederlandse legerleiding afwachten wat er in de eerste

dagen van de oorlog zou gaan gebeuren. De Nederlandse gezagsdragers wilden te allen tijde voorkomen dat Nederland in een oorlog zou worden betrokken; zij wilden neutraal blijven.

Deze Duitse Albatros B.I Verkenner Landde In April 1915 Op Zuid-Beveland, Na Vliegproeven Door Luitenant Van Heijst Werd Hij Als 'La 12' In De Nederlandse Luchtvaart Opgenomen. (Foto Nimh)

Nederland mobiliseerde drie dagen voordat Duitsland België binnenviel. Onder leiding van generaal C.J. Snijders werden 200.000 man onder de wapenen gebracht.²⁰ Een van de onderdelen die in staat van paraatheid werd gebracht werden was de vliegdienst van Walaardt Sacré.

De Luchtvaartafdeling breidt uit: nieuwe vliegterreinen worden in gebruik genomen.

Tijdens de oorlog had de Luchtvaartafdeling als belangrijkste taak het verkennen van het luchtruim, onder meer door patrouilles langs de grenzen te vliegen. Hiervoor werden verschillende nieuwe vliegterreinen aangelegd. In 1914 werden er in Arnhem, Gilze-Rijen en Vlissingen vliegvelden aangelegd. Vanuit Gilze-Rijen kon langs de Belgische grens worden gevlogen, terwijl

vanuit Arnhem met een tussenlanding in Venlo langs de Duitse grens kon worden gepatrouilleerd. Het vliegterrein in Vlissingen diende als schakel in de kustverdediging. Het vliegveld in Zeeland functioneerde als vertrek- en landingspunt voor vliegtuigen die de Nederlandse kusten bewaakten. Niet veel later, in 1916, kwamen er nog twee vliegterreinen bij: één in Oldebroek, welke ten dienste stond van artillerie-oefeningen en één te Schiphol, gelegen binnen de zogenaamde 'Stelling van Amsterdam'. Dit laatste vliegveld was na Soesterberg het belangrijkste militaire vliegveld van Nederland.

Het zoeken naar vliegtuigen en materieel.

Gedurende de Eerste Wereldoorlog maakte het vliegtuig als wapensysteem een enorme groei door; het aantal vliegmachines dat werd gebouwd nam sterk toe en ook de technologie nam een hoge vlucht. Om een voorbeeld te geven: Frankrijk had bij het uitbreken van 'den Grooten Oorlog' de beschikking over 140 vliegtuigen. Dat lijkt veel, zeker in vergelijking met Nederland, maar het stond in geen verhouding tot de 4.500 vliegtuigen die het land aan het einde van de Eerste Wereldoorlog in kon zetten. Echter: ook deze cijfers geven een vertekend beeld. In totaal heeft Frankrijk namelijk niet minder dan 68.000 vliegtuigen gebouwd. Een bijzonder groot

deel van deze vliegtuigen is verongelukt of neergeschoten: 77 procent de bijna 70.000 vliegtuigen kwam zo aan zijn eind.²¹ Wat overbleef was veelal te zwaar beschadigd om nog dienst te kunnen doen. 4.500 vliegtuigen haalden, zoals boven genoemd, het einde van de oorlog.

Nederland had, in tegenstelling tot bijvoorbeeld Frankrijk, veel minder vliegtuigen tot zijn beschikking. Aan het begin van de Eerste Wereldoorlog waren er in Nederland een kleine tien vliegtuigen operationeel inzetbaar. Belangrijk was echter wel dat de hoeveelheid vliegtuigen en daarbij behorend personeel als gevolg van de toegenomen internationale dreiging zou toenemen. Dit om een tegenwicht te vormen tegen de enorme hoeveelheden vliegtuigen die in West-Europa rondvlogen. Het was echter bijzonder moeilijk om tijdens de oorlog aan vliegtuigen of vliegtuig-

Schevingen 1916. Tijdens Een 'Militaire Rondvlucht' Die Het Werk Van De Luchtvaartafdeling Aan Een Breder Publiek Moest Demonstreren, Maakt Een Henri Farman F-22 Anderhalfdekker Zich Gereed Voor De Start. (Foto Nimh)

onderdelen te komen. Immers, de landen waar traditioneel het materieel van werd afgenomen wilden tussen 1914 en 1918

zoveel mogelijk vliegtuigen en toebehoren voor hun eigen oorlogsinspanning gebruiken.

Bestellingen in het buitenland.

Het lukte Sacré wel om een (beperkt) aantal vliegtuigen en vliegtuigmotoren naar Nederland te halen voor dienst in de Luchtvaartafdeling. Zo werden er in Frankrijk vijftien vliegtuigen besteld, die echter erg verlaat geleverd werden.²² Meer geluk had de Nederlandse luchtvaartcommandant in het neutrale Zweden. Daar wist een Nederlandse delegatie 90 motoren te kopen die vrij snel werden geleverd en die direct werden gebruikt om versleten en minder betrouwbare motoren in bijvoorbeeld Nederlandse Farmans te vervangen. In Duitsland werden nog eens 50 vliegtuigen aangekocht.²³ In totaal werden dus tijdens de oorlog 65 vliegtuigen uit het buitenland betrokken, naast de 90 motoren uit Zweden.²⁴

Nederlandse vliegtuigbouwers.

In de vroege dagen van de Nederlandse militaire luchtvaart bestonden er ook een aantal Nederlandse vliegtuigbouwers, zoals 'Van Meel's Vliegtuigenfabriek' van Marinus van Meel en de N.V. 'Nederlandse Automobiël & Vliegtuigenfabriek' onder leiding van H.J.E.W.K. Wijnmalen.²⁵ Dit waren de enige grote vliegtuigbouwers in Nederland.²⁶ Hierbij dient nog aangetekend te worden dat Van Meel al voor de oorlog met zijn productie stopte. Dit betekende dat Wijnmalen de Nederlandse binnenlandse vliegtuigproductie voor zijn rekening nam, maar het aantal geproduceerde vliegtuigen was gering; gedurende de hele oorlog werden niet meer dan 35 vliegtuigen geleverd.²⁷

In totaal had Nederland dus 110 vliegtuigen tot zijn beschikking in 'den Grooten Oorlog' die zelf gefabriceerd waren of betrokken werden van buitenlandse vliegtuigbouwers.

In vergelijking met de ons omringende landen was dit een niet al te hoog cijfer. Echter: zonder de Eerste Wereldoorlog zou dit getal bijzonder veel lager zijn geweest. Door de internationale dreiging werd de Nederlandse militaire luchtvloot enorm uitgebreid. Het vliegtuig als wapensysteem nam dus mede door de oorlog die werd uitgevochten in België en Frankrijk een enorme vlucht.

Hierboven blijft echter iets onvermeld wat betreft het aantal vliegtuigen. Het aantal van 110 vliegtuigen is niet volledig. In werkelijkheid kon Nederland over meer vliegtuigen beschikken. Ons land kon zich dankzij een bijzonder fenomeen verheugen op een gestage groei van de luchtvloot doordat een groot aantal buitenlandse vliegtuigen de Luchtvaartafdeling kwam versterken. Dit was het gevolg van de zogenaamde vliegtuiginterneringen.

De vliegtuiginterneringen.

Nederland lag tijdens de oorlog niet ver van het front. Hemelsbreed was de kortste afstand van de Zeeuwse grens tot de slagvelden rond Ieper en Diksmuide niet meer dan 45 kilometer. Boven dit front werden veel luchtgevechten uitgevochten.²⁸ Een gedeelte van de vliegtuigen die werden ingezet boven de Westhoek van Vlaanderen raakte boven het front de weg kwijt. Door navigatieproblemen landden zij regelmatig buiten het vliegveld waar zij waren gelegerd. Ook door motorpech of schade aan het vliegtuig moest regelmatig een noodlanding buiten de eigen vliegterreinen worden gemaakt.

Een van de plaatsen waar dan werd geland was Zeeland. Beroemd wat betreft het aantal landingen is Cadzand, in het zuiden van Zeeuws-Vlaanderen. Hier landden tijdens de oorlog veel vliegtuigen. Ook op andere plaatsen maakten vliegtuigen noodlandingen, zoals bijvoorbeeld het eerste buitenlandse vliegtuig dat tijdens de Eerste

Wereldoorlog in Nederland landde: een Duits vliegtuig op Schiermonnikoog.

Nederland reageerde op deze landingen door de bemanningen en de vliegtuigen te interneren. De vliegers en waarnemers werden naar kampen in Nederland gebracht en de vliegtuigen werden vervolgens gekocht van het desbetreffende oorlogsvoerende land. Meer dan eens waren de toestellen echter onherstelbaar beschadigd, omdat de bemanning niet wilde dat het in Nederlandse of vijandige handen viel en het toestel onbruikbaar maakte door het in brand te steken.

In totaal zijn er tijdens de Eerste Wereldoorlog 116 vliegtuigen in Nederland geland.²⁹ Van die vliegtuigen werd een groot aantal gebruikt om de eigen luchtvloot aan te vullen. Op deze manier kreeg Nederland

dus 'hulp van buiten'. Belangrijk hierbij was dat de luchtvaartafdeling hierdoor op de hoogte bleef van de laatste vernieuwing op vliegtuigtechnisch gebied.

De geïnterneerde vliegtuigen werden overgebracht naar Soesterberg en vervolgens werd geprobeerd, als dat mogelijk was, de vliegtuigmachines vliegklaar te maken. In totaal werden er op deze manier 70 vliegtuigen aan de luchtvloot toegevoegd. Een aanzienlijk aantal als je bedenkt dat er in de hele oorlog naast deze zeventig toestellen slechts 110 vliegtuigmachines voorhanden waren. In totaal vlogen er in de Eerste Wereldoorlog in Nederland dus 180 vliegtuigen rond.

Door de interneringen werd het vliegtuig als wapensysteem in Nederland aanzienlijk belangrijker; met dank aan onze buurlanden.

Ter afsluiting

Vandaag de dag wordt er voortdurend gewikt en gewogen over het aantal en soort vliegtuigen dat de huidige Koninklijke Luchtmacht erbij mag krijgen (zoals een derde DC-10) of weer op moet geven (zes Apache helikopters). Dit krachtenveld is natuurlijk en heeft altijd al bestaan. Ook ten tijde dat kapitein der genie Hendrik Walaardt Sacré commandant was van de Luchtvaartafdeling. Na de drastische verkleining van 'zijn' organisatie als gevolg van het einde van de Eerste Wereldoorlog moet hij hebben gehoopt op een genadiger toekomst voor het door hem zo geliefde landmachtonderdeel. Deze wens is uitgekomen. Vandaag de dag speelt de opvolger van de Luchtvaartafdeling, de Koninklijke Luchtmacht, een uitermate belangrijke rol in de wereld door mee te helpen aan de taak om de vrede en veiligheid in de wereld te vergroten. Een dynamische organisatie met een belangrijke taak: een waardige opvolger van de Luchtvaartafdeling.

Noten

1. In de rang van Generaal-majoor.
2. R. de Winter, *Hendrik Walaardt Sacré 1873-1949: leven voor de luchtvaart* (Den Haag 1992) 45
3. In totaal bestond de commissie uit elf officieren; drie generale stafofficieren, drie artilleristen, een infanterist en vier genisten. Onder hen bevond zich ook Wallaardt Sacré, die optrad als secretaris van de commissie.
4. R. de Winter, *Hendrik Walaardt Sacré 1873-1949: leven voor de luchtvaart* (Den Haag 1992) 45
5. R. de Winter, *Hendrik Walaardt Sacré 1873-1949: leven voor de luchtvaart* (Den Haag 1992) 45
6. Stukken betreffende het Rapport en voorstellen betreffende oprichting van een luchtvaartorganisatie bij het leger. 1911-1913, Nationaal Archief Den Haag, De Militaire

- Luchtvaart Commissie, inv. nr. 4.
7. Dit waren de legerbesturen van Frankrijk en Duitsland.
 8. Stukken betreffende het Rapport en voorstellen betreffende oprichting van een luchtvaartorganisatie bij het leger. 1911-1913, Nationaal Archief Den Haag, De Militaire Luchtvaart Commissie, inv. nr. 4.
 9. R. de Winter, *Hendrik Walaardt Sacré 1873-1949: leven voor de luchtvaart* (Den Haag 1992) 55
 10. R. de Winter, *Hendrik Walaardt Sacré 1873-1949: leven voor de luchtvaart* (Den Haag 1992) 55
 11. In 1913 werd 117 duizend gulden uitgegeven aan de Luchtvaartafdeling. In de Eerste Wereldoorlog liep dat op tot tien miljoen per jaar. In de jaren na de oorlog werd uiteindelijk niet meer dan drie miljoen per jaar gespendeerd aan de militaire luchtvaart in Nederland.
 12. R. de Winter, *Hendrik Walaardt Sacré 1873-1949: leven voor de luchtvaart* (Den Haag 1992) 56
 13. R. de Winter, *Hendrik Walaardt Sacré 1873-1949: leven voor de luchtvaart* (Den Haag 1992) 56
 14. R. de Winter, *Hendrik Walaardt Sacré 1873-1949: leven voor de luchtvaart* (Den Haag 1992) 57
 15. Hendrik Walaardt Sacré (1873-1949). Officier der Genie. Sacré was secretaris van de Militaire Luchtvaart Commissie en daarna de eerste commandant van de Nederlandse Luchtvaartafdeling. Hij bekleedde deze functie van 1913 tot 1919. Vlak na zijn bevordering tot luitenant-kolonel in 1919 werd hem eervol ontslag uit militaire dienst verleend. In het civiele leven bleef hij zich bezighouden met luchtvaartangelegenheden. In 1949 overleed hij na een kortstondig ziekbed in Den Haag.
 16. Zo haalde Sacré bijvoorbeeld als enige Nederlander in Frankrijk zijn brevet als luchtschipbestuurder.
 17. R. de Winter, *Hendrik Walaardt Sacré 1873-1949: leven voor de luchtvaart* (Den Haag 1992) 61
 18. R. de Winter, *Hendrik Walaardt Sacré 1873-1949: leven voor de luchtvaart* (Den Haag 1992) 64
 19. Bijvoorbeeld door Limburg binnen te vallen om zo de invasie in België makkelijker te maken.
 20. Anoniem, 'Mobilisatie. 1 augustus 1914.' http://www.landmacht.nl/400-terugblik/410/periode6/02_mobilisatie.htm, 8/2/2005, geraadpleegd op 4/7/2005
 21. Anoniem, 'The War in the Air – Summary of the Air War.' <http://www.firstworldwar.com/airwar/summary.htm>, z.d., geraadpleegd op 5/6/2005
 22. Aan het begin van 1917 slaagde Sacré erin vijf Caudron G.IV-verkenners, vijf Nieuport-XI jagers en vijf Nieuport-XVII jagers te bestellen. Zij werden echter pas in juni 1918 geleverd.
 23. In oktober 1917 werden tien Fokker D-III jagers, evenveel reservemotoren en tal van reserveonderdelen geleverd. Niet lang hierna volgde de aankoop van 40 Rumpler C-VIII tweepersoonsverkenners. Deze werden in de periode mei-september 1918 in Soesterberg afgeleverd.
 24. R. de Winter, *Hendrik Walaardt Sacré 1873-1949: leven voor de luchtvaart* (Den Haag 1992) 68-69
 25. R. de Winter, *Hendrik Walaardt Sacré 1873-1949: leven voor de luchtvaart* (Den Haag 1992) 71
 26. Andere Nederlandse vliegtuigbouwers, zoals Fokker en Koolhoven, zaten in het buitenland.
 27. Wijnmalen leverde in de jaren 1915-1916 elf Farmans HF-22 en in de eerste maanden van 1918 twintig nagebouwde Nieuport-XI C-1 jagers. In het najaar volgde vier Trompenburg-Spijker V-2 lesvliegtuigen.
 28. B. Deneckere, *Luchtoorlog boven West-Vlaanderen 1914-1918* (Kortrijk 1998) 17
 29. Lijst geïnterneerde vliegtuigen, Nationaal Archief Den Haag, De Luchtvaartafdeling 1913-1938, inv. nr.475.

OP BEZOEK BIJ ...

HARRY DE BLES,
Directeur Marinemuseum, Den Helder

Harry was nog lt2oc toen ik hem in 1990, i.v.m. een functieanalyseonderzoek, voor het eerst bezocht. Hij was toen al directeur van het Marinemuseum dat alleen in het 'Torentje' gehuisvest was. Nu mag hij een groot gedeelte van de oude 'Rijkswerf' tot 'zijn' museumterrein rekenen. Twee rangen en vier kinderen verder ontvangt hij mij in een kamer van de gerestaureerde woning van de voormalige o.o. van pol. (onderofficier van politie voor niet-marinemensen).

Harry groeide op in Scheveningen en dus met visserij en scheepvaart. Hij ging in Leiden een brede studie aan. Geschiedenis, aangevuld met de specialisaties volkerenrecht, internationale betrekkingen en vrouwen-geschiedenis. Tijdens het bestuderen van de brieven van Eland Dubois (kapitein bij de admiraliteit Maze 2e helft 17e eeuw) aan zijn vrouw werd zijn interesse voor de maritieme geschiedenis gewekt. Dat was ook opgevallen bij de Koninklijke Marine, want Harry werd uitgenodigd om, na vervullen van zijn dienstplicht bij de KM, KLTZSD dr. Bosscher op te volgen als docent maritieme geschiedenis bij het KIM /en t.z.t. als directeur van het Marinemuseum. Zo volgde Harry in 1985 samen met Prins Willem-Alexander bij het Koninklijk Instituut voor de Marine de opleiding tot reserve-officier en maakte hij in 1986 als wachtsofficier kennis met de varende marine aan boord van Hr. Ms. Harlingen en Hr. Ms. Jacob van Heemskerck.

De nieuwe directeur pakte het groots aan. Ik noem wat wapenfeiten: Een grote tentoonstelling met het Russisch Marinemuseum van Sint-Petersburg; de renovatie van het 'Torentje' waarbij o.m. adequate klimaatbeheersing werd aangelegd; nieuwbouw tussen het 'Torentje' en de onderzeeboot 'Tonijn' en last but not least de verwerving van de mijnenveger 'Abraham Crijnsen' en het ramschip 'Schorpioen' (voormalig logementsschip van de MARVA's). Dit jaar wordt het brugcomplex van het geleidewapenfregat De Ruyter als interactieve museumpresentatie ingericht en opengesteld op het museumterrein. Ook komt in de zomer (streefdatum is 10 juni) de presentatie 'Schip en Werf' gereed, waarin de collecties van de voormalige marineonderhoudsbedrijven opnieuw zullen schitteren in de fraai gerenoveerde voormalige geschutmakerij (en later traditiekamer) van de Oude Rijkswerf. De rest van het voormalige Rijkswerfterrein huisvest diverse voorzieningen, waaronder het attractiepark Cape Holland, een megabioscoop, een speelparadijs voor kinderen en natuurlijk het Reddingmuseum! Kortom, er valt het nodige te beleven valt in de maritieme sfeer. In het kader van het 100-jarige bestaan van de Onderzeedienst in 2006 richt het Marinemuseum een familietentoonstelling rond het thema 'Onderzeeboten' in. Deze wordt op 10 juni tijdens een publiek toegankelijk muzikaal evenement geopend.

In 2007 is het 400 jaar geleden dat Michiel Adriaenzoon De Ruyter werd geboren. Ook daaraan zal het Marinemuseum de nodige aandacht schenken. Het draaiboek voor een spectaculaire familietentoonstelling ligt gereed... Het komende nieuwe museumbeleid van Defensie zal naar verwachting geen schokkende ingrepen bij het Marinemuseum met zich mee brengen. Ook de minister van Defensie zal een onderzeeboot op de hei van Soesterberg geen gezicht vinden. Inmiddels is het al weer vijf jaar geleden dat het Marinemuseum als 100e museum werd opgenomen in het Museumregister. De herijking is aangevraagd en de verlenging van de registratie zal naar verwachting geen problemen opleveren. Ik heb het museum van Harry in 20 jaar tijd zien uitgroeien van een wat amateuristisch aandoende grote traditiekamer tot een volwaardig professioneel museum. Exposities worden nu ingericht in samenwerking met verschillende vormgevingsbureaus van naam en dat is te zien! Het kost een paar centen maar dan heb je ook wat!

MILITARIADE

Tentoonstellingen en activiteiten in 2006, tenzij anders vermeld

Marinemuseum, Hoofdgracht 3, 1781 AA Den Helder, Tel.:0223-657534

www.marinemuseum.nl

Algemeen: Webspecials

Exclusieve marine thema's, speciaal voor online museumbezoekers. In de tentoonstellingen van het Marinemuseum kunt u veel informatie over de geschiedenis van de Nederlandse zeemacht te weten komen. Daarnaast biedt de collectie van het museum vele mogelijkheden om informatie in digitale vorm aan te bieden.

Uiteraard zijn deze pagina's continu 'under construction'.

Links:

De website van het Marinemuseum : [Marinemuseum](http://Marinemuseum.nl)

Marinemuseum op Maritiem Digitaal : [Maritiem Digitaal](http://MaritiemDigitaal.nl)

De tentoonstellingen in het Marinemuseum zijn verdeeld in vier onderdelen.

In het Torengebouw bevinden zich zes zalen met de vaste historische presentaties over de geschiedenis van de Nederlandse Zeemacht van de 15e t/m de 20e eeuw.

Aan boord van de museumschepen zijn exposities gewijd aan de geschiedenis en het leven aan boord van het betreffende schip.

In het pand van de vroegere Traditiekamer Rijkswerf wordt momenteel een grootschalige marine-techniek tentoonstelling ontworpen onder de titel: Schip & Werf. Deze tentoonstelling zal medio 2006 worden geopend voor het publiek.

Lezingen Maritieme Historie

Dr. Ph.M. Bosscher zal onder auspiciën van de Stichting Kring van Vrienden Marinemuseum een serie lezingen geven met als onderwerp:

De Nederlandse Onderzeedienst na 1945

De lezingen sluiten aan bij de expositie Onderzeeboten die m.i.v. 17 juni 2006 bij het Marinemuseum wordt georganiseerd.

De lezingen vinden plaats in het Marinemuseum, Hoofdgracht 3 te Den Helder op 10 achtereenvolgende dinsdagochtenden om 10.30 uur te beginnen op 7 februari, eindigend op 11 april.

De serie is in principe aansluitend, maar kan ook per deel worden gevolgd.

De cyclus is onderverdeeld in vier hoofdonderwerpen t.w.:

- het onderzeebootwapen algemeen,
- het Nederlandse onderzeebootwapen waarbij ook aandacht voor de techniek,
- de rol die het onderzeebootwapen heeft gespeeld in de Nederlandse Maritieme Strategie
- en als laatste een afsluitende evaluatie over wat de onderzeedienst heeft betekend voor de Koninklijke Marine.

Belangstellenden worden verzocht via onderstaande strook in te tekenen en uiterlijk 30 januari toe te zenden aan het secretariaat dan wel per e-mail aan

dvandijk11@hetnet.nl

Kosten voor deelname bedragen:

voor leden van de Stichting € 0 (gratis)

voor andere geïnteresseerden € 15,00

voor deelname per lezing € 3,00

te voldoen vóór 1 februari 2006 op rekening nr. 3306.87.905 t.n.v.

Penningmeester, Lichtbaaklaan 3, Den Helder

In de beide laatste gevallen mag u natuurlijk ook gewoon lid worden, u betaalt dan ? 12,50 en kunt deelnemen aan de lezingen en deelt mee in alle andere Stichtingsvoordelen.

Mariniersmuseum, Wijnhaven 7-13, 3011 WH Rotterdam, Tel.:010-412 96 00

www.mariniersmuseum.nl

Algemeen: Maritiem Digitaal (www.maritiemdigitaal.nl) is een gezamenlijke database van de belangrijke maritieme musea in Nederland, waarin gegevens kunnen worden opgezocht over voorwerpen en literatuur die zich in deze musea bevinden.

Niet alle musea hebben hun collectie volledig beschreven waardoor het kan zijn dat u toch niet kunt vinden wat u zoekt. U kunt dan altijd contact opnemen met de betreffende musea.

Van...tot : 4 maart 2006

Inhoud : **Rotterdamse Museumnacht**

*ga 's avonds met het museum de breedte, de diepte en de hoogte in en
..... LAAT JE VERRASSEN!*

Van...tot : 7 december 2005 t/m 11 juni 2006

Inhoud : **Jubileumtentoonstelling**

Ter gelegenheid van het 340-jarig bestaan van het Korps Mariniers, werd een bijzondere tentoonstelling samengesteld waarin de hoogtepunten uit de afgelopen 340 jaar voor het voetlicht worden gebracht onder het motto:

Traditiegetrouw: Mariniers 340 jaar veelzijdig inzetbaar

Deze speciale jubileumtentoonstelling loopt t/m 11 juni 2006 en verhaalt met beelden en objecten over de activiteiten van het Korps Mariniers door de jaren heen. Vanaf hun oprichting in 1665 zijn de mariniers zowel te land als ter zee ingezet. Zij opereerden vooral op de grensgebieden tussen water en land. In navolging van hun motto "Qua patet orbis", dat wil zeggen "zo wijd de wereld strekt". De laatste decennia verwierven zij vooral bekendheid met hun optreden tijdens vredesmissies, waarbij Irak en Afghanistan ons nog vers in het geheugen liggen.

Audiovisuele belevenis IRAK scoort!

De audiovisuele presentatie over de missie IRAK 2003-2004 blijkt een goed scorende aanwinst voor het Mariniersmuseum, dat daarmee als het eerste museum in Nederland aandacht schenkt aan deze Nederlandse missie.

Door de ogen van een Irakees jongetje ervaart u het meeslepende verhaal van Stabilisation Force Iraq (SFIR) 1 en 2. Het is geen tentoonstelling maar een indringende audiovisuele belevenis. Een beetje TMF-achtig, wordt op drie grote schermen het indrukwekkende relaas van de missie in Irak, multimediaal, vertoond. U verplaatst zich als het ware in het werk van de mariniers.

Legermuseum, Korte Geer, 2611 CA Delft, Tel.:015-2150500

www.legermuseum.nl

Van...tot : 14 oktober 2005 t/m 2 april 2006

Inhoud : **Napoleon, Hollanders in oorlogstijd 1792-1815**

De zogenaamde Franse tijd, tussen 1795 en 1815, was een scharnierpunt in de geschiedenis van de legervorming, de oorlogsvoering en de wijze waarop tegen oorlog wordt aangekeken. Voor de Nederlandse krijgsmacht werd in deze periode de basis gelegd voor de organisatievorm die zou stand houden tot aan het afschaffen van de dienstplicht. Deze verandering kwam tot stand in een tumultueuze periode, waarin de Nederlandse soldaat maar liefst vijf verschillende heren diende: de Republiek der Verenigde Nederlanden, de Bataafse Republiek, het Koninkrijk Holland, het Franse Keizerrijk van Napoleon en het Koninkrijk der Nederlanden van Willem I. Voor het Nederlandse leger was de Franse tijd van groot belang. Het Legermuseum heeft de collectie op dit gebied in Nederland. In die collectie bevinden zich uniformen, wapens, schilderijen en prenten, ooggetuigenverslagen, dagboeken, brieven en memorabilia. Deze objecten zijn veelal daadwerkelijk op concrete personen terug te voeren. Nog nooit eerder is deze collectie in zijn geheel en in samenhang aan een groot publiek getoond. Bijzondere bruiklenen uit onder meer de Hermitage, Versailles, Brussel, Wenen en Londen, zoals Napoleons uniform van kolonel van de Nationale Garde uit Fontainebleau, voltooien het beeld.

Van...tot : 11 maart 2006

Inhoud : **Nazaterdag - Mijn over-over-overgrootvader vocht voor/tegen Napeleon**

Op zaterdag 11 maart kunnen bezoekers (familie)documenten, brieven en objecten van militairen die tijdens de Napoleontische periode 1792-1815 een rol gespeeld hebben door deskundigen in het museum laten onderzoeken. Ook kunnen zij natuurlijk hun 'familieverhalen' vertellen.

Aanmelden kan telefonisch via 015-2150508

Van...tot : permanent

Inhoud : **Meesterwerk, Hollandse vuurwapens uit de Gouden Eeuw**

Topstukken van de 17e eeuwse Nederlandse geweermakerijen uit voornamelijk Amsterdam, Maastricht en Utrecht worden in een bijzondere schatkameropstelling getoond.

Van...tot : tot en met 2006

Inhoud : **Ridder Roderik**

Ridder Roderik en jonkvrouw Mathilde laten de Middeleeuwen tot leven komen.

Militaire Luchtvaart Museum, Kamp van Zeist 2-4, 3769 DL Soesterberg.

Tel.:0346-35 38 15

www.militaireluchtvaartmuseum.nl

Vantot : heden t/m 1 juni 2006

Inhoud : **Expositie "Jachtvliegers, van aviateur tot straaljagerpiloot"**

Expositie "Jachtvliegers, van aviateur tot straaljagerpiloot" in het kader van 25-jarig jubileum van de Stichting Vrienden van het Militaire Luchtvaart Museum. De expositie laat een aantal markante veranderingen in het beroep van jachtvlieger de revue passeren sinds het begin van de militaire luchtvaart in ons land aan de vooravond van de Eerste

Wereldoorlog. Centraal staat daarbij de wisselwerking tussen mens en vliegtuig. Het jachtvliegtuig groeide uit van een fragiele, kwetsbare houten constructie tot een toestel, geconstrueerd uit hoogwaardige materialen dat een toonbeeld is van moderne technieken. De bestuurder van het militaire vliegtuig moest zich steeds weer opnieuw aanpassen aan nieuwe technische verworvenheden, die hem niet alleen in fysiek, maar ook in psychisch opzicht steevast voor nieuwe uitdagingen stelden. Vliegaanleg, pionierszin en moed waren de kenmerkende eigenschappen van de militaire vliegers van het eerste uur. Anno 2005 wordt van de militaire vlieger, naast de

vanzelfsprekende vliegaanleg, vooral ook verwacht dat hij in staat is grote hoeveelheden informatie te verwerken. Hij is als het ware uitgegroeid tot een vliegende informatiemanager. In de expositie wordt daarnaast aandacht besteed aan de uitstraling van de militaire luchtvaart naar andere sectoren in de samenleving, zoals de auto industrie, jeugdcultuur, vrijetijdsbesteding en de modewereld.

Van...tot : Elke dins- en donderdag van 10.15-12.15 uur in de Voorjaarsvakantie, Zomervakantie en Kerstvakantie

Inhoud : **Kinderworkshop Vliegen:** dinsdag 21 en 28 februari, 4, 11, 18, 25 juli, 1, 8, 15, 22, 29 augustus

Kinderworkshop Straalmotor: donderdag 23 februari en 2 maart, 6, 13, 20, 27 juli, 3, 10, 17, 24, 31 augustus en 28 december 2006 en 4 januari 2007

Airborne Museum 'Hartenstein', Utrechtseweg 232, 6862 AZ Oosterbeek,
Tel.:026-3337710

www.airbornemuseum.com

Herdenkingsenveloppe Airborne Museum

De jaarlijkse herdenkingsenveloppe, de zevende in de serie 'Monumenten van de Slag om Arnhem' toont het monument voor de 101e US Airbornedivisie op de Drielse Rijndijk bij Heteren. De enveloppe is te koop in het Airborne Museum voor € 3 of door overmaken van € 4 op giro 4184300 t.n.v. Airborne Museum, Oosterbeek o.v.v. 'Enveloppe 2002'. Enveloppen van voorgaande jaren zijn nog in beperkte mate te koop in het museum

Van...tot : 17 maart 2006

Inhoud : **Social Evening van de Vereniging Vrienden in het Airborne Museum Hartenstein.**

Toegang gratis voor leden en niet leden van de VVAM. Gedurende deze avond is het mogelijk het archief en depot te bezoeken. Om 21.00 zal de heer F.Smolders, directeur van het museum een presentatie houden over de toekomstplannen van het Airborne Museum in de komende jaren.

Van...tot : 8 april 2006

Inhoud : **Jaarvergadering met excursie**

Locatie: Simon Stevinkazerne Gebouw 77 te Ede.

Alleen toegankelijk voor leden van de VVAM, aanmelden via gwgijbsbertsen@hetnet.nl

Van...tot : 8 en 9 april 2006

Inhoud : **Nationaal Museumweekend**

Landelijk Museumweekend met als onderwerp: 'De kunst van het weten'. Medewerkers van het museum laten zien hoe materiaal behouden kan worden. Museum is gratis

toegankelijk.

Van...tot : 24 mei - 28 mei 2006

Inhoud : excursie stranden/slagvelden Normandië

Reissom: € 495,00 Informatie/boekingen bij museum, zie bovenstaand adres

Van...tot : 20 mei 2006

Inhoud : boekenbeurs 2006

Informatie bij museum, zie bovenstaand adres

Museum Bronbeek, Velperweg 147, 6824 MB Arnhem, Tel.: 026-376 35 55

www.bronbeek.nl

Van...tot : Voorjaar 2006

Inhoud : **Activiteiten(reserveren noodzakelijk: tel 026-376 35 55)**

- **12 maart 2006** : Geneologisch onderzoek naar voorouders in Nederlands-Indië (lezing en workshop)
- **26 maart 2006** : Tien generaties familie in Indie en Indonesie – lezing
- **8/9 april 2006** : Nationaal Museumweekend
- **21 mei 2006** : Generaal Spoor: mens en militair - lezing

Bronzen naamplaten

Op initiatief van de Oorlogsgraven-stichting worden op het Karel Doorman-monument op het Nederlands ereveld Kembang Kuning in Surabaya, Indonesië bronzen plaquettes aangebracht met de namen van de marine-mannen die gesneuveld zijn bij de Slag in de Javazee op 27 februari 1942.

De naamplaten worden onthuld op 27 februari 2006. Om de meest directe nabestaanden van slachtoffers, die bij de Slag in de Javazee zijn omgekomen, in de gelegenheid te stellen bij deze onthulling aanwezig te zijn, heeft de Oorlogsgravenstichting het voornemen een reis te organiseren. Hiervoor komt de Stichting graag in contact met weduwen, kinderen, broers en/of zusters van de slachtoffers. Voor nadere inlichtingen over deze reis kunnen zij zich, vóór 1 oktober a.s., schriftelijk wenden tot de Oorlogsgravenstichting, Postbus 85981, 2508 CR Den Haag. Nabestaanden die geregistreerd zijn bij de Stichting hebben hierover inmiddels bericht ontvangen en hoeven dus niet meer te reageren. De naamlijst is met de grootst mogelijke zorg samengesteld. Heeft u desondanks op- en/of aanmerkingen op deze lijst, neemt u dan zo snel mogelijk contact op met de heer J. Teeuwisse, 070-3131081, e-mail: jjteeuwisse@ogs.nl

Documentatiegroep '40-'45, Den Haag, Tel.: 0182-309644

webmaster@documentatiegroep40-45.nl

De evenementen van de Documentatiegroep in 2006 zijn :

Van...tot : 4 maart 2006

Inhoud : **Militariabeurs** in 't Trefpunt, Roelenengweg 25, Voorthuizen

Van...tot : 8 april 2006

Inhoud : **Documentatiebeurs** in 't Trefpunt, Roelenengweg 25, Voorthuizen

Wijzigingen voorbehouden. Als u zich bij de ingang met het lidmaatschapskaartje

M&H meldt als lid van onze vereniging betaalt u het entreegeld, zoals dat geldt voor de leden van de Documentatiegroep '40-'45, t.w. € 1,40. Ook is het voor onze leden mogelijk, uiterlijk de zaterdag vòòr de beursdag, schriftelijk tafelruimte te reserveren (maximaal 3 strekkende meter à € 3,50 per strekkende m.) bij de heer J. Fioole, Eiland 163, 4143 EW Leerdam. Overige informatie tel.: 0345-613077.

Van...tot : 27 mei 2006

Inhoud : **battlefield tour Grebbeberg**

kosten: € 22,50 Informatie:

W. Boersma 0318 963363, voorzitter@documentatiegroep40-45.nl

Infanteriemuseum

Adres: Schietkamp Harskamp, Otterloseweg 5, 6732 BR Harskamp, Tel.: 0318-454492 (Infanterie), Tel.: 0318-454495 (Schietkamp), Tel.: 0318-454126 (Korps Nationale Reserve)

Openingstijden: maandag t/m vrijdag 13.00-16.00 uur

In het Infanterie Museum volgt de bezoeker het spoor van het 'voetvolk' van het Nederlandse leger. Aan de hand van de historie van de diverse Infanterie Regimenten uit heden en verleden wordt de geschiedenis van dit onderdeel van de krijgsmacht in beeld gebracht. Op het terrein van het Schietkamp Harskamp heeft het museum een sfeervolle omgeving gekregen, bovendien op de plaats die door velen als de bakermat van de infanterie wordt beschouwd. Rond het museum is een park aangelegd waarin historische voorwerpen en verschillende monumenten zijn geplaatst. De collecties die getoond worden zijn die van de regimenten Chassé, Menno van Coehoorn, Oranje Gelderland en het Regiment Wielrijders (1894-1940) dat eigenlijk het oer-Nederlandse symbool vormt van het vooroorlogse leger. Ook de verzameling van de voormalige School voor Reserve Officieren heeft een plaats in het museum. Naast de opgeheven regimenten, waarvan de vaandels in een speciale vitrine zijn ondergebracht, verwijzen kleine opstellingen naar de traditiekamers van de actieve regimenten elders in het land. Het gaat hier om de garderegimenten Grenadiers en Jagers en Fuseliers en de regimenten Van Heutsz, Stoottroepen, Johan Willem Friso, Limburgse Jagers en het Korps Commandotroepen. De bezoeker wordt zo in kort bestek een compleet overzicht geboden van de geschiedenis van de infanterie.

In het museum wordt met behulp van kaarten, foto's, wapens, uniformen en allerhande gebruiksvoorwerpen ook een indruk gegeven van het leven in het dorp Harskamp, dat vanaf 1899 in economisch en sociaal opzicht gedomineerd werd door het Infanterie Schietkamp. Het is niet overdreven te stellen dat elke burger iets te maken had met het militaire leven dat zich in het Schietkamp afspeelde. In het museum bevindt zich bijvoorbeeld een nagebouwde gelagkamer van rond de eeuwwisseling waar soldaten ontspanning zochten. Buiten het houten gebouw dat stamt uit de begintijd van het Schietkamp, staan antitank geschut, pantservoertuigen en brandweervagens opgesteld die bij het Schietkamp in gebruik zijn geweest.

Museum Nederlandse Cavalerie-Amersfoort

www.cavaleriemuseum.nl

Adres: Bernhardkazerne, Barchman Wuytierslaan 198, Amersfoort, Tel.: 033-4661996

Openingstijden: dinsdag t/m vrijdag: 10.00-16.00 uur. (legitimatiebewijs meenemen!)

Rondleidingen mogelijk na afspraak.

Van Paard tot Pantser.

Meer dan 425 jaar Nederlandse Cavalerie in het Cavaliemuseum in Amersfoort. De oude en de moderne Cavalerie in een uitgebreide en geheel vernieuwde expositie. Voor iedereen een attractieve ontmoeting met het meest traditiebewuste onderdeel van de Koninklijke Landmacht.

Het museum ligt op het terrein van de Bernhardkazerne naast het Dierenpark Amersfoort aan de andere zijde van de spoorweg. Het museum is toegankelijk voor minder validen. Voor groepsbezoeken met rondleiding, reünies van oud militairen enz. kunnen afspraken worden gemaakt, door contact op te nemen via bovengenoemd telefoonnummer.

Nederlands Luchtdoelartillerie Museum –Ede

www.luchtdoelartillerie.nl

Adres: Prins Mauritskazerne, Nieuwe Kazernelaan 2, 6711JC Ede, Tel.: 0318-681907

Openingstijden: woensdag en donderdag 13.30-16.00 uur

Toegang: Gratis, wel een legitimatiebewijs meenemen

De LUA-verzameling is gevestigd in een grote hal direct bij het station Ede. De oorsprong van de Luchtdoelartillerie (LUA) ligt bij de vestingartillerie die aan het begin van de twintigste eeuw, met de komst van luchtschip en vliegtuig, zijn strategische betekenis verloor. Onder invloed van de gebeurtenissen tijdens de Eerste Wereldoorlog kreeg luitenant A.J. Maas in 1915 opdracht de Nederlandse luchtverdediging te organiseren. Op 26 mei 1922 leidde dit tot de oprichting van het Korps Luchtdoelartillerie. De bewapening was aanvankelijk niet bijzonder geavanceerd; pas vanaf 1935 vond een modernisering plaats. Tijdens de meidagen van 1940 had de LUA zodoende de beschikking over modern en effectief materieel; het Korps haalde ongeveer 300 vijandelijke vliegtuigen neer. De expositie omvat een aantal interessante stukken en geeft een goed beeld van de geschiedenis van het Korps Luchtdoelartillerie. Zo zijn er opstellingen van licht en zwaar luchtafweergeschut, zoeklichten, doelvliegtuigen, radarinstallaties en simulatoren. Vanuit de tentoonstelling kan men een blik werpen op het Ereblek van het Wapen der Artillerie: een bronzen leeuw op een sokkel, ooit toegekend aan de vestingartillerie vanwege de rol die men had vervuld bij de slag om de Citadel van Antwerpen (1832).

Museum Verbindingsdienst.

Adres: Elias Beeckmankazerne Geb 32, Nieuwe Kazernelaan 10, 6711 JC, Ede

Tel.: 0318-681306

www.museumverbindingsdienst.nl

Op de site vindt u een selectie van de bezienswaardigheden in het museum. De site is zo opgebouwd dat u na een bezoek aan een onderwerp, steeds hier terugkeert en een nieuwe keuze kunt maken.

Marechausseemuseum Weeshuiswal, Buren

www.Marechausseemuseum.nl

Het museum is op 7 december 2005, tot tevredenheid van de directeur S.M. Klijnhout, geregistreerd bij de Stichting Het Nederlands Museumregister.

Geniemuseum

Adres : Lunettenlaan 201, 5623 NT Vught, Tel.: 073- 6881867

www.geniemuseum.nl

Op bovenvermelde website vindt u Informatie over:

algemeen

Welkom in het Geniemuseum. De lokatie, het gebouw, de verbouw, de (ver-)bouwers.

geschiedenis

Een korte blik in de geschiedenis en naar het Nationaal Monument Kamp Vught.

doelstelling

Wat wil men met het museum bereiken ?

doelgroepen

Wie moet een kijkje komen nemen in het museum ?

bereikbaarheid

Het museum is bereikbaar ! Hoe ?

Zie de website van het Openbaar Vervoer; 9292ov.nl.

openstelling

De dagen dat u welkom bent.

International Military Music Society (IMMS), Hoevelaken, Tel.:033-253 48 90

www.cenimms.org

Op de website <http://home.plex.nl/~imms> kunt u een compleet overzicht vinden van de activiteiten van IMMS.

Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH)

www.nimh.nl

Het NIMH is hét centrum in Nederland op militair-historisch gebied met specifieke kennis, expertise en collecties. Via de eigen website biedt het geïnteresseerden direct interactief en klantvriendelijk toegang tot het Nederlandse militair-historische erfgoed.

Cursussen en lezingen van het Nationaal Archief

Foto's van militairen, die vòòr 1941 dienden

Het Rijksarchief beheert een aantal interessante archieven over militairen. Helaas echter beschikt het niet over foto's van militairen. Daarom wil het Rijksarchief te Haarlem graag foto's van beroepsmilitairen of dienstplichtigen, die vòòr 1941 dienden, scannen en de bijbehorende gegevens van de gefotografeerde militair ontvangen. U kunt daarvoor een afspraak maken met

Mevrouw A. Meddens, 023-5172709 of de foto e-mailen naar :

ameddens@noordhollandsarchief.org

Videobanden

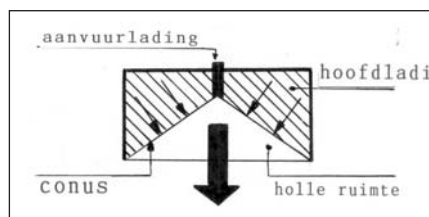
Zoals bekend, bezit het Instituut voor Militaire Geschiedenis KL (IMG-KL), een rijke verzameling aan films. Dit beeldmateriaal is in de loop der jaren gedeeltelijk overgezet op videobanden, Van deze laatste is inmiddels een aantal als koopvideo beschikbaar. Titels en onderwerpen zijn opgenomen in een catalogus, die is aan te vragen bij de audiovisueel

documentalist van het IMG, mevrouw P. Gaetano. Zij is tijdens kantooruren telefonisch te bereiken onder nummer 070-316 53 89. In de catalogus, die kosteloos wordt toegezonden, staan uiteraard ook de bestelwijze en de prijzen vermeld.

Schatten op zolder

Oorlogs- en verzetsmusea in Nederland organiseren de actie *Schatten op zolder*. Ouderen die documenten, foto's of voorwerpen uit de oorlogsjaren hebben bewaard, wordt in overweging gegeven om deze tastbare herinneringen aan de musea te schenken én daarbij hun verhaal te vertellen. Ook oorlogsmateriaal dat mensen tegenkomen in boedels of lege woningen kan van betekenis zijn voor de musea. Op veel zolders bevinden zich objecten die van waarde zijn voor de oorlogs- en verzetsmusea. Vaak zijn de bewoners zich hiervan niet bewust. Ze zien niet in wat een museum met die tekening van opa uit zijn onderduiktijd zou moeten, of zijn bang dat zijn uniform misschien het zoveelste zal zijn in de collectie. Soms verdwijnt het materiaal dan in de vuilcontainer. Soms weten mensen niet eens dat zij materiaal uit de oorlog in huis hebben. Het is in de jaren 1940-1940 verstopt en ligt nog steeds onaangeroerd onder de vloerplanken. Bij verbouwingen komen wel eens oorlogsspullen te voorschijn. Meestal wordt het dan direct afgevoerd met het grof vuil. "Doodzonde" vinden de gezamenlijke oorlogsinstellingen. Zij hebben zich verenigd in een werkgroep die zich tot taak heeft gesteld waardevolle materialen voor de container te behoeden. Oorlogs- en verzetsmusea hebben de kennis en de faciliteiten om de objecten en documenten voor toekomstige generaties te bewaren. Veel materiaal wordt door de instellingen ook ten behoeve van het onderwijs gebruikt. Alles uit de periode van mobilisatie, bezetting, en bevrijding kan welkom zijn, ook die zaken die op het eerste gezicht waardeloos lijken. De instellingen kunnen helpen bij de beoordeling hiervan en benadrukken dat ze niet alleen op zoek zijn naar objecten, maar ook naar documenten, dagboeken, foto's en films. Bent u in het bezit van oorlogsmateriaal en wilt u dat dit op een goede plek wordt bewaard, neem dan contact op met het oorlogs- en verzetsmuseum bij u in de buurt. Zij zorgen dat het bij de meest passende instelling terecht komt.

Reactie op Eben-Emael van M. Talens, Apeldoorn

Met veel interesse heb ik het artikel Eben-Emael in Mars nr. 4/2005 gelezen. Jammer is dat noot 10 'Hohlladungen' niet goed beschreven is. Een holle lading is geen ronde kogel van staal (die afgeschoten zou moeten worden) maar, in dit geval, een platte ronde stalen bus met een draaghandvat en aan de binnenkant voorzien van een koperen conus (kegel), een aanvuurlading en een hoofdlading van trotyl. (Zie

afbeelding) Als de aanvuurlading geactiveerd wordt ontbrand de hoofdlading. De kracht van de explosie is altijd loodrecht op een vlak. Dus bij de detonatie krijg je daardoor een gebundeld kracht die zich met hoge snelheid door het vlak brand waarop de 'holle lading' ge-plaatst is en neemt de vervormde conus mee naar binnen. Bij het Duitse leger voor het eerst in gebruik genomen. Het systeem is later ook gebruikt bij de Duitse pantservuist.

Boekaankondigingen (*te lezen op de site)

“LEIDRAAD MARITIEM OPTREDEN, de bijdrage van het Commando Zeestrijdkrachten (CZSK) aan de Nederlandse Krijgsmacht”

Bij de marine is dit boek over rol, taken en samenstelling van het CZSK uitgegeven.

De Bevelhebber is dood, leve de commandant zeestrijdkrachten!

Deze eerste editie is verkrijgbaar in de boekhandel voor € 15,-;
224 bladzijden; fraai geïllustreerd in kleur; ISBN 90 7 7815 02 3

“MILITAIRES AAN HET HOF” *

De geschiedenis van het Militaire Huis 1849-2005

Jeoffrey van Woensel (NIMH) uitgegeven bij de uitgeverij Boom te Amsterdam, ISBN 90 8506228 4, prijs € 29,90.

“VAN STIEFKIND TOT PROFESSIONELE WASDOM” *

De medische zorg bij de Nederlandse zeemacht in de twintigste eeuw

Auteur: Gerhard T. Haneveld ; Redactie: Anselm J. van der Peet; Uitgever:
De Bataafsche Leeuw, Amsterdam. Omvang: 485 pag., 17 x 24 cm.,
zwart-wit, geïllustreerd; ISBN: 90 6707 601 5 ; Prijs: € 22,50

“DE GROTTE OORLOG” *

Kroniek 1914-1918

24,95; ISBN 90-5911-232-6; Aspekt 194 blzn, GeïLL. Zie website

“CARDINGTON” *

Pijler in de ontstaansgeschiedenis van de naoorlogse zelfstandige
luchtmacht.

P.J. Huijskens,

Nr. 18 en tevens laatste uitgave in de reeks Brochures van de Sectie
Luchtmachthistorie van de Staf Bevelhebber der Luchtstrijdkrachten,
© 2005 ISBN 90-73696-26-7. 182 pagina's, 95 illustraties in kleur en
zwart-wit.

“BEGIN EN VOLTOOI” *

De historie van het Depot Straalmotoren 1951 - 1990.

B.N. de Koning,

Nr. 17 in de reeks Brochures van de Sectie Luchtmachthistorie van de Staf
Bevelhebber der Luchtstrijdkrachten, © 2005 ISBN 90-73696-24-0. 133
pagina's, 78 illustraties in kleur en zwart-wit.

Jubileumexpositie in het Legermuseum

De Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie bestaat bijna 40 jaar en dat wordtgevierd! Hiervoor hebben we de medewerking gekregen van het Koninklijk Militair-historisch Museum te Delft, ook bekend als Legermuseum. Dit museum, bij onze leden ongetwijfeld bekend, treedt op als gastheer.

Het is een traditie geworden dat ter gelegenheid van een jubileum van onze vereniging een bijzondere expositie met een militair-historisch onderwerp wordt gepresenteerd. Bij het vorige lustrum waren we daarvoor te gast bij het Mariniersmuseum in Rotterdam met een expositie over werving en de daarbij behorende affiches.

Ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan heeft het bestuur gekozen voor een andere aanpak. Hierbij staan de collecties, en met name de bijzonder collectiestukken, van onze leden centraal. Iedere verzamelaar wil liefst een eigen museum en als dat niet lukt, minstens éénmaal exposeren in een dergelijk instituut. Dat kan, in dit bijzonder jubileumjaar.

In tien zogenaamde “stolpvitrines” willen we graag bijzondere verzamelobjecten, van militair-historische waarde, presenteren, afkomstig uit collecties van onze leden. De tien vitrines zullen een plaats krijgen, verspreid in de vaste expositie van het Legermuseum. De bijzondere suikerzakjes uit de mobilisatie 1914 – 1918, worden gepresenteerd in de passende periode in de museumzaal. Dat geldt ook voor de militaire kledingborstel uit de Napoleontische periode of het nooddrantsoen uit Nederlands-Indië. Het zijn maar voorbeelden, want we weten niet precies wat de topstukken uit de collecties van onze leden zijn.

De expositie zal op 10 juni worden geopend en waarschijnlijk tot eind augustus te zien zijn. Er zal worden gezorgd voor een passende verzekering. Er zullen geen namen van eigenaars bij de objecten worden vermeld, wel de naam van onze vereniging. Op deze wijze dragen we de naam en diversiteit van onze vereniging uit bij de bezoekers van het Legermuseum.

Bij deze roepen we de collectioneers uit ons ledenbestand op, om rond te kijken in de eigen kasten en één of meer bijzonder objecten tijdelijk ter beschikking te stellen. Het aanbod mag uiteraard divers zijn en liefst heel origineel. De projectgroep zal tien verzamelaars cq objecten selecteren.

Als u iets te beschikking wilt stellen, kunt u contact opnemen met Hans Sonnemans. Liefst per email, sonnemans@freeler.nl, of anders schriftelijk: Europalaan 11, 5504 GD Veldhoven. Graag zoveel mogelijk informatie over het/de object(en), afmetingen en indien mogelijk een afbeelding/foto. We zijn benieuwd naar uw reacties!

Oproep

Nieuws voor ‘Militariade’, zoals gegevens over tentoonstellingen, s.v.p. **vòòr 15-04-2006** schriftelijk sturen naar de redactied medewerker: drs. P.I.M. Evers, Kamperfoeliehof 6, 3852 GE Ermelo. Bij voorbaat dank!

DE VAL VAN NAPOLEON NA ZIJN OVERWINNING BIJ CRAONNE OP 7 MAART 1814

Marinus van Santen heeft de overwinning van Napoleon bij Craonne op 7 maart 1814 in DE SPOREN VAN DE DRAAK beschreven.¹ Napoleon versloeg toen het Pruisische leger maar moest zich binnen een maand aan Pruisen en de andere geallieerden (onder meer Groot-Brittannië, Oostenrijk en Rusland) overgeven. Wat was er gebeurd? Na zijn nederlaag bij Leipzig, in oktober 1813,

Marie-Louise

was Napoleon naar Parijs teruggekeerd en bereidde daar de verdediging voor van Frankrijk. Alvorens naar het leger te vertrekken had hij zijn vrouw, keizerin Marie-Louise tot regentes benoemd en een regentschapsraad ingesteld om haar te adviseren. Zijn oudste broer, Joseph, had hij luitenant-generaal van Frankrijk gemaakt en hem met de verdediging van Parijs belast.² Hij had op 8 februari Joseph een brief geschreven waarin ook nog het volgende was vermeld: Betreffende het lot van Parijs heb ik je reeds orders gegeven. Je moet er niet op terugkomen. Ik heb ook orders gegeven betreffende de koning van Rome (zijn 3-jarig zootje), de keizerin en de overige familie. Indien de slag wordt verloren of als ik dood ben, moet je de keizerin en de koning van Rome naar Rambouillet sturen. Beveel dan de Senaat, de Raad van State en de troepen zich achter de Loire te verzamelen. Laat de prefect, een burgemeester, of een commissaris achter in Parijs.

Bovendien was er in die brief nog het volgende vermeld: Zou Talleyrand voorstellen de keizerin in Parijs achter te laten, indien onze strijdkrachten die stad ontruimen, dan is dat verraad. Ik herhaal, vertrouw die man niet. Ik ken hem al 16 jaar. Een tijdlang heb ik zelfs enige sympathie voor hem gevoel, maar hij is uiteindelijk de ergste vijand van ons huis nu het geluk hem heeft verlaten. Volg mijn raad op. Ik weet meer van hem dan andere mensen.³ Toch was Talleyrand een van de leden van de regentschapsraad geworden, Wie was Talleyrand? Hij behoorde tot een oud adellijk Frans geslacht en was bisschop geworden, Hij was zowel een uitstekend diplomaat als een pragmaticus. en in gezelschap zeer charmant. Voor het uitbreken van de Franse revolutie verdedigde hij krachtig de belangen van de katholieke kerk. Geen wonder dat die kerk hem benoemde tot een van haar afgevaardigden in de Staten-Generaal die in 1789 bijeen kwam. Maar daar zag pragmaticus Talleyrand dat de tijden waren veranderd en hij werd een van de leiders van de Franse revolutie in de beginperiode. Wel waarschuwde de pragmaticus de koninklijke familie, de Bourbons, zodat een van haar leden, de graaf d'Artois naar Engeland uitweek en vandaar uit een geheime organisatie oprichtte die de zaak van de Bourbons was toegedaan. Vooruit lopende op de gebeurtenissen vermeld ik dat de leden van die organisatie, les Chevaliers de la foi (ridders van het geloof) in 1803 toen er

weer oorlog tussen Frankrijk en Groot-Brittannië was uitgebroken van d'Artois opdracht kregen inlichtingen te verzamelen voor de Franse vijand en berichten te verspreiden die gericht waren tegen de Franse regering⁴ Dit was hen gemakkelijk gemaakt door een in 1802 door Napoleon, als eerste consul, genomen maatregel, die 50.000 aanhangers van de Bourbons, die tijdens de revolutie naar het buitenland waren gevlucht, in staat stelde naar Frankrijk terug te keren, Velen van hen hadden zich in de Parijse wijk St. Germain gevestigd dat een broeinest werd van Bourbon-aanhangers.⁵ Talleyrand zelf was tijdens het zogenaamde schrikbewind naar Amerika gevlucht, maar was in 1797 teruggekeerd toen het zwakke Directoire het gezag in Frankrijk moest uitoefenen. Talleyrand was minister van Buitenlandse Zaken geworden, maar wenste meer macht. Hij kreeg hiervoor de steun van Napoleon die toen, als militair leider, reeds beroemd was. Beide mannen werkten nauw samen totdat Napoleon keizer was geworden. Talleyrand die Napoleon sterk had gesteund, vond de keizer ondankbaar en Napoleon vond Talleyrand te veeleisend. Toen de keizer er achter kwam dat Talleyrand, die nog steeds minister van Buitenlandse Zaken was, aan buitenlandse mogendheden verkocht ont-sloeg hij hem begin 1809 en schold hem uit in het bijzijn van anderen op een wijze die volgens de Britse Napoleon-kenner een sergeant-majoor zou hebben doen blozen. Napoleon had zijn scheldpartij beëindigd met de woorden: Je bent een stuk stront in een zijden kous.⁶ Bleek maar waardig verliet Talleyrand het vertrek en was de bitterste vijand van Napoleon geworden. Overigens

Talleyrand

verbood Napoleon hem niet, als prins van Benevent, aan het hof te komen. Maar toen Napoleon begin 1813, na zijn nederlaag in Rusland, weer van zijn diensten gebruik wilde maken en hem het ministerie van Buitenlandse Zaken aanbood, weigerde hij. Met stemverheffing vroeg Napoleon of Talleyrand tegen hem was. Maar die zweeg.⁷ De brief van 8 februari was niet zo maar uit de lucht gegrepen. Begin 1814 was de militaire situatie in Frankrijk als volgt: In het Noorden stond een, in hoofdzaak Russisch leger onder bevel van de kroonprins van Zweden, eertijds de Franse maarschalk Bernadotte. In het zuiden stond het leger van Wellington dat in 1813 bij Vittoria het Franse leger onder Napoleon's broer Joseph, als koning van Spanje vernietigend had verslagen.

Meer oostelijk stonden het Pruisische leger onder maarschalk Blücher en een Oostenrijks-Russisch leger onder commando van de Oostenrijker Schwarzenberg. Dit leger 30 kilometer (km) afstand van Parijs maar had een frontbreedte van 50 km, omdat het anders niet voldoende fourage kon vinden. Het Pruisische leger stond meer achterwaarts en had, om dezelfde redenen een nog grotere frontbreedte. Op 29 januari 1814 viel Napoleon bij Brienne aan met 10.000 man ervaren soldaten, die tot de besten van Europa behoorden en 20.000 onervaren rekruten waarvan een deel niet kon schieten. Blücher en zijn briljante chef staf, generaal Von Gneisenau bevonden zich daar met 25.000 Pruisen. Vechtend trokken de Pruisen terug. Blücher vroeg Schwarzenberg om hulp, die inderdaad troepen stuurde zodat Blücher op 1 februari Napoleon met 53.000 Pruisische en Russische veteranen

kon aanvallen, De Franse keizer had inmiddels ook versterkingen gekregen en beschikte over 40.000 man. Maar naast de troepen van Blücher stond ook een Russisch leger van 63.000 man Blücher te hulp. Het lukte Napoleon door verwoede aanvallen van de cavalerie en de infanterie met de bajonet tot het begon te schemeren, stand te houden. Toen trok hij terug. Beide partijen hadden ieder, tijdens de gevechten, die uiteindelijk een nederlaag voor Napoleon werd, 6.000 man verloren.⁸ Maar op 10 februari trok Napoleon met een leger van 30.000 man over de Aube om het Pruisische leger in de flank aan te vallen. Hij stuitte echter op een Russische eenheid van 5.000 man onder generaal Ossiev. Deze verwachtte hulp en besloot stand te houden. Die hulp kwam echter niet en slechts duizend Russen wisten te ontsnappen. Op 11 februari ging Napoleon voorwaarts met een divisie rekruten van 18.500 man en zijn garde om het Russische korps van generaal Sacken, aan te vallen. Maar een Pruisische eenheid onder maarschalk York kwam opdagen. Napoleon zond toen het bevel aan maarschalk Mortier om met zijn 3.000 man hem te hulp te komen en de rechterflank te versterken. Om 16.00 uur had Mortier die positie bereikt en Napoleon ging tot de aanval over en wist de korpsen van Sacken en York in verschillende richtingen uiteen te drijven. Die hadden toen 4.000 man en 60 kanonnen verloren. De Franse keizer 2.000 man. De volgende dag trok hij over de Marne en vervolgde de achterhoeden van de Geallieerden, die opnieuw zware verliezen leden.⁹ Op 13 februari viel Blücher aan en joeg een Franse divisie terug en bereikte Montmirail. In die tussentijd had Napoleon zijn troepen versterkt tot 50.000 man. Het kostte hem geen moeite om Blücher, die

toen slechts over 15.000 man kon beschikken te verdrijven. Het Pruisische leger was uit elkaar geslagen, maar het Oostenrijkse, onder bevel van Schwarzenberg, was 170.000 man sterk en kreeg bevel naar Parijs op te rukken. Maar op 16 februari viel Napoleon, als een lawine op de Russische hoofdmacht en wist die van de flanken te scheiden, Schwarzenberg trok toen verder terug.¹⁰ Op 26 februari was Napoleon te Troyes met 74.000 man en 360 stukken geschut. Het leger van Schwarzenberg was tot 120.000 man gereduceerd en Blücher had 48.000 man verzameld, waar tegenover de troepen stonden van de maarschalken Marmont en Mortier die gezamenlijk 16.000 sterk waren.¹¹ Het Russische leger was slechts gered doordat Napoleon de rivier de Seine niet had kunnen passeren. Dit kwam omdat, zoals hij zijn minister van Oorlog, generaal Clarke, op 26 februari schreef, deze de 20 boten die hij voor deze rivierovergang nodig had, niet had gezonden.¹² Inmiddels had Blücher bericht gekregen dat zijn leger zou worden versterkt met Russische troepen en een Pruisisch corps dat tot nu toe onder Russisch bevel was geweest. Aldus versterkt moest hij naar Parijs oprukken. Maar Napoleon, niet in staat het Russische leger aan te vallen, besloot het Pruisische leger in de pan te hakken. Blücher besloot, met 42.000 man de rivier de Ourcq over te trekken, dat door Marmont en Mortier met 16.000 man werd verdedigd, om zich te kunnen verenigen met de hem toegezegde versterkingen. Om niet door Napoleon te worden aangevallen vernietigde hij de bruggen over de rivier de Marne. Maar Blücher wist niet dat Napoleon met 26.000 man de Marne was over gestoken tussen Perte-sous-Jourarre en Chateau Thierry.¹³

Echter toen hij hoorde dat Napoleon bij Berry-au-Bas de rivier de Aisne was gepasseerd, begreep hij dat diens leger langs de Chemin des Dames zou oprukken om hem aan te vallen. Dat gebeurde inderdaad bij Craonne op 7 maart. Napoleon won die veldslag die, zoals reeds meegedeeld, door Marinus van Santen is beschreven.¹⁴ Op 9 maart besloot Napoleon opnieuw aan te vallen. De keizerlijke garde, onder bevel van maarschalk Ney, de dapperste van de dapperen, werd door Napoleon zelf aangevoerd. De rechtervleugel zou door de troepen onder bevel van Marmont worden gevormd, maar die kwam pas omstreeks het middaguur. Wel viel hij meteen aan, maar de Pruisen hadden versterkingen gekregen en de Fransen konden zich slechts met moeite in hun stellingen handhaven. Blücher besloot toen Marmont's troepen te verslaan en de volgende dag de Franse rechtervleugel uiteen te drijven. Die nacht veroorzaakte de Pruisische cavalerie grote verwarring onder Marmont's troepen. Maar hij had ook een detachement van Napoleon's beroemde OudeGarde bij zich. Die wist van geen wijken en vuurde salvo na salvo af en de Pruisische cavalerie trok terug.¹⁵ Zou Blücher toen niet ziek zijn geworden dan had hij een overwinning kunnen behalen. Napoleon met zijn mannen marcheerden toen naar Reims dat door de Russen was bezet. Het Franse belegeringsgeschut kwam in actie. De bewoners verlichtten hun

huizen om de Franse troepen te helpen en kort na middernacht was de Franse keizer meester van de stad.¹⁶ Daar besloot hij Schwarzenberg's leger van 120.000 man met zijn 30.000 man over de Rijn te jagen. Op 18 maart bleef een veldslag bij Arcis-sur-Aube onbeslist, maar Napoleon kon de rivier niet oversteken¹⁷ Toen besloot Napoleon het Oostenrijkse leger terug te drijven naar Lotharingen. De garnizoenen van de grenssteden kregen opdracht zijn leger te komen versterken. Hierdoor zou ook Nancy in zijn handen vallen waar de graaf d'Artois, gestoken in het uniform van de Franse Nationale Garde, probeerde de bevolking over te halen de zaak van de Bourbons te steunen. Maar voordat de Franse keizer vertrok schreef hij de volgende brief aan zijn gemalin: "Mijn vriendin. De laatste paar dagen ben ik niet uit het zadel geweest. Op de 20ste nam ik Arcis-sur-Aube. Om 6 uur 's-ochtends viel de vijand me daar aan en 's-avonds had ik hem verslagen. Hij verloor 4.000 man. Ik nam twee van zijn kanonnen; hij twee van mij, wij zijn dus quitte. Op de 21ste nam het vijandelijk leger gevechtsposities in met het doel om zijn konvooien naar Brienn en Bar sur Aube te dekken. Ik ben besloten om naar de Marne op te rukken om zijn verbindingen te verbreken en hem verder van Parijs te krijgen. Vanmiddag zal ik in Saint-Dizier zijn. Adieu mijn vriendin. Een zoen voor mijn zoon."¹⁸ Napoleon."

En toen liep alles mis.

In de eerste plaats viel de koerier, die Napoleon's brief aan Marie-Louise moest brengen, met brief en al, in handen van plunderende kozakken die bij het Pruisische leger waren gedetacheerd.

Blücher en Gneisenau lazen die brief en er werden kopieën gemaakt voor de commanderende generaals van de andere geallieerde legers. Daarna zond Blücher die brief met een hoffelijk schrijven aan Marie-

Louise.¹⁹ Bovendien was kort daarvoor een brief van de Franse chef van de staf, maarschalk Berthier, aan maarschalk Macdonald in handen van de geallieerden gevallen. In die brief werd Macdonald opgedragen ten spoedigste naar de Marne te gaan en tevens werd vermeld dat de Franse keizer op het punt stond de verbindingen van het Oostenrijkse leger te verbreken en de Franse cavalerie Joinville had bereikt. Het was 23 maart geweest dat Napoleon Saint-Dizier had bereikt en zijn brief aan Marie-Louise in handen van de kozakken viel. Het Oostenrijkse leger had hem gevolgd, waardoor het zich verder van Parijs verwijderde. Napoleon had maarschalk Marmont opdracht gegeven te verhinderen dat dat het Pruisische leger zich met het Oostenrijkse zou verenigen. De Franse maarschalk was na zware achterhoede gevechten op Fisnes terug gevallen. Hij vroeg maarschalk Mortier, die Reims bezet hield, om hulp. Die kwam hem met zijn troepen in Fisnes versterken. Maar nu kon Blücher van de weg Chalons-Reims gebruik maken om zich bij de Oostenrijkers aan te sluiten. Napoleon zond toen Marmont een brief waarin hij hem verweet dit mogelijk te hebben gemaakt. Drie dagen lang probeerde Marmont de Pruisen te blokkeren, maar die trokken omzijn flanken heen.²⁰ Het zal 24 maart zijn geweest dat de Russische tsaar Alexander zijn krijgsraad bijeen riep, waar ook generaal Gneisenau aanwezig was. Besloten werd dat een leger bestaande uit Oostenrijkse, Pruisische en Russische troepen naar Parijs zou oprukken. Een Russisch cavaleriecorps van 10.000 man zou de achterhoede van Napoleon bezig houden zodat deze de indruk zou krijgen dat de geallieerden achter hem aanzaten. Napoleon's hoofdmacht was twee

dagmarsen verder van Parijs verwijderd dan de geallieerde troepen, die de Franse hoofdstad, die slechts een zwak garnizoen had, zouden aanvallen. Tot zijn vreugde kreeg Blücher de order zich met zijn leger bij Champenoise of Meaux in de periode 24-27 maart bij de Oostenrijkse en Russische troepen onder Schwarzenberg aan te sluiten, om naar Parijs op te rukken²¹ Maar het ergste voor Napoleon was dat Talleyrand een aanhanger van de Bourbons was geworden. Op 17 maart verscheen zijn afgezant, baron Vitrolles op het geallieerde hoofdkwartier.²² Deze kreeg ook d'Artois in Nancy te spreken. Deze was bereid het optreden van de Ridder van het Geloof in handen van Talleyrand te leggen. Vitrolles kon daarna naar Talleyrand terugkeren met de boodschap van de geallieerden dat zij niet langer met Napoleon wilden onderhandelen maar met een vertegenwoordiger van het Franse volk of met de Bourbon, Lodewijk XVIII, die koning van Frankrijk wilde worden. De geallieerden zouden d'Artois subsidiëren. Als tegenprestatie zouden de Bourbon-aanhangers tegen Napoleon ageren. Bovendien beloofden de ministers van Buitenlandse Zaken van Groot-Brittannië en Oostenrijk dat indien die plannen zouden mislukken in het uiteindelijke vredesverdrag een bepaling zou worden opgenomen waarbij aan Talleyrand en zijn medeplichtigen amnestie zou worden verleend.²³ Het was voor Napoleon een geluk dat een groot aantal mensen hem trouw bleven. Op 29 maart passeerde hij Bar-sur-Aube en kreeg in Delancourt, acht kilometer verder berichten uit Parijs. Deze waren enige dagen oud, omdat de boodschapper een grote omweg had moeten maken, om niet in handen van de vijand te vallen. Die berichten waren ongunstig.

Maarschalk Augereau had Lyon overgegeven waardoor Napoleon's verbindingen met zijn troepen in Italië waren verbroken. Maar het allerergste bericht kwam van zijn directeur-generaal der Posterijen, graaf Antoine Marie de Lavalette, die volgens Napoleon zijn ogen en oren waren. Die schreef dat de Bourbon-aanhangers, in contact met vreemdelingen, opstandig waren geworden. Wilde de keizer zijn hoofdstad behouden dan moest hij onmiddellijk terugkeren. Napoleon aarzelde geen ogenblik. 1000 Lansiers werden vooruit gestuurd om de bruggen rondom Troyes te bezetten. De volgende dag was hij daar zelf met de cavalerie van de garde die, die dag, 90 kilometer had afgelegd. Een koerier werd naar Marie-Louise en Joseph gestuurd met de boodschap, dat onder alle omstandigheden stand moest worden gehouden. De keizer zelf was in aantocht²⁴ Maar in Parijs bevestigde 's-nachts Bourbon-aanhangers plakkaats aan de muren met leuzen tegen de regering en ondermijnende teksten. Zij weigerden belasting te betalen en probeerden hun kennissen over te halen hun voorbeeld te volgen.²⁵ Talleyrand zelf had verschillende hoge autoriteiten benaderd en hen er op gewezen dat Bordeaux en Lyon waren gevallen. Zouden zij nu Lodewijk XVIII, de toekomstige koning van Frankrijk steunen dan konden zij op geld, functies, eerbewijzen en bezittingen rekenen. En Talleyrand kon hen schriftelijk aantonen dat indien de plannen zouden mislukken dat in het vredesverdrag een bepaling worden opgenomen waarbij hen amnestie werd verleend. Dientengevolge werden, generaal Clarke, generaal Hulin, de belangrijkste opperofficier van de Parijse Nationale Garde en baron Pasquier, de prefect van Parijs, Bourbonaanhangers. Ondanks Napoleon's

waarschuwing was Joseph in contact met Talleyrand gebleven en vroeg hem om raad. Ook Marie-Louise vond hem heel aardig. Hij was zo charmant. Iedere avond speelden ze samen whist en hij vertelde haar dat hij niets met staatszaken te maken had.²⁶ Hertog Anne-Jean-Marie Savary, hoofd van de politie, was volledig op de hoogte van Talleyrands activiteiten, maar deze had tegen hem gezegd dat het beter was zijn eigen belangen te behartigen. De politiechef vond dan ook dat indien Talleyrand gearresteerd moest worden, Joseph herbevel hiervoor moest geven.²⁷ Marie-Louise schreef Napoleon dagelijks. In haar brieven deelde zij hem mee dat Joseph vond dat Napoleon ten koste van alles vrede moest maken. Napoleon begon hierdoor Joseph van verraad te verdenken en schreef zijn gemalin dat wat Joseph zei nonsens was en dat hij niet bevoegd was haar raad te geven. Zou hij dat toch doen dan moest zij over iets anders gaan praten.

Joseph wist niets van de plannen van Napoleon en evenmin van die van Talleyrand en de Bourbonaanhangers. Maar hij had er schoon genoeg van en besloot zijn broer te verraden. De zus van zijn vrouw was getrouwd met Bernadotte, nu kroonprins van Zweden, Hij wist ook dat tsaar Alexander van Rusland hem liever als president van een Franse republiek zag, dan Lodewijk XVIII als koning van Frankrijk. Joseph slaagde erin met de geallieerden overeen te komen dat na de val van Parijs, dat slechts zwak zou worden verdedigd, hij een belangrijke functie zou krijgen.²⁸ Maar de maarschalken Marmont en Mortier, die bij Meauz niet hadden kunnen stand houden, wisten met hun troepen Parijs te bereiken.²⁹ Joseph had inmiddels Clarke meegedeeld dat de toestand kritiek was en

dat hij had besloten de keizerin en haar zoon weg te zenden. Op 29 maart kwam de regentschapsraad bijeen waarin Clarke meedeelde dat de Parijse Nationale Garde slechts 12.000 man sterk was waarvan de helft met pieken bewapend. Met de troepen van Marmont en Mortier samen had Parijs een garnizoen van 43.000 man. Hier-tegenover stond een geallieerd leger van 200.000 man. Maar hij vertelde er niet bij dat dit leger slechts voor een gevecht van 60 uur munitie had, omdat Napoleon met zijn leger de aanvoer had afgesneden, terwijl het Parijse garnizoen minstens gedurende drie gevechtsdagen stand kon houden.³⁰ Voorts hadden zich groepen partizanen gevormd, voornamelijk bestaande boeren, die er genoeg van hadden gekregen dat hun boerderijen door geallieerde soldaten werden geplunderd en hun vrouwen en dochters verkracht. In het gebied tussen Toul en Chaumont en tussen Saint Michiel en Barsur-Aube maakten de partizanen in de periode 25-28 maart 1.000 krijgsgevangenen en bovendien een buit van 138 wagens met munitie en 24 kanonnen.³¹ Voor het eventuele vertrek van de keizerin uit Parijs had Napoleon 1.200 bereden grenadiers achtergelaten om als escorte te dienen. Zou dit escorte door een vijandelijke troepenmacht worden aangevallen dan was dit onvoldoende en zou dit door kleine eenheden worden lastig gevallen dan waren volgens Marie-Louise 200 man voldoende. En zo kon het Parijse garnizoen met duizend man elitetroepen worden versterkt. Zouden de geallieerden die cavaleristen met hun berenmutsen zien dan zouden zij misschien niet eens Parijs durven aanvallen. Maar dat werd door de Bourbonaanhangers, Clarke en Talleyrand, afgewezen³² Na de

aankomst van Marmont in Parijs belaste Joseph deze maarschalk met de verdediging van de Franse hoofdstad. Die wist dat voor de verdediging van Parijs de hoog gelegen wijk, Montmartre, van groot belang was. Hij had hiervoor ter beschikking 60 ervaren artilleristen en 250 man van de Nationale Garde. Hiermee konden 30 stukken geschut, voldoende voor de verdediging van die wijk, in gereedheid worden gebracht. Op 30 maart, tussen 6.30 en 7.00 uur vielen de geallieerden, onder bevel van Schwarzenberg, met zwakke krachten aan. Aangenomen mag worden dat hij op hoogte was van het plan van Joseph de stad slechts zwak te verdedigen. Daar hadden Marmont en Mortier geen moeite mee. Dientengevolge ging omstreeks 19.00 uur Schwarzenberg sterkere eenheden in het vuur brengen. Joseph, Clarke en Hulin waren in Montmartre bij elkaar gekomen en zagen van daaruit het verloop van de strijd. In de loop van de ochtend kregen zij een boodschap van de Russische tsaar, waarin stond dat hij genegen was een wapenstilstand te sluiten, maar dat indien de geallieerde troepen Parijs stormenderhand zouden innemen hij er niet voor kon instaan dat de stad dan niet zou worden geplunderd en vrouwen verkracht. De drie Bourbonaanhangers hielden krijgsraad en om 12.15 uur zond Joseph de order aan de maarschalken Marmont en Mortier waarbij zij de bevoegdheid kregen met de tsaar van Rusland en prins Schwarzenberg te onderhandelen, wanneer zij hun posities niet konden houden en daarna terug te trekken tot de Loire.³³ Omstreeks 13.00 uur kreeg Marmont dit bevel in handen en zond zijn adjudant, kolonel Fhavi, naar Montmartre met de vraag of hij werkelijk moest capituleren. Maar om 15.00 uur

kwam Fahvi terug zonder dat hij Joseph had gevonden. Schwarzenberg had inmiddels Montmartre ingenomen. want Hulin had, voordat hij met Joseph en Clarke was weggereden het detachement van de Nationale Garde opdracht gegeven naar elders te vertrekken zodat slechts 6 kanonnen gevechtsgereed bleven. De Franse troepen zouden, om de gevechten voort te zetten binnen de wallen van Parijs moeten terugtrekken. Straatgevechten, die de vernieling van de stad konden veroorzaken, zouden het gevolg hiervan kunnen zijn. Napoleon had Berlijn, Madrid en Wenen gespaard. Om 15.30 besloot Marmont om wapenstilstand te verzoeken waarbij het de Franse troepen werd toegestaan zich binnen de muren van Parijs terug te trekken en daarna de stad te verlaten. Maarschalk Mortier kwam naar hem toe. Die had met succes in verschillende voorsteden van Parijs gevechten. Maar toen Marmont hem de order van Joseph gaf, gaf hij toe dat hun handen waren gebonden. Graaf Orlow, de persoonlijke adjudant van de tsaar, galoppeerde met wederzijdse toestemming door de linies naar de Franse maarschalken en men kwam overeen dat om 17.00 uur in de herberg Du Petit Jardin verder zou worden onderhandeld. De bondgenoten eisten toen overgave. "Nooit" antwoordden de Franse maarschalken. Graaf Nesselrode ging toen terug naar de tsaar om nieuwe voorwaarden. De Franse troepen mochten Parijs verlaten, maar alleen langs een weg voorgeschreven door de geallieerden. Maarschalk Mortier had er toen schoon genoeg van. Hij verliet de vergadering om de verdediging van Parijs verder voor te bereiden en liet de

Napoleon

onderhandelingen over aan Marmont. Toen kwam graaf Orlow met een oplossing. Het was nu donker. De bondgenoten konden niet verhinderen dat de Franse troepen vertrokken langs de wegen

die zij zelf wensten. Hijzelf zou in Parijs blijven tot de volgende ochtend 9.00 uur als teken van goede trouw. Marmont had dan de keus zich over te geven of de strijd opnieuw aan te binden. Marmont en Nesselrode gingen akkoord en Marmont nam Orlow mee naar zijn huis in de Rue de Paradis. Toen zij daar kwamen vonden zij in de salon een groot aantal autoriteiten, onder andere Talleyrand. Toen deze Orlow zag vroeg hij hem, zo duidelijk dat iedereen hem verstond of hij de tsaar het diepe respect van de prins van Benevento wilde overbrengen. Dat wilde Orlow wel. Maar iemand die niet Bourboncomplot zat riep uit: Was Talleyrand gek geworden? Maar Talleyrand was helemaal niet gek en na de maaltijd had hij een lang gesprek met Marmont.³⁴ Wat voor een persoonlijkheid was Marmont? Hij was in 1792 luitenant der artillerie geworden en in 1795 adjudant van Napoleon. Hij had de moed van een leeuw en bleef diens trouwe metgezel, die er op zijn beurt er voor zorgde dat Marmont snel carrière maakte. Na de slag bij Marengo werd Marmont divisiegeneraal. welke rang overeen komt met die van luitenant-generaal. Hij was toen 26 jaar oud. In 1804 bevorderde Napoleon een aantal generaals tot maarschalk, maar daar was Marmont niet bij. De Franse keizer vond hem te jong. Wel werd hij in 1805 gouverneur-generaal van Dalmatië en tevens hertog van Ragusa. In 1809, na de slag bij Wagram, kreeg hij de maarschalkstaf, volgens hem vijf jaar te laat.

Hij heeft Napoleon dit nooit kunnen vergeven. Hij was moedig, maar ook overgevoelig. Een reprimande zoals hij kreeg nadat hij Mortier uit Reims had laten komen, zal de geringe bewondering die hij nog voor Napoleon had, verder afbreuk hebben verder afbreuk hebben gedaan. Hij was ambitieus. Talleyrand speelde handig in op deze gevoelens. Hij wees hem er bovendien op dat, als hij nu Lodewijk XVIII zou gaan steunen hij nog een schitterende carrière zou kunnen maken. Hij toonde hem ook de brieven van de ministers van Buitenlandse Zaken van Groot-Brittannië en Oostenrijk waaruit viel op te maken dat indien de plannen tot herstel van de Bourbonmonarchie mochten mislukken aan hen, die hieraan hadden meegewerkt amnestie zou worden verleend. En Marmont hapte toe.³⁵ De volgende ochtend om 2.00 uur kreeg Marmont bericht dat de geallieerden toestonden dat het Franse leger Parijs ongehinderd mocht verlaten. Wel behielden zij zich het recht voor dit leger te vervolgen nadat het Parijs had ontruimd.³⁶ Maar Marmont was reeds eerder begonnen de Franse hoofdstad te ontruimen, want Napoleon die met een escorte van 1.000 ruiters zijn leger vooruit was gesneld, ontmoette op 30 maart te Juvisy op ongeveer 16 kilometer van Parijs, omstreeks 23.00 uur een detachement cavalerie dat onder bevel van generaal Belliard stond en Parijs had verlaten. Op de vragen van zijn keizer antwoordde die generaal dat Parijs door het leger werd ontruimd. Napoleon wilde toen meteen doorrijden naar zijn hoofdstad om daar me de Nationale Garde weerstand te bieden en zodra de hoofdmacht van zijn troepen daar was aangekomen, zijn vijanden te verslaan. Inmiddels waren ook generaal Calaincourt, die als Napoleons

minister van Buitenlandse Zaken fungeerde en zijn kundige en trouwe chef-staf, maarschalk Berthier bij hem gekomen. Deze drie opperofficieren overtuigden Napoleon dat hij moest wachten tot hij met zijn hoofdmacht, die hem de volgende ochtend zou bereiken, naar Parijs kon oprukken. In die tussentijd stuurde hij zijn adjudant, generaal Flahaut naar Marmont met de order de onderhandelingen af te breken en tevens te informeren of de Parijzenaars bereid waren de stad te verdedigen. Natuurlijk schreef Marmont zijn keizer dat de Nationale Garde niet wilde vechten. Bovendien hield hij Flahaut tot 4.00 uur bij zich zodat deze Napoleon pas om 6.00 uur kon bereiken. Toen gaf Napoleon de plannen voorlopig op om Parijs aan te vallen, want de Franse troepen zouden om 7.00 uur Parijs hebben ontruimd. a de intocht van de geallieerden riep in Parijs riep Talleyrand op 1 april de senaat bijeen. Hij zorgde er voor dat de senatoren, die voor Napoleon en tegen de Bourbons waren, de vergaderzaal niet konden bereiken. Hierdoor waren slechts 64 leden van de senaat aanwezig. Dank zij Talleyrand nam de senaat, ofschoon het quorum niet was bereikt, de besluiten waarbij Napoleon vervallen van de troon werd verklaard, een voorlopige regering werd gevormd en de Bourbons konden terugkeren.³⁷ Napoleon echter was bezig zijn leger te reorganiseren. Toen hij de troepen van Marmont inspecteerde werd hij luid toegejuicht. Maar Marmont verspreidde de proclamaties van de voorlopige regering. Verschillende van hen benaderden de maarschalk die hen meedeelde dat, als zij de voorlopige regering steunden, zij hun rang, onderscheidingen en bezittingen niet zouden verliezen. Napoleon had inmiddels zijn leger gereed

voor een aanval op Parijs, maar e overige maarschalken verafschuwden een dergelijke operatie. Op 4 april, 's-ochtends, deelden zij hem mee, dat zijn aftreden noodzakelijk was, om orde op zaken te stellen. Woedend stuurde de keizer zijn maarschalken weg, maar 's-middags riep hij hen terug Hij verklaarde toen dat hij bereid was af te treden, eventueel Frankrijk te verlate, mits de rechten van zijn zoon en de wetten van het keizerrijk zouden worden gehandhaafd.³⁸ Marmont was niet bij deze besprekingen aanwezig geweest en zonder hem gingen de overige maarschalken naar de tsaar die voor deze regeling wel voelde. De andere geallieerde vorsten en hun ministers moesten hier echter niets van

hebben. Ook Talleyrand niet. Zij waren voor het herstel van een Bourbon-monarchie. En Marmont nam hiertoe het initiatief. In de nacht van 5 op 6 april liet hij zijn legerkorps (ongeveer 14.000 man)in de richting van Parijs oprukken. Echter toen het daglicht werd, bleken zij omsingeld te zijn door een geallieerde troepenmacht van 50.000 man. Dat had Marmont met Schwarzenberg afgesproken. De Fransen begonnen toen te muiten Maar Marmont kwam aanrijden en riep hen toe: "Alles is voorbij. Napoleon is afgetreden. Jullie willen toch geen verraders worden?" Napoleon werd naar Elba verbannen en de Fransen kregen een nieuw werkwoord voor verraden: raguser.³⁹

Noten

1. Marinus van Santen, "L'histoire se repete; 1814-1914", in: Aris de Bruijn, Sporen van de draak, (Utrecht, 2003) 93-98
2. Alfred Duff Cooper, Talleyrand London, 1927) 1076
3. David Hamilton-Williams, The Fall of Napoleon. The Final Betrayal (London, 1994) 65
4. Idem, 305
5. Idem, 64, 95
6. Idem, 75
7. Idem
8. Idem, 57-68
9. Idem, 68
10. Idem, 69-71
11. Idem, 72
12. Idem
13. Idem, 77
14. Zie noot 1
15. Hamilton-Williams, 75-80
16. Idem, 80
17. Idem, 81

18. Idem, 82
19. Idem, 82-83; Duff Cooper, 34-37
20. Hamilton-Williams, 88
21. Idem, 89
22. Zie noot 18
23. Idem, 83-84
24. Idem, 94=94
25. Idem, 96
26. Idem, 57, 90
27. Idem, 97
28. Idem, 98
29. Idem
30. Idem, 99-200
31. Idem, 91-92,
32. Idem, 100-101
33. Idem, 102-103
34. Idem, 104-107
35. Idem, 108-108
36. Idem, 17-18, 109-113
37. Idem, 116-117
38. Idem, 129
39. idem, 234 Drs. J.P.C.M. van Hoof :

DE OUDE HOLLANDSE WATERLINIE: enkele bestuurlijke, geografische en militaire facetten.¹

Het verhaal van de Oude Hollandse Waterlinie (OHW) is even boeiend als veelzijdig. Deze diversiteit hangt mede samen met het feit dat het onderwerp vanuit verschillende invalshoeken is te benaderen. In deze bijdrage zullen enkele van die facetten impliciet worden belicht. Dat gebeurt aan de hand van een viertal vragen, dat elk een antwoord zullen krijgen. Als basis voor het verdere betoog volgen nu eerst enige kerngegevens over de linie.

De Republiek der Verenigde Nederlanden, zoals ons land destijds heette, wordt in het Rampjaar 1672 aangevallen door vier landen, waarvan Frankrijk de belangrijkste is. De snelle Franse opmars naar het gewest Holland, het belangrijkste deel van de Republiek, loopt stuk op een provisorisch gecreëerde barrière in het gebied tussen Muiden en de Biesbosch. Deze hindernis bestaat uit een keten van onder water gezette polders. Op de punten die boven het water bleven uitsteken, komen schansen, die met troepen worden bezet. Deze barrière, waarin tevens enkele vestingen waren opgenomen, lag geheel en al op het grondgebied van Holland.

In 1673 wordt een begin gemaakt met de aanleg van een duurzame verdedigingslinie, de Hollandse Waterlinie. In het kader van dit project worden voorzieningen getroffen om in tijden van dreiging gebieden onder water te zetten – in militair jargon inunderen genoemd –, worden de vestingen gemoderniseerd en worden de schansen vervangen door permanente verdedigingswerken. Ook de Hollandse Waterlinie ligt helemaal op het grondgebied van Holland. Het meest geschikte waterpeil na inundering bedraagt ongeveer 40 à 50 centimeter. De geïnundeerde terreinen zijn dan niet doorschrijdbaar, maar ook niet bevaarbaar.

In 1815, tevens het oprichtingsjaar van het

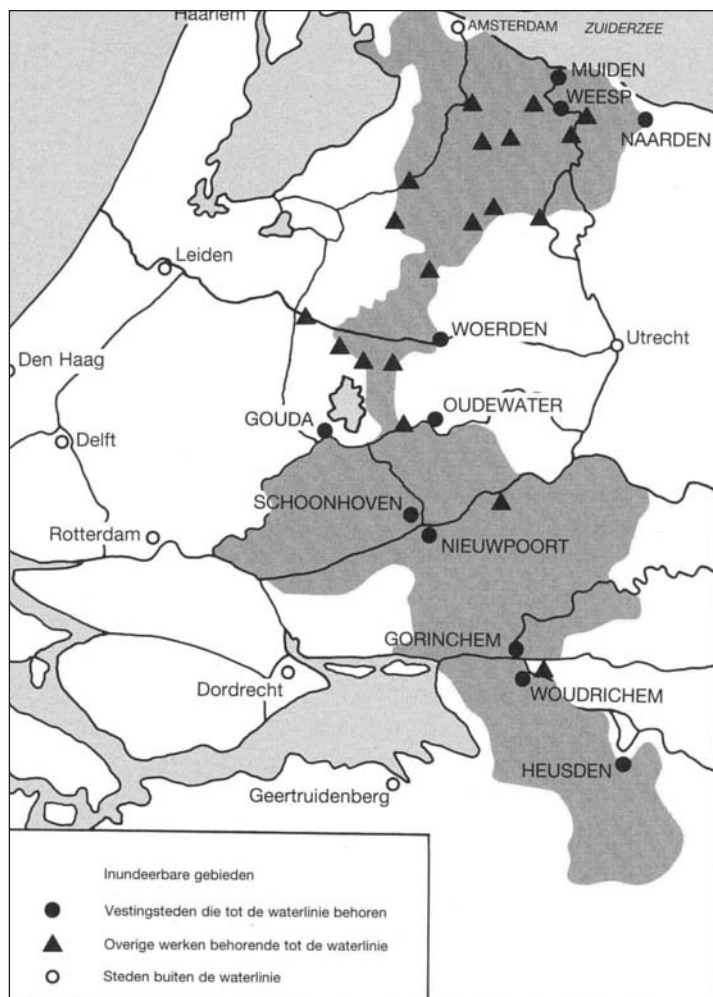
Koninkrijk der Nederlanden, gaat de aanleg van een nieuwe linie van start. Het tracé hiervan valt gedeeltelijk samen met dat van de bestaande linie. De belangrijkste verandering vormt het feit dat de stad Utrecht achter de linie komt te liggen. Deze Nieuwe Hollandse Waterlinie (NHW) loopt niet meer alleen over het grondgebied van Holland, maar ook over dat van enkele andere provincies. De oorspronkelijke linie, voortaan Oude Hollandse Waterlinie geheten, wordt in 1816 opgeheven.

Vraag:

Waarom lag de OHW binnen de grenzen van één gewest en liep de NHW door verschillende provincies?

De verklaring ligt in het verschil in de staatkundige structuur van de Republiek en het Koninkrijk. De Republiek, ontstaan rond 1590 in de vrijheidstrijd van de Nederlanden tegen Spanje - de Tachtigjarige Oorlog -, was een confederatie ofwel een statenbond. De zeven gewesten die hierbij waren aangesloten, waren binnen hun eigen grenzen volledig autonoom. Zaken van gemeenschappelijk belang, waaronder de defensie en de buitenlandse politiek, regelden ze in de Staten-Generaal, een vergadering in Den Haag, waarin elk gewest door een aantal afgevaardigden is vertegenwoordigd.

Rond 1630 zijn er ideeën opgekomen om een verdedigingslinie op het grondgebied

over het eigen grondgebied te zeggen had.² In het Rampjaar 1672 bleek er onder de druk van het desastreuze verloop van de strijd maar één alternatief om Holland te vrijwaren van een Franse invasie: het opwerpen van een provisorische linie, geheel en al op het eigen grondgebied. De duurzame linie, waarmee, zoals gezegd, in 1673 werd gestart, kwam logischerwijze eveneens op Hollands territorium te liggen. Anders dan de Republiek was het in 1815 ontstane koninkrijk geen confederatie, maar een eenheidsstaat. De nieuwe monarch, koning Willem I, kon daarom eenvoudigweg van bovenaf opleggen dat de NHW op het gebied van verschillende provincies zou komen te liggen.

Vraag:
 Hoe was de zorg voor de bouw en het onderhoud van de vestingwerken binnen de OHW geregeld?

van zowel Holland als Utrecht te creëren. Beide gewesten traden toen met elkaar in overleg om in het tracé langs de Vecht, de stad Utrecht en de Vaartse Rijn een duurzame linie aan te leggen. De aanleiding tot dit overleg was een vijandelijke inval in Holland – we zitten namelijk nog steeds in de Tachtigjarige Oorlog -, die in 1629 had bedreigd. Langs het genoemde tracé was toen een provisorische verdedigingsgordel opgeworpen. Het bedoelde overleg strandde onder andere op het feit dat beide gewesten aan hun eigen autonomie vasthielden en het ene gewest niet wilde dat het andere iets

Holland was het enige gewest in de Republiek dat een eigen organisatie had voor de aanleg en het onderhoud van vestingwerken. Deze Dienst der Hollandse Fortificatiën had de zorg over de verdedigingswerken aan de grenzen van het gewest. De oorsprong van deze dienst lag in 1628, toen de Staten van Holland, het centrale bestuurscollege alhier, een contrarolleur aanstelden. Deze oefende namens de Gecommitteerde Raden – het dagelijkse bestuur van het gewest, te vergelijken met de huidige Gedeputeerde Staten - toezicht uit op de bouw en het onderhoud van

vestingwerken en militaire gebouwen, alsmede op de conditie van de wapens, uitrusting en materialen die in de magazijnen lagen opgeslagen. Rond 1650 werd het werkgebied van de dienst in twee departementen verdeeld, namelijk de Kleine Fortificatiën en de Grote Fortificatiën. Onder de eerste ressorteerden de vestingen en de kleinere werken in het gebied tussen Muiden en Schoonhoven. Onder de Grote Fortificatiën vielen de vestingen langs de zuidgrens, te beginnen bij Brielle aan de kust tot aan Heusden in het rivierengebied, ten noordwesten van 's-Hertogenbosch.³ Een aantal van die vestingen lag in het noordwesten van het huidige Noord-Brabant. Het betreffende gebied, dat destijds wel eens als Zuid-Holland werd aangeduid, hoorde tot het begin van de negentiende eeuw tot het gewest Holland.⁴ De Ge-committeerde Raden wezen elk jaar leden uit hun midden aan om samen met de contrarolleur de vestingen te visiteren. Twee van deze commissarissen inspecteerden jaarlijks de Kleine Fortificatiën, twee anderen de Grote Fortificatiën. De contrarolleurs bereidden de inspectiereizen voor en gingen op deze tochten mee. Het gezelschap verplaatste zich hierbij met het Statenjacht.⁵

Vraag:

Wat waren de begrenzingen van de OHW?

Er bestaat enige onduidelijkheid over de zuidelijke begrenzing van de OHW. Veelal wordt ervan uitgegaan dat Gorinchem het zuidelijkste punt was, maar dat was zeker niet het geval. Woudrichem en de streek ten zuiden hiervan hoorden in ieder geval ook tot de linie en eigenlijk moeten we ook Heusden met omgeving eronder rekenen. Het gebied tussen Gorinchem en Heusden vormde namelijk tijdens het Rampjaar een van de segmenten waarin het tegen het Franse leger gerichte waterfront was verdeeld. Heusden werd in de achttiende

eeuw tevens steunpunt van de zogeheten Zuiderwaterlinie, die toen door het huidige Noord-Brabant liep, namelijk van Grave in het noordoosten tot Bergen op Zoom in het zuidwesten van de provincie.⁶

Het tracé van de OHW is in de loop der tijd naar het oosten opgeschoven. Zo werd rond 1740 de vesting Woerden in de linie opgenomen. Tegen het eind van de achttiende eeuw werd het front tussen de Lek en de Waal/Merwede naar het oosten verlegd. Dit front, dat aanvankelijk tussen Ameide en Gorinchem lag, werd toen verplaatst naar de Diefdijk, vanouds de scheiding tussen Gelderland en Holland, en de benedenloop van de Linge. Tijdens de oorlog tegen Frankrijk in de jaren 1794-1795 was zelfs het gebied ten oosten van deze nieuwe lijn, dat dus tot Gelderland hoort, onder water gezet. Verdere veranderingen kwamen er onder C.R.T. Krayenhoff. In 1796 - de Republiek der Verenigde Nederlanden had inmiddels plaatsgemaakt voor de geheel op Frankrijk georiënteerde Bataafse Republiek - kwam deze vestingbouwkundige aan het hoofd van de Dienst der Hollandse Fortificatiën te staan. In deze hoedanigheid bracht hij verschillende verbeteringen aan in de OHW. De belangrijkste hiervan zijn de aanleg van de Linie van ter Aa (ten noordwesten van Breukelen) en van de Linie van de Pleit (ten westen van Montfoort, dwars op de Hollandse IJssel), en de verbetering van de Linie van Linschoten (ten zuidoosten van het gelijknamige dorp). Krayenhoff opperde toen ook al het plan om de stad Utrecht achter de linie te leggen.⁷ Zoals eerder aangegeven, gebeurde dat pas in 1815 in het kader van de aanleg van de NHW, waarvan hij de grote pleitbezorger was.

In 1796 gaf Krayenhoff - en dat was op dat moment misschien nog wel zijn grootste verdienste - de aanzet om de OHW volgens een technisch-wetenschappelijke methode

te verbeteren. Hij liet namelijk op grote schaal hoogtemetingen uitvoeren in de te inunderen gebieden.⁸ Met de verkregen gegevens was duidelijker te bepalen waar er te veel water zou komen te staan, waar te weinig en waar precies genoeg. Zo kreeg hij een duidelijker beeld over wat het meest geschikte tracé voor de linie zou zijn. In deze zelfde periode had Krayenhoff

Generaal Krayenhoff

uit hoofde van een andere functie het beheer over de grote rivieren onder zich. Twee daarvan, de Lek en de Waal / Merwede, hadden ten opzichte van de OHW een voorname functie, omdat zij een groot deel van het benodigde inundatiewater moesten leveren. Daarom was het zaak om inzicht te krijgen in de mate waarin deze rivieren hun water afvoerden. Mede hierom liet hij in alle grote rivieren op een groot aantal punten en op vaste tijden in het jaar het waterpeil registreren.⁹ Kort gezegd heeft Krayenhoff op diverse manieren het proces in gang gezet om het inunderingssysteem als geheel te verfijnen. Die verfijning werd in de loop van de negentiende eeuw in fasen gerealiseerd.

Vraag:

Had het water wel voldoende betekenis voor de verdediging van het gewest Holland?

Deze vraag kunnen we beter in bredere zin stellen, want feitelijk werd het water destijds voor de gehele Nederlandse landsverdediging ingezet. Dat gebeurde via een praktisch aaneengesloten stelsel van linies in de grensgebieden, dat rond 1700 door de

vestingbouwkundige Menno van Coehoorn werd uitgedacht en tot diep in de negentiende eeuw gehandhaafd bleef.¹⁰ De meeste van die linies ontleenden hun verdedigende kracht aan het water, dat, als de nood aan de man kwam, werd ingelaten en op de te inunderen terreinen werd gebracht. In vrijwel al deze linies waren tevens terreinen opgenomen die van nature moeilijk doorschrijdbaar waren. Het gaat hier met name

om de hoog- en laagveenmoerassen, die hun drassigheid voor een belangrijk deel aan het water te danken hadden. In feite geschiedde in tijden van oorlog in dit liniestelsel in het groot wat in Holland in het klein gebeurde: na het stellen van de inundaties werden de versterkte punten op de doorgangen in en tussen de linies – voor het merendeel vestingen – met troepen bezet. Men had overigens niet de illusie dat dit liniestelsel de vijand geheel en al buiten de deur kon houden. Het systeem was er veeleer op gericht om de vijandelijke opmars dusdanig lang op te houden dat er tijd kon worden gewonnen om in het binnenland de verdediging beter te organiseren. Zo kon men onder andere de OHW afdoende in werking stellen en de versterkte punten hierin met troepen bezetten.

Het belang van het water voor de verdediging van ons land wordt ook door theoretici onderschreven. Het meest uitgesproken in dit opzicht is de Pruisische militair denker Carl von Clausewitz, die in 1832 zijn gezaghebbende boek *Vom Kriege* publiceerde. Bij de bespreking van de verschillende verdedigingsmethoden noemt

hij Nederland het enige land ter wereld dat zich effectief met inundaties kon verdedigen. In het geïnundeerde laagland kon volgens hem de verdediger optimaal weerstand bieden en elke aanval te schande maken.¹¹

Een sprekend voorbeeld uit de praktijk vinden we aan het begin van de twintigste eeuw, tijdens de Eerste Wereldoorlog. Bij de Duitse aanval op België bleken zelfs de modernste forten niet bestand te zijn tegen het vuur van de zware artillerie. Tijdens de gehele oorlog bleef echter de zuidwestpunt van België uit Duitse handen. De verdediging rustte hier op een linie die langs het riviertje de IJzer was aangelegd. Deze linie was een samenstel van inundaties en veldversterkingen. Het geheel werd bovendien hardnekkig verdedigd.

Dikwijls wordt aangenomen dat door de introductie van het vliegtuig in de oorlogvoering de rol van het water bij de landsverdediging volledig was uitgespeeld. Dat zou met name blijken tijdens de Duitse invasie op 10 mei 1940, toen de vliegtuigen eenvoudigweg over de linies heen vlogen. Bij deze visie wordt voorbijgegaan aan het feit dat, zeker toen, de strijd niet louter en alleen met luchtacties kon worden beslecht. De aanvallers moesten het grondgebied van de verdediger immers ook daadwerkelijk bezetten en dat kon alleen via operaties op de grond. Vanuit die optiek heeft het water als verdedigingsmiddel in mei 1940 dus bepaald nog een rol gespeeld en de Duitsers hebben bij de uitvoering van hun operaties zeker rekening met de inundaties gehouden. Al met al blijft onverlet dat de Duitse luchtoperaties in West-Nederland, en wel met name binnen de zogeheten Vesting Holland, de uitslag van de strijd sterk hebben beïnvloed.¹²

Hoeveel waarde de Duitsers zelf aan het water als verdedigingsmiddel toekenden, blijkt uit het feit dat zij dit tijdens de bezetting in westelijk Nederland hebben

toegepast. Dat deden ze onder meer met het aanleggen van enkele inundatielinies, die, wanneer de geallieerde tegenstander onverhoopt een geslaagde landing op de zwaar gefortificeerde kust zou uitvoeren, zijn opmars in oostelijke richting hadden moeten vertragen. Deze linies, de Vordere en de Hintere Wasserstellung, liepen gedeeltelijk door het gebied van de OHW. De hoofdweerstandslinje van de eerste linie in dit gebied werd gevormd door een aaneengesloten geheel van binnenwateren tussen Amsterdam en Rotterdam (vanaf de ringvaart van de Haarlemmermeer via Alphen aan den Rijn naar de Hollandse IJssel bij Gouda). Ten westen van deze lijn werden inundaties voorbereid. Dit stelsel liep, voor wat betreft het gebied van de OHW, vanaf Oude Wetering via Koudekerk aan den Rijn, Hazerswoude, Moerkapelle, Zevenhuizen naar Oud Verlaat. Hiervoor zijn nog aparte kaden aangelegd. Deze inundaties zijn in het voorjaar van 1944 daadwerkelijk gesteld. De hoofdweerstandslinje van de tweede linie lag langs het Merwedekanaal (Amsterdam – Utrecht – Vreeswijk – Vianen – Gorinchem). Het bijbehorende stelsel van inundaties zou ten westen van het Merwedekanaal moeten komen te liggen. Het noordelijkste punt hiervan lag ter hoogte van Breukelen. Van hieraf zou dit systeem recht naar het zuiden lopen, tussen Woerden en Harmelen door en dan verder naar het gebied tussen Montfoort en IJsselstein.¹³

Zelfs na de Tweede Wereldoorlog heeft Nederland het principe om water als verdedigingsmiddel in te zetten nog toegepast. In de jaren 1950 – 1965 werd in het kader van de NAVO-verdediging een omvangrijke waterlinie aangelegd in het stroomgebied van de Bovenrijn en de IJssel. In deze zogeheten Nieuwe IJsellinie – officieel de Plannen C en D geheten – konden de inundaties worden gesteld door het aanbrengen van dammen in de

genoemde rivieren. Dat zou dan gebeuren met behulp van grote caissons, die op enkele voorbereide locaties werden ingevaren en afgezonken.¹⁴ De hier als laatste gestelde vraag kan dus met grote nadruk bevestigend worden beantwoord. Het water speelde niet alleen een grote rol bij de beveiliging van het grondgebied van Holland, maar tevens in de gehele Nederlandse landsverdediging.

Noten

- 1 Dit artikel is de uitgewerkte tekst van een uiteenzetting tijdens het congres van de Stichting Groene Hart over de Oude Hollandse Waterlinie op 7 oktober 2005 te Schoonhoven.
- 2 Chr. Will, *Sterk Water. De Hollandse Waterlinie* (Utrecht, 2002) 30-32.
- 3 FWJ. Scholten, *Militaire topografische kaarten en stadsplattegronden van Nederland 1579-1795* (Alphen aan den Rijn, 1989) 16.
- 4 Zie hierover: P.J. Latjes, 'De wording en bestuurlijke indeling van Hollands-Brabant tijdens de jaren 1796-1815,' *Holland* (tijdschrift Vereniging Holland), XIV (1982) 168-175.
- 5 Zie noot 3.
- 6 W.A. van Ham, 'Vestingbouwkundige ontwikkelingen', in: J. Sneep e.a. (red.), *Atlas van historische vestingwerken in Nederland. Noord-Brabant* (Uitgegeven door de Stichting Menno van Coehoorn; Utrecht, 1996) 40-41; G. van der Wel, 'De stelling of positie van Heusden', in: *Idem*, 142. De naam Zuiderwaterlinie stamt overigens uit de negentiende eeuw.
- 7 *Atlas van historische vestingwerken in Nederland*. (Uitgegeven door de Stichting Menno van Coehoorn; z.pl., z.j.) IIIa: De provincie Utrecht, 15; Nationaal Archief (NA), 4.OMM, inv.nr. 79, map H 303: Historisch overzicht van de Hollandse waterlinies, opgesteld in april 1869.
- 8 Dit valt af te leiden uit Krayenhoffs memorie over de Hollandse Waterlinie van 3 augustus 1796 (NA, 2.13.13.69: archief chefs der Genie, 1813-1840, inv. nr. 189).
- 9 H.W. Tydeman, *Levensbijzonderheden van den luitenant-generaal baron C.R.T. Krayenhoff (...)* (Nijmegen, 1844) 40, 42-43.
- 10 J.P.C.M. van Hoof, 'Nieuwe manieren, sterke frontieren. Het bouwconcept van Menno van Coehoorn en zijn aandeel in de verbetering van het verdedigingsstelsel', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, CXVIII (2003-4) 560.
- 1 Vom Kriege. Hinterlassenes Werk des Generals Carl von Clausewitz. Vollständige Ausgabe im Urtext (...) (Bonn, 1980), 901.
- 12 J. van Hoof, 'Een harnas voor de hoofdstad. De Stelling van Amsterdam in militair-historisch perspectief', in: P. Vesters (red.), *Harnas voor de hoofdstad. De Stelling van Amsterdam* (Utrecht, 2003) 110.
- 13 Over de Vordere Wasserstellung wordt momenteel door T. de Kruijf een artikel voorbereid voor *Saillant*, het kwartaaltijdschrift van de Stichting Menno van Coehoorn.
- 14 Zie hierover onder meer: J.R. Beekmans en C. Schilt (red.), *Drijvende stuwen voor de landsverdediging. Een geschiedenis van de IJssellinie* (Uitgegeven door de Stichting Menno van Coehoorn; Utrecht, 1997).

Voor u gelezen door Joep van Hoof

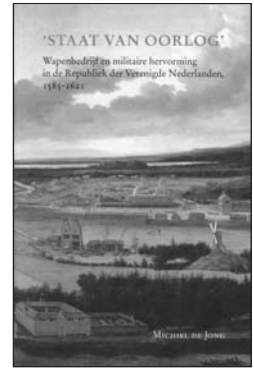
STAAT VAN OORLOG

Wapenbedrijf en militaire hervorming

in de Republiek der Verenigde Nederlanden, 1585-1621

door: Michiel de Jong

(Uitgeverij Verloren, Hilversum 2005; 384 pagina's;
ISBN 90-6550-792-2; prijs: € 35,-).

Toen het gewest Holland zich tijdens het Rampjaar 1672 achter de provisorisch opgeworpen waterlinie had verschanst, leek zich hier aanvankelijk een groot tekort aan wapens voor te doen. Gelukkig kon men terugvallen op de grote voorraden die in Amsterdam lagen opgeslagen; de stad gold toen namelijk als het centrum van het Europese wapenbedrijf. Zowel de productie van als de handel in wapens maakten toen in de Republiek al vele decennia achtereen een grote bloei door. Beide waren eind zestiende, begin zeventiende eeuw tot ontwikkeling gekomen en behoorden in die periode tot de sectoren die de onstuimig groeiende economie verder opstuwden.

In het hier besproken boek, de handelsuitgave van een in 2002 verschenen dissertatie, zet Michiel de Jong op heldere wijze uiteen hoe men deze bedrijfstak destijds op poten zette en verder uitbouwde. Eerst legt hij uit waarom juist toen de vraag naar krijgsbenodigdheden – behalve wapens in allerlei soort ook uitrustingsstukken en belegeringsmateriaal – zo enorm toenam. Op de binnenlandse markt werd die behoefte allereerst bepaald door de kwalitatieve en kwantitatieve groei die het Staatse leger in die jaren onder invloed van de hervormingen van Maurits en Willem Lodewijk doormaakte. Behalve dat de troepensterkte steeg, namen ook het aantal en de omvang van de belegeringsoperaties flink toe. Doordat in deze zelfde periode ook de marine een ontwikkeling doormaakte die vergelijkbaar was aan die bij het landleger, was daar eveneens sprake van een sterke groei in de vraag naar wapens, in dit geval met name naar zwaarder geschut. Andere grote afnemers van scheepsartillerie waren de koopvaardij en de handelscompagnieën, waarvan vooral de in 1602 gestichte VOC apart te noemen valt. Door de vele oorlogen die er in dit tijdvak woedden, was er ook op de buitenlandse markt een grote behoefte aan wapens waar te nemen. Zoals bekend, schrokken sommige Nederlandse kooplieden er zelfs niet voor terug om krijgsbenodigdheden aan de vijand te leveren en moesten de Staten-Generaal krachtige maatregelen nemen om deze praktijken tegen te gaan.

Dat het wapenbedrijf zich hier tussen 1585 en 1621 zo snel kon ontwikkelen, kwam met name doordat men toen twee belangrijke knelpunten uit de weg wist te ruimen. Het eerste, het ontbreken van een gespecialiseerde wapenproductie, werd langs twee kanalen opgelost. Allereerst ging een groot aantal handwerklui dat tot dan toe alleen de civiele markt bedienden, zich op het vervaardigen van oorlogsgoederen toeleggen. Daarnaast trok de groei in deze bedrijfstak ook veel buitenlandse ambachtslieden aan die elders hun emplooi in de wapennijverheid hadden gehad. Het andere probleem, de gebrekkige grondstoffenvoorziening, werd door de kooplieden aangepakt. Dezen namen het initiatief om de invoer van grondstoffen en halffabrikaten naar de Republiek beter te stroomlijnen. Dat leidde er zelfs toe dat zij in het grondstoffrijke Zweden een sleutelrol gingen

vervullen in de mijnbouw en de ijzer- en koperproductie. Bovendien konden de kooplieden binnen de Republiek op de nodige overheidssteun rekenen. Zo kwamen de gewestelijke staten en de admiraliteitscolleges hen tegemoet door grote grondstoffenvoorraden aan te leggen. Door zo te handelen droegen deze bestuurscolleges tevens bij tot een grote continuïteit in de wapenproductie.

Voor wie interesse heeft voor onderwerpen op het raakvlak tussen de economie en het militaire métier is het boek van De Jong beslist een aanrader. Dankzij het uitgebreide archiefonderzoek kan hij zijn betoog met een schat aan gegevens onderbouwen. Door zijn prettige schrijfrant wordt het verhaal nooit saai en blijft het ook voor niet-historici allemaal goed te volgen.

C.D.M.J. Leebeek

17E EEUWSE OORLOGSPROPAGANDA

Gebruik van pamfletten als propagandamiddel bij de expeditie van Willem III naar Engeland in 1688 deel 2

Hoofdstuk IV. Bronnen uit 1688

Inleiding. Hierna volgen de beschrijving van de vier gekozen contemporaine bronnen, steeds gevolgd door onderzoek op de aanwezigheid van propaganda. De tekst van de pamfletten is in 17e- eeuws Nederlands gesteld. De leesbaarheid heb ik verhoogd door de tekst hier en daar in te korten en te moderniseren. Om eventuele theoriegeladenheid van mijn interpretatie te omzeilen, adviseer ik de originele pamfletten, waarnaar wordt verwezen, erbij te nemen.

Vergaderverslag Gedeputeerden tot de Buytenlandsche Zaken

Algemeen. Het verslag van deze vergadering van 8 oktober 1688 bevat een deel waarin Willem III de redenen aangeeft voor de invasie van Engeland, zijn besluit toelicht en steun vraagt aan de Staten Generaal. Een tweede deel bevat de overwegingen van de Gedeputeerden, alsmede hun besluit tot

steunverlening. Uit het verslag blijkt, dat er al enig voorbereidend werk was verricht (in opdracht van Willem III).

Betoog van Willem III. Willem III had verzocht om deze vergadering met de Gedeputeerden tot de Buytenlandsche Zaken der Staten Generaal, omdat de religie, de vrijheid en het welvaren van de Republiek gevaar liepen. Immers, het was evident dat Frankrijk en Engeland beide plannen hadden om de gereformeerde religie in te dammen. Van Frankrijk was algemeen bekend hoe dat land de gereformeerden behandelde en van Engeland was het overduidelijk voor iedereen, hoe het katholicisme in Engeland, Schotland en Ierland ijverig werd bevoordeeld, zowel op kerkelijk, als op politiek, justitieel en militair gebied. Voor de onrust, die daardoor ontstond, werd de Republiek verantwoordelijk gehouden. Verder was het bekend, dat de koningen van Frankrijk en Engeland bevriend waren en een verklaarde

alliantie hadden gesloten, die gericht was tegen de Republiek. Een nader bewijs daarvoor vormde het feit, dat Jacobus II poogde de Oostenrijkse Habsburgers uit de alliantie met de Republiek los te weken en Engelse steun aanbood, nadat de Republiek was weggevaagd, om de Nederlandse steun te vervangen. Bijkomend voordeel voor Jacobus zou zijn, dat de bestaande ketterij in Engeland en de Republiek zou kunnen worden uitgeroeid en de katholieke godsdienst hersteld. Het zou slechts een kwestie van tijd zijn alvorens de Frans-Engelse alliantie tegen de Republiek zou worden ingezet.

Willem betoogde verder, dat de onrust en de problemen in Engeland op dit moment de Engelse koning weerhield van actie tegen de Republiek. De Engelse problemen zouden gemakkelijk kunnen leiden tot rebellie tegen de koning, waaruit of de koning, of het Engelse volk als winnaar uit de bus zou komen. Als de koning de overhand zou krijgen zou de eerder genoemde Frans-Engelse alliantie tegen de Republiek op enig moment in actie komen; als het volk de overhand zou krijgen zou dat leiden tot de vorming van een Engelse republiek, hetgeen voor de Republiek, gezien eerdere ervaringen (Cromwell), tot ernstige consequenties zou leiden, zeker als de Republiek geen actie zou nemen om de religie en de vrijheid in Engeland te waarborgen. Daar stond tegenover, dat als de Republiek de Engelsen nu wèl te hulp zou schieten, er een zodanige oplossing kon worden gerealiseerd, dat de gereformeerde religie zou kunnen worden gewaarborgd en dat de Republiek haar vrijheid en welvaren zou kunnen veiligstellen. Een andere overweging van de Prins was, dat de Republiek zelf een gereformeerde staat was en dat ze derhalve niet afzijdig kon blijven op het moment, dat de Engelse geloofsgenoten hulp nodig hadden.

De Prins ontkende niet, dat ook persoonlijke belangen hem bewogen het Engelse volk te hulp te komen en haar lot te delen. Het was immers bekend, welke verwachtingen Willem en zijn vrouw Mary koesterden ten aanzien van de Engelse kroon. Problemen tussen Jacobus en het volk mochten de successie niet in gevaar brengen. Willem III betoogde, dat actie nu grote kans had op succes, gezien de toestand in Engeland waarin het volk aversie toonde tegen het Hof en publiekelijk blijk gaf geschokt te zijn. Als er nu geen actie zou worden genomen, zou het Engelse volk teleurgesteld zijn en gemakkelijk tot verkeerde maatregelen kunnen worden gebracht. Willem III kon om begrijpelijke redenen geen nadere, operationele details geven, maar hij benadrukte nog eens, dat de vooruitzichten nu goed waren, dat hij daarom vastbesloten was de Engelsen te hulp te komen tot herstel van de gereformeerde religie en hun vrijheden en rechten. Hij zou de campagne beginnen uit naam van hemzelf en zijn vrouw, dus uit naam van Zijne Hoogheid en Hare Koninklijke Hoogheid. Hij verklaarde niet de bedoeling te hebben de Engelse koning te ontronen, noch om Engeland te veroveren, maar een vrij parlement bijeen te roepen conform de wetten, de gereformeerde religie te herstellen, het volk hun rechten en vrijheden terug te geven en daardoor de verstandhouding tussen het volk en de koning te verbeteren, waardoor Engeland dienstbaar zou worden aan haar vrienden en geallieerden, in het bijzonder aan de Republiek. Willem verklaarde het niet te kunnen stellen zonder de hulp van de Republiek en verzocht derhalve - ook al vanwege de grote staatsbelangen - om auxiliaire steun van leger en vloot.⁶⁶

Betoog van de Gedeputeerden. De Gedeputeerden twijfelden niet aan de intenties van de beide koningen Jacobus II en

Lodewijk XIV, om zowel de religie, als de Republiek omver te werpen. Immers, de koning van Frankrijk had het Edict van Nantes verbroken en de koning van Engeland deed alles om het katholieke geloof in Engeland te stabiliseren. Zoals Lodewijk XIV zo duidelijk in een verklaring had aangegeven, hadden Engeland en Frankrijk een alliantie en wachtten ze op een goede gelegenheid (als Jacobus II in Engeland zou overwinnen) om de macht van Engeland en Frankrijk te bundelen en de Republiek omver te werpen.

Het zou onverstandig zijn en getuigen van onverantwoordelijkheid en onvoorzichtigheid, indien men nu niet zou trachten dit te verhinderen. Men kon aannemen, dat Willem III grote bijval zou krijgen van het Engelse volk. In geval van succes zou de Republiek, zowel ten aanzien van de religie als van haar vrijheid en welvaren, een grotere zekerheid verkrijgen en een aanzienlijke steun van Engeland kunnen verwachten. Falen, zou de republiek geen groter nadeel opleveren, dan nu reeds aan de orde was, immers Jacobus had de wil, de intentie en de alliantie om de Republiek te vernietigen, zodra dat kon. De toestand in Engeland was zodanig, dat de Republiek – in geval van voortdurende onrust in Engeland - niets positiefs van Engeland had te verwachten, immers de koning was onmachtig en het volk onwillig om iets bij te dragen. Als - in het geval van rebellie tegen de koning - deze door hem zou kunnen worden neergeslagen, zou Engeland samen met Frankrijk de Republiek vernietigen. Als de koning in de rebellie het onderspit zou delven, zou de vorming van een Engelse republiek volgen, en zou de Republiek in nog meer moeilijkheden komen, zo was de ervaring uit 1650. Het was daarom zaak dat de Republiek zich er mee bemoeide, zeker nu Willem III en Mary de campagne op persoonlijke titel wilden uitvoeren met

“slechts” auxiliare ondersteuning door de Republiek.

Willem III en Mary hadden ook grote persoonlijke belangen, daar zij van een katholieke regering slechts uitsluiting van de kroon konden verwachten, terwijl bij de vorming van een Engelse republiek vanzelfsprekend de hele koninklijke familie zou worden uitgesloten, zoals was gebeurd in 1650. Het voornemen van Willem en Mary was daarom niet onrechtvaardig, omdat het zich beperkte tot het bijeenroepen van het wettig Parlement, dat vervolgens de protestantse religie zou zekerstellen en de rechten en vrijheden van het Engelse volk zou eerbiedigen (iets wat trouwens óók Jacobus – bij zijn kroning - aan zijn volk had beloofd).

Niemand zou het daarom de Republiek kunnen kwalijk nemen, dat zij in een dergelijk gerechtvaardigd geval, assistentie zou verlenen aan Willem en Mary. Bovendien was de Republiek op grond van allianties verplicht “uitheemse prins en potentaten” (lees soevereine vorsten) te hulp te schieten, als hen onrecht werd aangedaan. Gezien de grote verplichtingen aan Willem III kon de Republiek de gevraagde steun niet afwijzen. Ook al niet, omdat het een zo duidelijk rechtmatige zaak betrof, waarin bovendien het staatsbelang zo groot was.

De Gedelegeerden bedankten Willem III en Mary voor het besluit op persoonlijke titel de campagne aan te vangen en zich van de macht van de Republiek alleen als auxiliair te bedienen. Vervolgens werd door de Heren Hoog Mogenden het besluit genomen de uitvoering van de campagne van Willem III met leger en vloot te steunen. Ten slotte werd door alle aanwezigen - met een eed aan het land - geheimhouding beloofd.⁶⁷

Propaganda. Zie tabel 1.

<u>Willem III</u>	<u>Gedeputeerden Staten Generaal</u>
- religie, vrijheid, welvaren Republiek in gevaar.	- intenties LXIV en JII: Republiek omverwerpen
- alliantie Fr./Eng.: veiligheid Republiek in gevaar	- analyse scenario's veiligheid Republiek
- onrust Eng.: risico's Republiek en handel	- kans op succes groot: ergo slechts auxiliaire steun
- dynastieke belangen: successie	- aan WIII en Mary persoonlijk, gerechtvaardigd door dynastieke factoren
- publiek opinie Eng. gunstig	- rechtvaardig: want beperkt doel: herstel parlement, religie, recht, vrijheden, want JII deed dat niet
- besluit WIII en Mary op persoonlijke titel: invasie	- Republiek niets kwalijk te nemen, want onrecht aan prins en staatsbelang groot
- Eng. volk te hulp, vrij parlement, religie, rechten, vrijheden herstellen	- besluit: WIII en Mary persoonlijk, macht Republiek auxiliair
- J II niet onttroonen/ niet Eng. veroveren	- zweren geheimhouding
- Eng. dienstbaar maken aan veiligheid Republiek	
- verzoekt i.v.m. staatsbelang: steun leger en vloot	

- Tabel 1 -

Religie als draaggolf. Door Willem III werd het staatsbelang, te weten de veiligheid en de economie van de Republiek dominant voor het voetlicht gebracht tegenover Gedeputeerden, die dezelfde prioriteit voor ogen hadden. De religie werd steeds als rode draad gebruikt, niet als een doel op zich, maar eerder gerelateerd aan het meekrijgen van de publieke opinie in de Republiek en in Engeland en de dreiging van een katholieke dynastie in Engeland. Door dit laatste kwamen ook de successierechten van Willem en Mary in gevaar. De dynastieke factor was - naast het eigenbelang - een rechtvaardiging van het - op persoonlijke titel - besluiten tot de invasie. Ergo, zowel het staatsbelang van de Republiek, als de dynastieke rechten van Willem en Mary werden gesuperponeerd op een religieuze draaggolf.

Raison d'état. De Gedeputeerden waren - na een veiligheidsanalyse - vrijwel geheel gericht op staatsbelangen, te weten de veiligheid en de handelsbelangen van de Republiek. De kans op succes was groot, de

rechtvaardiging werd gevonden in het dynastieke onrecht dat de Prins werd aangedaan en in een verwijzing naar "bestaande allianties met uitheemse prinsen en potentaten", verder omdat hij zich zou beperken tot het bijeen roepen van een vrij parlement en het herstel van de religie, rechten en vrijheden.⁶⁸ De Gedeputeerden leken Willem dankbaar te zijn voor de fictie, dat hij als soeverein vorst op persoonlijke titel naar Engeland zou gaan. Ze vroegen hem de macht van de Republiek slechts auxiliair te gebruiken. Raison d'état was de rode draad. Het vergaderverslag formaliseerde inhoudelijk alle relevante zaken, die blijkbaar reeds lang daarvoor - in opdracht van Willem III - waren voorgedraaid, ondermeer door Fagel.

Afscheidsrede Willem III in de Staten van Holland

Willem III nam op 26 oktober 1688 afscheid van de Staten van Holland. De rede, die hij daar uitsprak, is bewaard gebleven en wordt hier puntsgewijs behandeld.

De rede van Willem begon met een aantal beleefdheden. Hij bood de Staten zijn diensten aan, d a a r d o o r verplicht door de welwillendheid waarmee dit college hem steeds had behandeld en

verkrijgen. Het opperbevel van het (continentale) leger van de Republiek had hij overgedragen aan Waldeck. Hij verzocht de Staten Waldeck met raad en daad te steunen in het geval van aanvallen over land. Zijn analyse was, dat het vaderland zou worden aangevallen, zodra hij zou zijn vertrokken, maar dat met een uiterste krachtsinspanning geen problemen waren te verwachten. Als zij maar eensgezind en eendrachtig bleven! Ten slotte vroeg hij de Staten zijn vrouw Mary in bescherming te willen nemen, voor het geval hij zou sneuvelen. Dat in dat geval Mary hem in haar privé en publieke gebeden zou gedenken, zoals hij dat ook bij haar zou doen. Hierop liepen hem de tranen over de wangen, waarop Fagel, namens de Staten repliceerde, zoals bij een afscheid gebruikelijk was.⁶⁹

sprak de hoop uit, dat dit immer zo zou blijven. Hij zou in ieder geval steeds aan zijn verplichtingen voldoen, hierin gemotiveerd door de grote mate van steun die hij met raad en daad van dit college mocht ontvangen. Bij zijn afscheid was het onnodig om de redenen voor zijn vertrek uit de republiek nogmaals toe te lichten. Hij vroeg God om steun en riep hem op als getuige, dat hij deze expeditie niet ondernam ter meerdere eer en glorie van zichzelf, maar ter ere van God, de voorspoed van het vaderland en de christelijke religie. Indien hij – met God's zegen – het doel van zijn expeditie mocht realiseren, zou dat patria kunnen ontlasten van de vrees voor naburige landen, de tirannieke hoogmoed van sommigen kunnen beteugelen en de vrijheid en religie van de Republiek wat beter kunnen stabiliseren. Kortom, voor de Republiek en de Kerk wat meer veiligheid te

Propaganda. Zie tabel 2.

De afscheidsrede van Willem III was vrij kort en bevatte weinig informatie. De nadruk lag op "raison d'état" met een draaggolf van religie. Er is sprake van propaganda.

Resolutie Staten Generaal met rechtvaardiging invasie Willem III

Algemeen. In de resolutie van de Staten Generaal van 28 oktober 1688 werden de redenen aangegeven, die de Staten Generaal hadden bewogen - met leger en vloot - steun

- Willem III:
- niet eigen glorie
 - protestantse religie stabiliseren
 - voorspoed vaderland
 - patria veiliger t.o.v. buurlanden
 - tirannieke hoogmoed beteugelen
 - stabiliseren vrijheid, religie
 - na zijn vertrek: oorlog continent

- Tabel 2 -

te verlenen aan de – op persoonlijke titel – door Willem III uitgevoerde invasie in Engeland. De resolutie was bedoeld te worden verspreid aan (bepaalde) buitenlandse ambassadeurs, om als diplomatieke rechtvaardiging te dienen in de Europese context.

Resolutie. De Engelse natie klaagde sedert langere tijd, dat Jacobus II – aangestuurd door kwade adviseurs – inbreuk maakte op de fundamentele wetten en - door het onwettig invoeren van de katholieke godsdienst - haar vrijheden onderdrukte en de protestantse religie ruïneerde, waardoor de natie bukte onder een absolutistisch gezag. Als gevolg van een toenemende aversie en dissidentie tegen Jacobus II zou het onheil alleen maar groter worden, naarmate die toestand langer zou duren, waardoor algemene wanorde en verwarring in Engeland zouden gaan heersen.

De Prins van Oranje was herhaaldelijk door Lords en personen van groot aanzien verzocht het Engelse volk te hulp te komen. Zijne Hoogheid en Hare Koninklijke Hoogheid waren zelf zeer geïnteresseerd in de toestand in het rijk, ook al omdat ze door onrust en twisten het risico liepen van de troon te worden uitgesloten. Zijne Hoogheid had zelf het plan opgevat de Engelse natie te hulp te schieten met alle mogelijke middelen. Zijne Hoogheid was ervan overtuigd, dat het welvaren van de Republiek – over welke hij ook de zorg had – ten eerste was gebaat bij het brengen van rust en stabiliteit in Engeland door het wantrouwen tussen koning en volk weg te

nemen. Zijne Hoogheid achtte het noodzakelijk de invasie met een gewapende overmacht uit te voeren, om in Engeland onafhankelijk te kunnen opereren. Om die reden had hij de Staten Generaal om assistentie verzocht.

De Staten Generaal hadden dit alles in beraad hadden genomen, waarbij de navolgende overwegingen van belang waren. De koningen van Frankrijk en Engeland waren zeer vriendschappelijk en hadden een onderlinge alliantie. Beide vorsten legden zich toe op het wegstrepen van geallieerden van de Republiek. De koning van Frankrijk had tijdens vele voorvallen getoond de Republiek zeer ongenegen te zijn. Derhalve was te vrezen, dat als Jacobus II zijn beleid zou kunnen voortzetten ter verkrijging van de absolute macht, beide vorsten uit eigen staatsbelang zouden samenspannen om - uit haat en naijver jegens de protestantse religie - de Republiek te vernietigen. De Staten Generaal hadden derhalve besloten Zijne Hoogheid te prijzen met zijn invasieplannen en hem te steunen door enige schepen en wat militie - als auxiliair – ter beschikking te stellen.

Zijne Hoogheid had diens gevolg aan de Staten Generaal verklaard, dat hij besloten had naar Engeland te gaan, niet met de bedoeling om dat rijk binnen te vallen of te onderwerpen, noch om de koning van de troon te stoten en nog minder om zichzelf daarvan meester te maken, noch om de wettelijke successie omver te gooien, of om katholieken te verjagen of te vervolgen. Zijne Hoogheid verklaarde voorts, dat hij wèl de bedoeling had om de Engelse natie te hulp te komen, tot herstel van de geschonden wetten en privileges en tot behoud van haar religie en vrijheden en dat hij daartoe een vrij en wettig gekwalificeerd Parlement bijeen zou roepen, dat vervolgens

over alles zou mogen discussiëren en het nodige zou mogen vaststellen om de Lords, de geestelijkheid en de adel en het volk te vrijwaren van verdere schendingen van hun rechten, wetten en privileges.

De Staten Generaal verklaarden erop te vertrouwen, dat met God's zegen de rust en eenheid in Engeland zou worden hersteld, dat Engeland daardoor in staat zou zijn krachtig mee te werken aan het algemeen welzijn van de Christenheid en dat dit zou leiden tot herstel en handhaving van de vrede en rust in Europa.⁷⁰

Propaganda. Zie tabel 3.

Europese context. De resolutie van de Staten Generaal was - qua inhoud - Europees georiënteerd en hield rekening met de gevoelens van katholieke geallieerden (Spanje, Oostenrijk en de Paus). Weliswaar werd genoemd, dat er onrust was onder het Engelse volk, omdat - als gevolg van het onwettig invoeren van de katholieke godsdienst - inbreuk werd gemaakt op de fundamentele wetten en vrijheden en dat de protestantse religie werd geruïneerd, maar vooral dat de natie daardoor gebukt ging onder een absolutistisch gezag. Echter, in de slotregels werden de hoofddoelen van de

campagne volstrekt anders geformuleerd: - herstel van rust en eenheid in Engeland, waardoor dit land in staat zou zijn krachtig mee te werken aan het algemeen welzijn van de Christenheid, hetgeen zou leiden tot herstel en handhaving van vrede en rust in Europa. Dit duidt op een "elk wat wils"-, of een zogenaamde "donderbus"-benadering⁷¹, waarbij veel en brede doelen werden geformuleerd, waaruit eenieder zijn keuze kon maken. Mijns inziens blijkt hieruit ook, dat de operatie - wat de Republiek betrof - in werkelijkheid was gericht tegen de offensieve, universele, monarchale aspiraties van Lodewijk XIV in Europa.

Godsdienstige tolerantie. Op het gebied van de godsdienst werd hier - voor het eerst - tolerantie beloofd, te weten: geen vervolging en verjaging van katholieken in Engeland.

Enige steun. De omvang van de steun van de Republiek aan Willem III ("tot zijn steun enige schepen en militie, als auxiliair, toe te staan") werd duidelijk en opzettelijk onderbelicht. Er was immers een strijdmacht op de been gebracht, die zelfs de Spaanse armada van een eeuw daarvóór, in zéér ruime mate overtrof!! In de einddoelstelling zou het niet zozeer gaan om de veiligheid van de Republiek, maar de rust en

Staten Generaal

- onrust Engelse volk: schending wetten, catholicisme, absolutisme
- WIII uitgenodigd, ook dynastieke belangen
- persoonlijke titel+overmacht
- gezien staatsbelang: verzoek steun *Republiek*
- FR/Eng alliantie: bedreiging *Republiek*
- besluit "enige" auxiliaire steun
- WIII verzekert: niet veroveren, onttronen, successie omverwerpen, katholieken vervolgen
- wèl: te hulp, herstel wetten&privileges, behoud religie&vrijheden, Parlement bijeen, vrije discussie
- SG: herstel&rust Engeland, steun christenheid, vrede&rust Europa

- Tabel 3 -

vrede in Europa.

Weglaten. In deze resolutie werd gewag gemaakt van het bijeenroepen van een vrij en wettig parlement, dat vervolgens in vrijheid over alles zou mogen discussiëren en al het nodige zou mogen vaststellen om verdere schending van wetten, rechten en privileges te voorkomen. Wat werd weggelaten waren de maatregelen, die in ieder geval door het parlement moesten worden genomen, zoals het herstellen van de Test Act en Penal laws en andere wetten die nodig waren ter handhaving van de protestantse religie. Deze maatregelen werden in de Declaratie aan het Engelse volk wèl expliciet vermeld. Dit werd waarschijnlijk niet geschikt geacht voor de doelgroep van deze resolutie.

Kwade raadslieden. De schuld van alle onrust in Engeland werd gelegd bij de kwade adviseurs van de koning en niet bij de koning zelf. Niet alleen werd daardoor de persoon van Jacobus II, immers de schoonvader van Willem III, ontzien; ook werd de strijd daardoor minder voorgesteld als een strijd van een vreemde indringer, die gewapend en tegen de wil van de rechtmatige soeverein diens grondgebied zou binnentrekken.

Declaratie tot het Engelse volk

Algemeen. Op 10 oktober 1688 richtte Zijne Hoogheid Willem Hendrik, bij de gratie Gods Prins van Oranje, etc...zich in een Declaratie tot het Engelse volk om hen de redenen mee te delen voor zijn gewapende invasie in Engeland en hen om steun te vragen bij het beschermen van de protestantse religie en bij het herstel van de wetten en vrijheden van Engeland, Schotland en Ierland. Het stuk bevatte een aantal bijlagen, waarin brieven van de Prins aan de vloot en het leger en een "Expeditie-gebed".

In de Declaratie werd eerst aangegeven, wat er zoal mis was in Engeland, voorts wat de redenen waren voor de invasie, en ten slotte een verklaring over zijn voorgenomen acties.

Wat is er mis in Engeland? Als in een land de wetten, vrijheden en gewoonten, die door de wettige autoriteit zijn vastgesteld, openlijk worden overtreden of vernietigd, zal de rust en welstand worden verstoord, in het bijzonder als het betreft een verandering van de publieke godsdienst door het invoeren van het - bij wet verboden - katholicisme. In een dergelijk geval is degene, die daarbij het meest belang heeft,

verplicht daarop actie te ondernemen, zodat burgers noch van hun godsdienst, noch van burgerrechten worden beroofd. Dit is noodzakelijk, omdat enerzijds de grootheid en garanties van koningen, konink-

lijke families en hoogheden en anderzijds de welstand van hun volk en onderdanen, gebaseerd is op nauwkeurige handhaving en naleving van de wetten, vrijheden en gewoonten.

Raadslieden, die namens de koning het hoogste gezag vertegenwoordigen, hebben zich meester gemaakt van godsdienst, wetten en vrijheden en hebben alles, dat betrekking heeft op geweten, vrijheden en eigendommen openlijk aan een absolute regering onderworpen. Deze adviseurs kennen aan de koning een dispenserende macht toe, waarmee hij wetten, die door koning en Parlement zijn vastgesteld, kan opschorten en ontkrachten. Echter, het

aannemen en opschorten van wetten is een prerogatief van koning en Parlement samen en niet van de koning alleen. Het feit, dat de koning in bepaalde gevallen gratie kan verlenen, betekent nog niet dat hij een dergelijke dispenserende macht zou hebben, tenzij men hem absolute macht zou toekennen, in welk geval leven, vrijheden, eer en goederen van zijn onderdanen volkomen afhankelijk zouden zijn van zijn goede wil en welbehagen. Deze kwade raadslieden ontleen een schijn van rechtvaardiging aan een verklaring van rechters, dat deze dispenserende macht een recht van de kroon is. Alsof twaalf rechters zouden kunnen bepalen, dat wetten, rechten en vrijheden van het gehele volk aan de koning zouden kunnen worden overgeleverd. Om deze verklaring te verkrijgen, hebben deze raadslieden een zuivering doen plaatsvinden bij de Hoven van Justitie, zodat slechts welgevallige rechters met een openbare paapse belijdenis, overbleven (en dat terwijl katholieken wettelijk zijn uitgesloten van alle ambten).

Bij het aanvaarden van de kroon heeft Jacobus nog plechtig gezworen, dat hij zijn onderdanen het volle gebruik van wetten, rechten, vrijheden zou garanderen en in het bijzonder de gewettigde Anglicaanse Kerk zou handhaven. De wetten die zijn gemaakt ter bescherming van deze rechten en vrijheden en van de protestantse religie, met betrekking tot benoemingen in kerkelijke ambten, bij universiteiten en in civiele en militaire ambten, zoals de Supremacy Act, de Test Acts en Penal laws, zijn door deze raadslieden afgeschaft. Zo is er tegen de wet een Kerkelijke Commissie benoemd, waarin ondermeer een katholieke minister van staat is benoemd. Hieruit blijkt duidelijk de beklagenswaardige staat waarin de godsdienst verkeert. Immers, een onwettige commissie – bestaande uit leden die de protestantse godsdienst hebben afgezworen -

bestiert de zaken van de kerk van Engeland. Deze commissie heeft de bisschop van Londen afgezet in een kwestie over predikanten; heeft de president en de leden van het Magdalena-college zonder vorm van proces afgezet, terwijl zij het recht hadden vrij verkozen te worden; heeft deze leden ontzet uit hun bezittingen in tegenspraak met de Magna Charta en heeft een nieuw bestuurscollege benoemd, dat geheel bestaat uit papisten (dit in tegenstelling tot de heersende wetten en regels van het college). Ook hebben deze leden van de kerkelijke commissie alle kanseliers en aartsdekenen van Engeland voor zich doen verschijnen, waarbij van hen werd geëist, dat ze een lijst zouden overleggen van alle personen, die de Declaration of Indulgence van de koning niet hadden gelezen, terwijl dit door de bisschoppen niet aan hen was opgedragen. De onwettigheid van deze Kerkelijke commissie is zo overduidelijk, dat William de aartsbisschop van Canterbury weigerde er zitting in te nemen. Ofschoon de wetten dat verbieden, zijn er diverse katholieke kerken en kapellen gebouwd, en kloosters gesticht en colleges der Jezuiten, waardoor de jeugd in verleiding komt. Ook heeft een Jezuiet als raadshier in de Geheime Raad weten door te dringen. Met dit alles is duidelijk aange-toond, dat de kwade raadslieden zich door geen enkele wet of regel laten beperken; maar dat zij – met behulp van de Kerkelijke Commissie - de eer en goederen van onderdanen en de publieke godsdienst aan een absoluut en willekeurig gezag onderwerpen.

Ook op het politieke vlak hebben de kwade raadslieden dezelfde methoden gebruikt. Alle Lords-Lieutenants en hun plaatsvervangers, politiefunctionarissen, vrede-rechters, kortom allen die een openbaar ambt bekleedden, moesten - op straffe van uitzetting uit hun ambt - verklaren dat ze

het eens waren met de koning, voor wat betreft het afschaffen van de Test Act en Penal Laws. Ze werden soms zelfs vervangen door katholieken. De privileges en charters van steden, waarin ondermeer het recht is vervat om leden voor het Parlement te kiezen, zijn geschonden. In de steden hebben deze kwade raadslieden hen welgevallige, ja zelfs katholieke, magistraten benoemd, terwijl dat toch bij de wet is verboden. Leven, vrijheid, eer en goederen van de mensen zijn afhankelijk van een goede en onpartijdige justitie. Toch hebben de kwade raadslieden vele - hen onwelgevallige - rechters afgezet en vaak katholieke rechters benoemd, die hen welgevallig waren, zonder acht te slaan op hun geschiktheid. Deze katholieke rechters zijn onwettig, waardoor hun vonnissen ook niet geldig zijn. Op verschillende plaatsen in Engeland is al veel bloed vergoten door deze rechtbanken. Op het gebied van de civiele justitie heerst eveneens onzekerheid, omdat door de onbevoegdheid van rechters, de uitspraken ongeldig zijn. Met het vergeven van militaire ambten is op dezelfde manier geopereerd. Men heeft tegen de wetten katholieken en uitheemsen bewapend en tot de hoogste militaire ambten toegelaten. Hierdoor kan dit machtsmiddel worden ingezet om op alle terreinen, zoals van de kerk, de regering, de natie en de justitie, hun plannen door te drukken. Uit dit alles blijkt het absolutisme en de willekeur waaraan de onderdanen worden blootgesteld.

De verbreking van de gestabiliseerde religie, wetten en vrijheden in Engeland, blijkt nog duidelijker in Ierland en Schotland. Ierland is volledig in handen van een absolutistische regering van katholieken, waardoor de protestanten daar voortdurend vrezen voor have en goed en - de wrede en bloedige moordpartij van 1641 in gedachten - in grote getale vluchten met achterlating van eigendommen en inkomsten. In Schotland

hebben de kwade raadslieden de koning doen verklaren, dat hij bekleed is met de absolute macht en dat alle onderdanen hem in alles blindelings moeten gehoorzamen. Op grond daarvan heeft hij zich ook de absolute macht over de godsdienst en over de wetten van dat rijk toegeëigend. Hieruit ziet u een voorproefje van wat er in Engeland staat te gebeuren. Deze kwade raadslieden bedreigen eenieder die wettelijke middelen gebruikt, zoals petitie en vertogen, met het verlies van leven, vrijheden, eer en goederen. Voorbeelden hiervan zijn de behandeling van de aartsbisschop van Canterbury en andere bisschoppen in de kwestie van de predikanten en de misdadigersbehandeling van een "peer", die zijn onderdanen had voorgehouden dat zij de orders van een katholieke vrederechter niet hoefden te gehoorzamen.

Wij (Willem) en onze echtgenote, de prinses (Mary), hebben de koning duidelijk gemaakt hoe we denken over het afschaffen van de Test Act en de Penal laws. Echter, de boze raadslieden hebben onze goede bedoelingen bij de koning zo weten te verdraaien, dat sprake is van een verwijdering tussen ons en de koning en het lijkt alsof wij onrust in het koninkrijk zouden willen zaaien. Het bijeenroepen van het Parlement, als laatste redmiddel tegen de invloed van deze kwade raadslieden, is geen optie, omdat tweedracht is gezaaid tussen protestanten en dissenters door het afkondigen van gewetensvrijheid. Daardoor kunnen katholieken onevenredig voordeel halen bij de verkiezing van parlementsleden en ook in het parlement zelf hun boze plannen doordrukken. Overigens zou er om drie redenen geen wettig Parlement mogelijk zijn. Allereerst, omdat alle personen in de provincie die een ambt bekleden, een verklaring hebben onderschreven ter afschaffing van de Test Act en

Penal laws en een bindend stemadvies voor het Parlement hebben gekregen. Voorts dat bij de intrekking van privileges en charters van steden met kiesrecht voor leden van het Parlement, onwettige reglementen zijn gemaakt waardoor alleen personen die hen welgevallig zijn in ambten en in de magistratuur kunnen worden benoemd. Ten slotte moet volgens de Engelse constitutie en het gewoonterecht een wettig Parlement gekozen kunnen worden in vrijheid, zonder toepassing van geweld en zonder stemadvies. De kwade raadslieden hebben – om meer tijd te krijgen voor het uitvoeren van hun plannen - het gerucht verbreid, dat de koningin een zoon zou hebben gebaard. De omstandigheden van de zwangerschap en de kraam hebben bij alle goede onderdanen en bij onszelf twijfels opgeroepen: de Prince of Wales zou niet uit de koningin zijn geboren. Er is geen onderzoek gestart om die twijfels weg te nemen.

Redenen invasie. De prinses en ikzelf hebben groot belang in deze zaak, vanwege de successierechten op de Engelse kroon. Voorts waren er ook in 1672 Engelsen, die tijdens een onrechtvaardige oorlog tegen de Republiek, ten koste van grote persoonlijke risico's, hun best hebben gedaan deze oorlog te doen beëindigen. De Engelse natie heeft altijd een grote genegenheid en hoogachting betoond tegenover de prinses en mijzelf. Daarom voelen we ons geroepen de Engelse natie te hulp te komen en alles te doen om de protestantse religie en de wetten en vrijheden in deze koninkrijken te handhaven en de natie in haar wettige rechten te herstellen. Talloze wereldlijke en geestelijke Heren, alsmede zeer veel edelen en andere onderdanen van allerlei slag, hebben ons daartoe dringend uitgenodigd. Daarom hebben we besloten naar Engeland te komen met een gewapende macht, die voldoende is om ons te beschermen tegen het geweld van de kwade raadslieden.

Deze declaratie is gemaakt om onze gerechtvaardigde redenen toe te lichten, zodat onze goede bedoelingen duidelijk zijn. Daarnaast dient deze declaratie als intentieverklaring.

Verklaring voorgenomen acties. Wij hebben geen ander oogmerk, dan zo snel mogelijk een vrij en wettig Parlement bijeen te roepen. Daartoe zullen alle nieuwe en onwettige charters nietig worden verklaard, zullen alle afgezette bestuurders in hun ambten worden hersteld, zullen alle steden in Engeland in hun oude rechten worden hersteld (zoo ook het charter van de stad Londen), zullen de verkiezingen voor het Parlement worden gehouden conform de wetten en gewoonten en zal het Parlement in vrijheid bijeen komen en vergaderen. Beide huizen van het Parlement zullen zich dan bezig houden met zaken, die zij zelf nuttig en nodig achten, zoals het opstellen van een wet met betrekking tot vaststelling en uitvoering van de Test, andere wetten die nodig zijn ter handhaving van de protestantse religie, wetten die de verhouding tussen de Engelse Kerk en protestantse dissenters regelen en wetten die dienen ter bescherming en geruststelling van alle goede onderdanen, zonder godsdienstvervolging, zelfs de katholieken niet uitgezonderd. Het Parlement moet het risico uitsluiten, dat er ooit nog een absolute regering aan de macht kan komen. Wij bevelen aan een parlementair onderzoek te doen naar de geboorte van de gepretendeerde Prince of Wales en de gevolgen daarvan op de successie. Wij zullen alles doen ter bevordering van de vrede en de welstand van de Engelse natie en instemmen met een vrij en wettig parlement. Wij beogen met deze onderneming niets anders, dan de bescherming van de protestantse religie, het voorkomen van vervolging van mensen om hun geweten en het vrije gebruik van alle wetten, rechten en

vrijheden van het hele Engelse volk te garanderen onder een goede en wettige regering. Ten aanzien van onze krijgsmacht, die we voor dit doel hebben meegebracht, zullen we de strengst mogelijk krijgstuicht handhaven, zodat de gebieden in dit land waar troepen doorheen moeten trekken, zo min mogelijk last van hen zullen onder vinden. Zodra de omstandigheden dat toelaten, zullen we alle vreemde troepen zo snel mogelijk terugzenden.

Daarom hopen wij op uw aller instemming en op de zegen van God. Tenslotte verzoeken wij alle Lords, zowel geestelijk als wereldlijk, Lords-Lieutenants, dep. Lieutenants, edelen, burgers en andere gewone standspersonen van allerhande slag ons te helpen tegen allen, die tegen ons zijn en de natie in een absolutistische slavernij willen houden en de constitutie hebben geschonden en dat tot herstel van een vrij en wettig Parlement. Na rust gebracht te hebben in Engeland, zullen we vervolgens ervoor zorgen, dat in Schotland een Parlement wordt bijeengeroepen, dat de constitutie van het oude koninkrijk zal herstellen. Ook zullen we daar de godsdienstkwestie oplossen, zodat er een einde komt aan de onrechtvaardige gewelddadigheden die daar al jaren gaande zijn. In Ierland zullen wij streven naar naleving van de wet op het goederenbezit (settlement). Wij zullen - in alle drie de koninkrijken - er alles aan doen de ingezetenen in eendracht en vriendschap te laten samenleven en om de protestantse religie, de vrede, de eer en de welstand van deze volken stevig te funderen.⁷²

Bijvoegsel Declaratie van 24 oktober 1688.

Dit bijvoegsel is een reactie op het door de "uitroeiers van de godsdienst en de verbrekers van de wetten van deze koninkrijken" teruggedraaien van enkele onrechtvaardige maatregelen, om daarmee

de schijn van verlichting te wekken, in de hoop het volk gerust te stellen. Deze redres is een openbare bekentenis en is onbetrouwbaar. Immers, er is weinig staat te maken op plechtige beloften, die zo weer kunnen worden ingetrokken. Voorts probeert men ons te beschuldigen van de vooropgezette bedoeling onze gewapende macht te gaan gebruiken om deze landen te veroveren, terwijl wij niets anders van plan zijn, dan vaststelling van de godsdienst en herstel van de vrijheden en eigendommen van de onderdanen. Het grote aantal personen van de hoogste adel in Engeland, dat ons daartoe heeft uitgenodigd, dan wel in persoon deelneemt aan de expeditie, staat borg voor onze goede bedoelingen. Ten slotte is er geen betere garantie van herstel voor het volk, dan het bijeenroepen van een vrij Parlement, dat is versterkt door een Declaratie van de Rechten van Onderdanen.⁷³

Aan alle officieren en matrozen van de Engelse vloot.

Admiraal Herbert is onze gevolmachtigde en wij verwachten, dat u geloof zult hechten aan datgene, wat hij u namens ons zal zeggen. Voor de redenen van onze expeditie verwijzen wij naar de Declaratie. Wij beogen niets anders dan de bescherming van de protestantse religie, herstel van de wetten en vrijheden. Immers, de papisten in Engeland zijn vastbesloten uw religie te vernietigen, zoals ook al in Frankrijk is gebeurd. Gij bent gebruikt als instrumenten om uw land onder het Pausdom en de slavernij te brengen, met behulp van Ieren en vreemdelingen. Daarom: verlos uw land en uw religie van de ellende en voeg u bij ons. Wij zullen de dienst, die u ons bewijst in gedachten houden en beloven gunst aan allen, die ons loyaal zijn. Was getekend, Dieren, 29 september 1688.⁷⁴

Aan alle officieren en soldaten in het Engelse leger. Verwezen wordt naar de Declaratie. Wij komen om uw godsdienst te beschermen en uw vrijheden en eigendommen te herstellen. Wij twijfelen er niet aan, dat alle protestante en rechtgeaarde Engelsen zich bij ons zullen voegen, om de natie te bevrijden van Pausdom en slavernij. U hebt kunnen zien hoe men u heeft gebruikt als instrumenten om de natie in slavernij te brengen en de godsdienst te ruïneren. U hebt kunnen zien, hoe de protestantse, Engelse officieren en soldaten in Ierland werden ontslagen, om vervangen te worden door Ierse soldaten en hoe wreed ze werden behandeld, alleen omdat ze protestants waren. Bedenk, dat u niets beters te verwachten hebt. Doe daarom uw plicht tegenover godsdienst en vaderland, voor uzelf en voor uw kinderen. Wij verwachten dat u de eer – beschermers van uw land en godsdienst te zijn - in acht zult nemen. Wij zullen altijd de dienst die u ons bewijst in gedachten houden en beloven bijzondere gunst, in de mate waarin uw gedrag daar aanleiding toe geeft, aan allen die tijdig besluiten hun wapenen bij de onze te voegen.⁷⁵

Gebod voor de tegenwoordige expeditie. Heer zegen uw dienaar de Prins, bescherm hem, sta hem bij ter vaststelling van uw godsdienst en rust en welstand van de naties. Zegen het leger en de vloot die hij aanvoert. Alles gegoten in gereformeerd christelijke bezweringsformules.⁷⁶

Declaratie Schotland. De Declaratie van Zijne Hoogheid Willem Hendrik, bij de gratie Gods Prins van Oranje, etc., bevattende de redenen tot het opnemen van de wapenen tot bescherming van de protestantse religie en tot herstelling van de wetten en vrijheden van het oude Koninkrijk van Schotland, verloopt grotendeels volgens dezelfde lijnen als de Engelse Declaratie. Er zijn wat lokale

afwijkingen. De koning is openlijk een absoluut heerser. De katholieke godsdienst wordt door een usurperende, Geheime Raad gestuurd. Jonge edelen worden in het buitenland naar Jezuïeten-colleges gestuurd. De belangrijkste politieke en militaire ambten worden door katholieken vervuld. Er is sprake van verplichte verklaringen van loyaliteit, van vrije inkwartiering van soldaten, van het gevangenzetten van edelen, van willekeurige verbeurdverklaringen van leven en goederen, van wreedheden jegens het volk en van uitleveringen aan het leger zonder vorm van proces. De Penal laws zijn afgeschaft, waardoor de dissenters enige vrijheid hebben gekregen; toch hebben ze weinig zekerheid, omdat deze proclamatie zo weer ingetrokken kan worden. De slottekst bevat de vraag om instemming en tevens dreigementen, bij het niet nakomen van plichten.⁷⁷

Propaganda. Zie tabel 4.

Rol van der Republiek. De rol van en de ondersteuning met de macht van de Republiek stond niet genoemd. De indruk werd gevestigd, dat de Prins - als soeverein vorst en gewapend met zijn eigen leger troep - naar Engeland zou komen.⁷⁸ Allereerst was de soevereiniteit een fictie, gezien de bezetting door Lodewijk XIV van dit stadstaatje, waardoor Willem feitelijk soeverein af was. Ten tweede was het niet zijn eigen (bescheiden) leger troep ter zelfverdediging tegen kwade raadsliden, maar een zeer omvangrijke en goed toegeruste amfibische strijdmacht, waaronder het puikje van het Nederlandse leger en de vloot, met voldoende escalatiedominantie en logistiek, om volledig onafhankelijk te kunnen zijn van de Engelse politieke partijen. Willem III noch de Republiek kunnen zo naïef geacht worden, om staande te kunnen houden, dat dit wapengeweld alleen maar was bedoeld

uit zelfverdediging. Integendeel – gezien vanuit een militair perspectief - was het zijn intentie – door beheerst offensief optreden – politieke en militaire realiteiten te creëren, zoals de verwijdering van Jacobus II uit Londen en de bezetting van de hoofdstad (tot 1690), waarmee hij zijn strategische doel zou kunnen bereiken. De doelstelling van Willem III en van de regering van de Republiek, om de veiligheid en de handel van de Republiek veilig te stellen, alsmede het Europese perspectief (oppositie tegen Lodewijk XIV, protestantse en katholieke bondgenoten) waarin dit gestalte zou moeten krijgen, blijven ook onvermeld. Ook de vermeende alliantie tussen Frankrijk en Engeland bleef onvermeld.

De Prince of Wales. Het parlementaire onderzoek dat door Willem III in de Declaratie werd aangekondigd naar de vermeende onechtheid van de Prince of Wales en de mythe van een katholieke samenzwering, stond in schril contrast met de opdracht van Willem aan Zuylenstein om de felicitaties van Mary en hemzelf over te brengen aan het Engelse Hof. Protesten vanuit de oppositie in Engeland tegen dit feliciteren, deden zijn beleefdheid temperen. Het bekend worden van de zwangerschap van de Engelse koningin markeerde het punt, waarop de dynastieke rechten van Willem en Mary op de Engelse troon in het geding kwamen en de dreiging voor het Engelse volk op een katholieke dynastie manifest werd. Ofschoon Willem III de

Wat is er mis in Engeland?

- schending wetten, vrijheden, privileges
- absolutistische regering van Jacobus II
- voorbeelden a.g.v. katholicisme en absolutisme, zoals het vergeven van kerkelijke, politieke, justitie- en militaire ambten
- geen wettig parlement a.g.v. tweedracht protestanten en dissenters
- echtheid Prince of Wales: dreiging kath.dynastie

Redenen invasie

- WIII en Mary: te hulp komen Engelse volk
- dynastieke belangen, dus....
- uitgenodigd edelen en vooraanstaanden
- doel: herstel religie, wetten, vrijheden, rechten
- gewapend ter zelfverdediging tegen raadsliden

Verklaring/voornemen

- nietigverklaring nieuwe, onwettige charters
- rehabilitatie afgezette bestuurders
- steden hersteld in oude rechten
- verkiezingen vrij parlement
- parlement vergadert in vrijheid, wetten nuttig en nodig, zoals: Test&Penals herstellen, regeling Anglic. kerk en dissenters, geen vervolgingen katholieken, uitsluiten absoluut gezag, onderzoek successie
- alles ter bevordering vrede, welstand, prot.religie, vrijheid geweten, wetten, vrijheden, rechten
- restricties t.a.v. legermacht
- roept op tot steun
- 24 oktober: Declaratie rechten van onderdanen

- Tabel 4 -

pamflettenstroom over de vermeende onechtheid niet heeft geïnitieerd, heeft hij zich door zijn adviseurs laten overreden deze - sterk onder het Engelse volk levende - mythe toch te gebruiken. Er was sprake van het welbewust gebruikmaken van een ankerpunt bij de Engelse bevolking en het – na rijp beraad - bewust verdraaien van de werkelijkheid.⁷⁹

Religieuze tolerantie. Het brengen van eendracht tussen protestanten en dissenters, alsmede het afzien van verjaging en vervolging van katholieken, zoals Willem III in zijn Declaratie beloofde, was tot dan toe niet afgestemd met protestanten, dissenters of katholieken, sterker nog: hij had eerder de dissenters afgewezen en in zijn communicatie naar het Engelse volk maakte hij duidelijk gebruik van anti katholieke sentimenten. Uit politieke overwegingen echter, namelijk om zijn Europese bondgenoten niet van zich te vervreemden en om in Engeland na zijn ingreep felle godsdiensttwisten tussen orthodoxe protestanten, dissenters en katholieken te voorkomen, koos hij voor tolerantie en gewetensvrijheid, een begrip dat bekend was in de Republiek. Hij kwam hier (tijdelijk) mee weg, door een strakke controle op tijdstip en omvang van de distributie van de Declaratie aan Bentinck op te dragen, zodat de informatie pas bekend werd op het moment dat de invasievloot al in zee was. Dit leidde overigens tijdens de overtocht al tot teleurstellingen bij Engelse deelnemers.⁸⁰

Willem III: usurpator? Willems onafhankelijkheid van Whigs en Tories bleek uit zijn gewapende overmacht, maar ook en vooral uit het formuleren van een onduidelijke “end state”, waarin gestreefd zou worden naar een betere verhouding tussen Jacobus II en het volk.⁸¹ Herhaaldelijk werd verklaard, dat Willem III er niet op uit

was Jacobus te onttrenen, noch om zelf koning te worden.⁸² Ontkende hij dit wellicht, terwijl hij juist dat van plan was? De ontkenning was niet alleen een handreiking aan de Europese geallieerden, die usurpatie van de macht niet zouden accepteren, maar ook het onbeslist laten van de tegenstelling op dit gebied tussen Whigs (Jacobus afzetten, Parlement versterken) en Tories (Jacobus niet afzetten, Willem als regent). Dat Willem III méér beoogde dan slechts een betere verhouding tussen koning en volk, blijkt ondermeer uit de uitlatingen van Mary in haar mémoires, dat ze geen andere uitweg meer zag voor het redden van haar (en dus hun) dynastieke rechten, dan dat haar echtgenoot haar vader met geweld zou onttrenen. Daarbij komt, dat het bewust creëren van politieke en militaire realiteiten met behulp van de inzet van het overmachtige leger van de Republiek, door de zeer ervaren militair en politiek pragmaticus, die Willem III was, niet plotseling bij hem opgekomen kan zijn op het moment dat zijn schoonvader ten prooi viel aan zenuwtoevallen. De “kip en ei”-vraag is hiermee opgelost: Willem III heeft gespeculeerd op het zogenaamde “keizer”-effect, waarbij het brengen van zoveel militaire macht naar een onstabiel land vanzelf zou leiden tot het ineenstorten van de bestaande bestuursstructuren en daarmee tot de val van zijn schoonvader. In zijn propaganda moest hij politiek zorgvuldig manoeuvreren om deze schijn te vermijden. Daarin lijkt hij wonderwel geslaagd!

Propaganda-oorlog. In het bijvoegsel op de Declaratie van 24 oktober 1688 reageerde Willem III op de tegenacties (contra-propaganda) van Jacobus II, door het deels terugdraaien van enige onrechtvaardige handelingen en besluiten af te doen als een gedeeltelijke schuldbekentenis van Jacobus en als onbetrouwbaar. Het enige dat zijns inziens echte garanties kon bieden, was een

vrij Parlement, dat – ook als reactie - versterkt was door een Declaratie van de rechten van de onderdanen; rechten, die immers door Jacobus geschonden waren. Hiermee is meteen duidelijk, dat hij reageerde op de propaganda van zijn schoonvader door een bijvoegsel aan zijn – op dat moment nog niet gedistribueerde Declaratie – te laten schrijven, waarin een explicitering van de garanties aan het nieuw te vormen vrije en wettige parlement was vervat. Propaganda en contrapropaganda: een propagandaoorlog dus.

Engelse vloot en leger. Het personeel van de Engelse vloot en het Engelse leger werd in een brief van 29 september 1688 voorgehouden, dat zij zich als instrument hadden laten gebruiken om het land onder het Pausdom en de slavernij te brengen en de godsdienst te ruïneren. Met andere woorden: ze werden schuldig verklaard. Daarna werden ze opgeroepen tijdig de wapens neer te leggen en zich bij de Prins te voegen, waarna ze ruimschoots zouden worden beloond voor hun nieuwe loyaliteit. Deze “carrot & stick”-methode is een vorm van psychologische propaganda.

Chronologie van de bronnen. De chronologie van de bronnen geeft helderheid met betrekking tot de opzettelijkheid van weglating van zaken, of juist het benadrukken daarvan. Het vergaderverslag van de Gedeputeerden tot de Buitenlandse Zaken is van 8 oktober 1688, een datum waarop de Declaraties aan het Engelse en het Schotse volk van 10 oktober al moeten hebben klaargelegd, maar nog niet waren gedistribueerd. De brieven aan de Engelse vloot en het Engelse leger van 29 september waren ook al geschreven, maar nog niet gedistribueerd. Het bijvoegsel bij de Declaratie is van 24 oktober. De resolutie van de Staten Generaal - bedoeld voor diplomatiek gebruik - is van 28 oktober. Uit dit alles blijkt in de eerste plaats, dat de controle van de communicatie strak was geregeld. Ten tweede blijkt hieruit, dat de verschillende rechtvaardigingsgronden en versies – bestemd voor verschillende doelgroepen – welbewust naast elkaar werden geconcipieerd. Zowel van de zijde van de Republiek, als van Willem III is sprake van opzettelijke manipulatie van de werkelijkheid, propaganda dus.

Hoofdstuk V. Synthese

Algemeen. In hoofdstuk II is ingegaan op de theorie van propaganda en de kenmerken daarvan. In hoofdstuk III is met behulp van een beperkte, maar actuele hoeveelheid literatuur de historische context geschilderd en zijn de belangrijkste observaties aangegeven met betrekking tot het gebruik van propaganda rondom de invasie van Willem III in Engeland in 1688. In hoofdstuk IV zijn vier geselecteerde bronnen geanalyseerd op kenmerken van propagandagebruik rondom hetzelfde gebeurtenis. De subconclusies uit die hoofdstukken spreken een duidelijk taal: er is sprake van bewust en gestructureerd gebruik van propaganda. In dit afsluitende hoofdstuk V zal - door toetsing aan de theorie - worden aangegeven van welke soorten propaganda sprake was en op welke wijze de propaganda van Willem III was geïnstitutionaliseerd. Daarmee is de onderzoeksvraag beantwoord.

Toetsing aan de theorie.

- Zowel in 1672, als in 1688 gebruikte Willem III de van zijn voorvaderen geërfd icoon als protestants kampioen van Europa, teneinde met de door het geloof opgezwepte volkshysterie een omwenteling te veroorzaken ten gunste van zichzelf, zonder de politieke klasse (waartoe hij zelf behoorde) te verraden. Dit is

een voorbeeld van het veroorzaken van reactie bij de ontvanger conform de gewenste intentie van de zender.

- De strikte geheimhouding van de plannen en de strak gecontroleerde distributie van de Declaratie duidt op een systematisch plan, dat door een strakke controle van de communicatie leidde tot het gewenste doel.
- Talent, ervaring en kennis van het onderwerp waren aanwezig, maar zaten verborgen in de hofcultuur van Willem III en in de formele staatsorganen van de Republiek.
- De propagandaboodschappen werden zeer duidelijk aangepast aan de Nederlandse, Engelse en Europese doelgroepen, waarbij de geloofsrichting een rol speelde. Zo werden naast elkaar en gelijktijdig verschillende rechtvaardigingsgronden voor de invasie geproduceerd.
- Willem III werd door de effectiviteit van zijn eigen propaganda 'contre coeur' gedwongen tot concessies aan het Engelse parlement. Door zijn Europese focus was het voor hem aanvaardbaar te handelen volgens zijn eigen propaganda.
- De geheimhouding en de strak geleide distributie van de Declaratie duidt op een beperking van de verspreiding gedurende een bepaalde tijd, maar ook op een beperking van het onderwerp door weglating.
- In het vergaderverslag van het secrete besogne van Buitenlandse Zaken en de afscheidsrede is sprake van witte en grijze propaganda, waarbij de inhoud van de boodschap weliswaar neigt naar de waarheid, maar de accuratesse ervan onzeker is. In de Resolutie van de Staten Generaal en de Declaratie is sprake van grijze propaganda. In de Declaratie wordt daarnaast ook zwarte propaganda (bewust verdraaien van de waarheid) toegepast, ondermeer bij de aantijgingen aan het adres van de Prince of Wales. Bij het versluieren van de troepenopbouw voorafgaande aan de invasie werden deceptietactieken toegepast, evenals bij het verspreiden van geruchten omtrent een Ierse moord- en plundertocht naar Londen, waardoor Willem III een voorwendsel kreeg om Londen te bezetten.
- Als belangrijkste ankerpunt bij het volk werd de godsdienst gebruikt, waardoor ook emotionele gedragseffecten werden teweeggebracht. De controle door het volk op het vrije parlement zorgde ervoor, dat de Engelsen datgene dat het parlement deed (een protestantse oorlog voeren voor Willem III) als komend van henzelf gingen beschouwen.
- Vergelijking van de vier bronnen leidt tot de conclusie dat bewust informatie werd achtergehouden, dan wel bewust getimed en benadrukt.

Willem III heeft professioneel gebruik gemaakt van vrijwel alle thans bekende vormen van propaganda en heeft daarmee – gedurende een zekere tijd - ook het gewenste effect bereikt. Een uitzondering daarop vormde de campagne om zijn eigen persoonlijkheid wat koninklijker te doen schijnen.

Institutionalisering. Propaganda werd in de 17e eeuw nog gerekend tot de retorica, waardoor er aandacht was voor de waarde van versiering en fantasie, evenals op wijze van presenteren en uitspraak. Ook een aantal humanistische principes werd benadrukt: de waarheid, de intentie van de spreker en het welzijn van het gehoor. Mede hierdoor werden in de 17e eeuw - in opleidingen - kennis en ervaring in het betoog en het debat ontwikkeld. Deze

kwaliteiten konden vervolgens als bouwstenen van propaganda worden ontwikkeld. Onduidelijk is echter, in welke opleiding samenhangende propaganda - als politiek middel om een vooropgezet doel te bereiken – werd bijgebracht. Gezien de zeer geraffineerde manier van toepassing van alle - in de huidige theorie - bekende varianten van propaganda door Willem III in zijn politiek actieve leven, moet de fundering daarvoor hebben gelegen in zijn politieke opvoeding “als kind van staat”. De vraag is dan nog hoe de mensen, die hem dienden, zoals Fagel en Bentinck, die toch zeer sterk waren in de propaganda, hun kennis en vaardigheden om politiek te bedrijven, opdeden. Daarnaast is in de beperkte opzet van dit werkstuk niet geheel duidelijk geworden op welke wijze de beleidsvoorbereiding, - vaststelling en - uitvoering in de Republiek was geregeld, met name in deze turbulente periode, waarin de Oranjehofcultuur en de formele staatsorganen van de Republiek naast elkaar functioneerden. Nader onderzoek naar deze aspecten is daarom noodzakelijk.

Geraadpleegde bronnen

- o *Declaratien van syn Hoogheyt Wilhem Henrik, Bij der Gratie Gods, Prince van Orangien, &c., Behelsende de redenen die Hem bewegen met de Wapenen, etc.,* (s Gravenhage 1688), Knuttel-catalogus nr. 12774.
- o ‘Extract uyt het register der Resolutien van de Ho. Mo. Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, Veneris den 8 October 1688’, *Kronijk van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht*, (Utrecht 1858), 14e jaargang 1858, 3e serie, 4e deel, 135-142.
- o *Redenen van Afscheyt van sijn Hoogheyt den Heere Prince van Orange, gedaen ter Vergaderinge van de Ed. Groot-Mogende Heeren Staten van Hollandt ende West- Vrieslandt. Op Dingsdagh den 26. October 1688,* (s Gravenhage 1688), Knuttel-catalogus nr. 12783.
- o *Resolutie Inhoudende de redenen, die haer Hoogh Mogende Hebben bewogen, om Syne Hoogheydt, In Persoon naer Engelandt overgaende, met Schepen ende Militie te assisteren, In dato den 28 October 1688,* (s Gravenhage 1688), Knuttel-catalogus nr. 12785.

Literatuurlijst

- o Baxter, S.B., *William III*, (London 1966).
- o Claydon, T., *William III*, (London 2002).
- o Deursen, A.TH. van, ‘Willem III en de slag om de publieke opinie’, in: idem, *De hartslag van het leven. Studies over de Republiek der Verenigde Nederlanden*, (Amsterdam 1996).
- o Groenveld, S., ‘The Mecca of authors? States Assemblies and Censorship in the Seventeenth-Century Dutch Republic’, in: A.C.Duke, C.A.Tamse, *Too mighty to be free. Censorship and the press in Britain and the Netherlands*, (Zutphen 1987).
- o Israel, J.I., ‘Propaganda in the making of the Glorious Revolution’, in: S. Roach ed., *Across the narrow seas. Studies in the history and bibliography of Britain and the Low Countries*, (London 1991).
- o Israel, J.I., *The Dutch Republic. Its rise, greatness and fall 1477-1806*, (Oxford 1995).
- o Israel, J.I., ‘The Dutch role in the Glorious Revolution’, in: idem, ed., *The Anglo-Dutch moment. Essays on the Glorious Revolution and its world impact*, (Cambridge 1991).
- o Japikse, N., ‘Prins Willem III, de stadhouder-koning’, deel II, (Amsterdam 1933), in: Brugmans, H. ed., *Nederlandsche Historische Bibliotheek*, deel XIX.
- o Jowett, Garth S., Victoria O'Donnell, ‘Propaganda and Persuasion’, in: Peter Clarke, ed. *People and Communication*, (London 1986).
- o Onnekink, D., *The Anglo-Dutch Favourite. The career of Hans Willem Bentinck, 1st Earl of Portland 1649-*

1709, (Utrecht 2003).

- o Roorda, D.J., 'Le secret du Prince. Monarchale tendenties in de Republiek 1672-1702.', in: idem ed., *Rond Prins en Patriciaat*, (Leiden 1984).
- o Schwoerer, Lois G., 'Propaganda in the Revolution of 1688-89', in: *American Historical Review*, volume 82, nr. 4, (Washington D.C. 1977).
- o Troost, W., *Stadhouder-koning Willem III. Een politieke biografie*, (Hilversum 2001).

Noten

- 66 Kronijk Historisch Genootschap Utrecht, 135-139.
- 67 Ibidem, 139-142.
- 68 Baxter, William III, 236, 237.
- 69 Knuttel-catalogus nr. 12783.
- 70 Knuttel-catalogus nr. 12785.
- 71 Claydon, William III, 141.
- 72 Knuttel-catalogus nr. 12774, 1-15.
- 73 Ibidem, 16-18.
- 74 Ibidem, 26, 27.
- 75 Ibidem, 28, 29.
- 76 Ibidem, 30.
- 77 Ibidem, 19-25.
- 78 Israel, 'The Dutch role', 120-122.
- 79 Japikse, 'Prins Willem III', 239; van Deursen, 'Willem III en de publieke opinie', 142; Schwoerer, 'Propaganda in the Revolution', 852.
- 80 Van Deursen, 'Willem III en de publieke opinie', 139-142; Israel, 'The Dutch role', 136, 141; Japikse, 'Prins Willem III', 243.
- 81 Japikse, 'Prins Willem III', 239.
- 82 Claydon, William III, 62.

Voor u gelezen door Kees Leebeek

Nassau in het nieuws **Nieuwsprenten van Maurits van Nassaus** **militaire ondernemingen** **uit de periode 1590-1600** *door: Christi M. Klinkert*

Uitgegeven bij Walburg Pers, Zutphen 2005, ISBN
90.5730.372.8,
gebonden, geïllustreerd in zwart-wit, prijs € 44,95

Op 9 december 2005 is de auteur gepromoveerd aan de vrije Universiteit te Amsterdam op haar onderzoek naar vroegmoderne militaire nieuwsprenten. De hoofdvraag in haar proefschrift

luit: hoe werd rond 1600 in militaire nieuwsprenten verslag gedaan van actuele gebeurtenissen? Daarbij komen drie subvragen aan bod, namelijk: wat werd verbeeld, hoe werd het verbeeld en hoe passen die gegevens in de context van andere contemporaine nieuwsbronnen? Om die vragen te kunnen beantwoorden, is beschouwing vanuit een aantal disciplines noodzakelijk, zoals daar zijn: geschiedkunde, cartografie, kunsthistorie, cartografie en letterkunde. De auteur betoogt, dat zij - heel modern - deze verschillende disciplines integraal toepast in haar onderzoek en daarmee een oud vooroordeel terzijde schuift. De communicatie tussen bijvoorbeeld historici en kunsthistorici zou moeizaam zijn, omdat de eerstgenoemden de kunst meestal slechts gebruiken als illustratie van hun werken. Daarmee zouden ze de kunst niet als geschiedkundige bron erkennen. Dit thema wordt in de eerste drie theoretische hoofdstukken uitgewerkt. Achtereenvolgens bespreekt ze het gebruik van beeldmateriaal als historische bron, plaatst ze militaire nieuwsprenten in de eerder genoemde disciplines en plaatst ze de productie van die prenten in hun context. Na lezing van hoofdstuk 1 t/m 3 heeft de lezer al een aardig idee van het antwoord op de onderzoeksvraag, inclusief de drie subvragen. Daarom spreekt de auteur in de conclusies dan ook van een korte herhaling van hetgeen in die eerste hoofdstukken reeds is behandeld. Je zou eerder verwachten dat haar zeer boeiende behandeling van een zo groot aantal militaire nieuwsprenten tezamen met het theoretisch kader zouden leiden naar nieuwe syntheses. In de conclusies is een handzame methode aangegeven om militaire nieuwsprenten te interpreteren, namelijk het loskoppelen van de twee aanwezige lagen: de topografie (stad, rivieren, wegen etc.) en het roerend goed (soldaten, geschut etc.) en deze lagen vervolgens weer integreren. Hierbij moet worden bedacht dat de prentenmakers zich bepaalde vrijheden veroorloofden.

In hoofdstuk 4 t/m 16 is een grote hoeveelheid prachtige militaire nieuwsprenten behandeld vanuit de boven aangegeven optiek. Hierbij wordt zeer helder aangegeven wat de historische feiten zijn, hoe die vervolgens door wie zijn uitgebeeld en welk doel werd beoogd met de publicatie ervan (bijv. nieuws, propaganda). Aan de hand van vergelijkingen met andere contemporaine bronnen worden de prenten in hun context geplaatst. Zo worden in chronologische volgorde behandeld: de inname van Breda (1590), de belegeringen van Zutphen (1591), Deventer (1591), het Groningerland (1591), Nijmegen (1590-1591), Steenwijk (1592), de belegering en het ontzet van Coevorden (1592; 1594), de belegeringen van Geertruidenberg (1593) en Groningen (1594), de verdediging van Hulst (1596), de slag bij Turnhout (1597), de verdediging van Maas en Waal (1599) en tenslotte de slag bij Nieuwspoort (1600).

Voor liefhebbers van militaire picturalia is dit fraai geïllustreerde boek zeker een aanrader!

Wil Zaagman jr.

Het bestuur heeft de droeve plicht u mee te delen dat zijn overleden:

jhr. J.J.G. Beelaerts van Blokland, Benedendorpseweg 191, 6862 WH Oosterbeek en
H. Rozendaal, Burg. Van der Lelykade 13, 3155 AB Maasland.

Nieuwe leden (en hun interessegebieden):

S. Fluitsma, Rosendaalsestraat 424, 6824 CT Arnhem, tel. 026 – 321 55 19, e-mail
sebfluit@xs4all.nl (a1, a2, a5, a6, b1, b4, b5, b6, b9, c1, c4, c7, c8, c9, c10);

OTC Operatiën, p/a Bibliotheek OTCMan, Postbus 3003, 3800 DA Amersfoort (algemeen);

M.J.H. Tempels, Tamboerpad 22, 7071 XA Ulft, tel. 06 – 53 72 39 90, e-mail
m.j.h.tempels@wanadoo.nl (a5, a7, b6).

Wijzigingen in (post-)adres:

mr. Ch.M. van Beuningen, Lange Voorhout 29, 2514 EB 's-Gravenhage;

J.P. Puype, Nieuwe Herengracht 85-B, 1011 RV Amsterdam, tel. 020 – 625 24 04;

L.J.M. Smit, Kastanjehof 13, 1777 CK Hippolytushoef;

Stichting Historische Verzameling Intendance, Dumoulinkazerne MPC 53 A, Postbus 109, 3769
ZJ Soesterberg

Per 1 januari 2006 hebben hun lidmaatschap beëindigd:

P. Boesveld, Groen van Prinstererstraat 15, 7391 KS Twello;

mr. F.A. Bruinsma, Diepenbrockstraat 15, 1077 VX Amsterdam;

B.H. Goppel, Kennedylaan 18, 5121 AB Rijen;

G.J. Hagens, De Omloop 14, 1852 RJ Heiloo;

H.J. Huisman, Dintel 26, 5172 CA Kaatsheuvel;

drs. H.A.J. Lansink, Postbus 93037, 5209 AA 's-Gravenhage;

M. Mittelacher, 1500 Bishop Estates Road, Villa 5B, Jacksonville Fla., U.S.A.;

A. Reijniers, Grote Sloot 290, 1751 LJ Schagerbrug;

D.B. Salverda, Graaf Janstraat 218, 2713 CL Zoetermeer;

drs. B.C. Schuil, Veldweg 77, 8051 NP Hattem;

J.A. Vastenhout, Malzwin 1116, 1788 XA Den Helder en

W.A. Zaagman, Bokkekamp 50, 3848 BD Harderwijk.

LIJST AFDELINGSCORRESPONDENTSCHAPPEN:**Vetgedrukt** zijn de resp. coördinatoren

- a1 Klassieke oudheid, Middeleeuwen **dr. R.P. de Graaf**, Poortjesgoed 14, 3901 LC Veenendaal, 0318-527780, rdgraaf@che.nl
- a2 80-jarige Oorlog, de Republiek drs. J.P.C.M. van Hoof, Abrikozenstraat 224, 2564 VZ 's-Gravenhage, 070-3251955
JPCM.v.Hoof@mindef.nl
- a3 Napoleontica, Belgische Opstand drs. M. v.d. Hoeven, Raaphorst 121, 2352 KJ Leiderdorp, 071-5412501
mithras@wxs.nl
- a4 Eerste Wereldoorlog dr. F. Snapper, Burgemeester Patijnlaan 136, 2585 BM 's Gravenhage
fritssnapper@wanadoo.nl
- a5 Tweede Wereldoorlog E.H. Brongers, Rhodestraat 20, 6363 AZ Wijnandsrade, 045-5242962
e.h.brongers@tele2.nl
- a6 Krijgsverrichtingen in de voormalige overzeese gebiedsdelen (niet KNIL), info@marsethistoria.nl
- a7 Vredesoperaties B.E. Stuit, Postbus 191, 3500 AD Utrecht, 06-20896904, mondriaan@veteranen.nl
info@marsethistoria.nl
- b1 Krijgsgeschiedenis te land **drs. J.P.C.M. van Hoof**, Abrikozenstraat 224, 2564 VZ 's-Gravenhage, 070-3251955
JPCM.v.Hoof@mindef.nl
- b2 Korpsgeschiedenis drs. J.P.C.M. van Hoof, Abrikozenstraat 224, 2564 VZ 's-Gravenhage, 070-3251955
JPCM.v.Hoof@mindef.nl
- b3 KNIL T. Broos, Boerhaavelaan 28, 2334 EP Leiden, 071-5170991, tbroos@hotmail.com
- b4 Vestingwerken drs. J.P.C.M. van Hoof, Abrikozenstraat 224, 2564 VZ 's-Gravenhage, 070-3251955
JPCM.v.Hoof@mindef.nl
- b5 Schutterijen A. Kok, Balistraat 86c, 2585 XW 's Gravenhage, 070-3466135
- b6 Wiel- en rupsvoertuigen M.C. v.d. Hoog, Surinamestraat 40, 2585 GK 's Gravenhage, 070-3634391
J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105 XG Heemstede, 023-5291324
W. den Dunnen, Jaagpad 61, 2288 CH Rijswijk, 015-2129900
wdendunnen@wanadoo.nl
- b7 Zeegeschiedenis dr. S.J. de Groot, Brederoodseweg 49, 2082 BS Santpoort-Zuid, 023-5370769
grootares@hetnet.nl
- b8 Gouvernementsmarine info@marsethistoria.nl
- b9 Mariniers B.E. Stuit, Postbus 191, 3500 AD Utrecht, 06-20896904, mondriaan@veteranen.nl
- b10 Schepen en vaartuigen info@marsethistoria.nl
- b11 Luchtvaartgeschiedenis dr. P.C. Boer, Hoogaars 15, 4617 GE Bergen op Zoom, 0164-230851, pcboer@mindef.nl
- b12 Luchtvaartuigen R.J. Heesterbeek, Prof. Lorentzlaan 237, 3769 GE Soesterberg, 06-15515563
- c1 Uniformen F.A.Th. Smits jr., Wilgendreef 289, 2272 ET Voorburg, 070-3873961
smits@wanadoo.nl
- c2 Emblemen M. Talens, Salomonszegel 115, 7322 ET Apeldoorn, 055-3661706
B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum, 035-6913563
Ing. R.C. Kuenen, Hoogeind 11, 4817 EG Breda, 076-5205930
robkuenen@hotmail.com
- c3 Onderscheidingen H.G. Meijer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray, 0478-582992, hennymeijer@home.nl
B.W. Wagenaar, Burgemeester Nieuwenhuisenstraat 43, 1906 CJ Limmen, 072-5053896
- c4 Tinnen figuren E.P.M. Heldens, Frans van Mierislaan 14, 1399 GD Muiderberg, 0294-261168
- c5 Gedenktekens drs. J.A. Bom, Storm van 's Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar, 070-5118624
jabom@wxs.nl
- c6 Traditie, ceremonieel P. v.d. Burg, Park Sparrendaal 102, 3972 LC Driebergen, 0343-517588
schilderhuis@hetnet.nl
- c7 Vlaggen, vaandels, standaarden **W.L. Plink**, Midachten 53, 8162 CK Epe, 0578-612138, wplink@planet.nl
- c8 Militaire muziek mr. R.A. Schimmel, Jan Muschlaan 242, 2597 VE 's Gravenhage, 070-3246568
schimmel242@zonnet.nl
- c9 Militaire genealogie J.W.H. van Campen, Weidebloemenweg 73, 9302 AC Roden, 050-5018214
joopvancampen@yahoo.com
- c10 (Vuur)wapens, geschut G.D. Klein Baltink, Vordense Binnenweg 49a, 7231 BB Warnsveld, 0575-529156
gdcb@wxs.nl

**DE STICHTING SAMENWERKENDE MILITARIA VERZAMELAARS
ORGANISEERT IN 2006 DE VOLGENDE MILITARIABEURZEN:**

26 maart
7 mei
18 juni

De vaste locatie voor de beurzen is:
Sporthal "De Meent", Graaf Wichman 177, Huizen N.H.

S.M.V. donateurs en hun partners hebben gratis toegang;
militairen in uniform en houders van een veteranenpas half geld;
overige bezoekers € 2,50 p.p. kinderen onder 10 jaar onder geleide gratis.

INLICHTINGEN

Joop de Blij - Overdag: 015-2602199 - na 18.00 uur 015-2121858
www.stichtingsmv.nl

DE DONDERBUS

Inkoop - Verkoop - Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie
Eerste en Tweede Wereldoorlog, Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres:

Oostzeedijk beneden 213 A, 3061 VW Rotterdam
Geopend vrijdag van 19-21 uur, zaterdag van 11-18 uur
Telefoon: 010-4140267, Telefoon privé: 0186-602338
Website: www.donderbus.com